

Political Science Forum Vol. 7, No. 2, Fall 2018

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Katedra politológie

Political Science Forum

Politologické Fórum

Volume 7, Number 2, Fall 2018

Political Science Forum: Aims of the Journal

Political Science Forum is a semi-annual, international, scientific and peer-reviewed journal of the Consortium of two European universities (Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia and Catholic University of Valencia, Spain). It covers broad range of topics in political science, international relations, philosophy, social work, social anthropology and law. The journal is aimed to be read by the scholars in respective fields as well as its students and broader public. Periodicity of the journal is twice a year, in August and December.

Politologické fórum: Ciele časopisu

Politologické fórum je polročne vydávaný medzinárodný vedecký a recenzovaný časopis konzorcia dvoch európskych univerzít (Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka a Katolíckej univerzity vo Valencii). Pokrýva široký okruh tém z oblasti politických vied, medzinárodných vzťahov, filozofie, sociálnej práce, sociálnej antropológie a práva. Časopis je určený odborníkom v daných vedných odboroch, ako aj študentom a širšej verejnosti. Časopis vychádza v auguste a v decembri.

Hlavný redaktor / Editor-in-chief: Karol Janas, Alexander Dubček University of Trenčín (TnUAD), Slovakia

Zástupca hlavného redaktora / Deputy managing editor: Marcel Lincényi, TnUAD, Slovakia

Editor pre anglický jazyk a proces indexácie / Indexing Process and English Editor: Marián Bušša, TnUAD, Slovakia

Technický editor / Technical Editor: Richard Klimaček, TnUAD, Slovakia

Redakčná rada / Editorial Board: Oliver Andonov, MIT University Skopje, Macedonia; Irena Bačlija, University of Ljubljana, Slovenia; Samuel Čelovský, TnUAD, Slovakia; Elena Delgadová, TnUAD, Slovakia; Miro Haček, University of Ljubljana, Slovenia; Pavol Hrivík, TnUAD, Slovakia; Petr Just, Metropolitan University Prague, Czech Republic; Rastislav Kazanský, Matej Bel University, Slovakia; Rudolf Kucharčík EUBA, Slovakia; Marcel Lincényi, TnUAD, Slovakia; Ginés Marco, Catholic University of Valencia, Spain; Adriana Mikulčíková, Matej Bel University, Slovakia; Miquel Àngel Oltra Albiach, University of Valencia, Spain; David Schriff, Austrian Academy of Sciences, Austria; Antonín Staněk, Palacký University Olomouc, Czech Republic; Pavol Tišliar, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovakia; Dubravka Valić Nedeljković, University of Novi SAD, Serbia; Katerina Veljanovska, MIT University Skopje, Macedonia; Luisa Vicedo, Catholic University of Valencia, Spain; Jaroslav Vencálek, University of Prešov, Slovakia; Pablo Vidal, Catholic University of Valencia, Spain. Štefan Volner, TnUAD, Slovakia;

Vydáva / Publisher: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, verejnoprávna inštitúcia zriadená zákonom. IČO: 311 180 259. **Adresa redakcie:** Katedra politológie TnUAD, Študentská 2, 91101 Trenčín

e-mail: politologicke.forum@tnuni.sk **ISSN 1338-6859 e.č. MK: EV 4567/12**

© TnUAD, Trenčín. Časopis je bezplatný, vychádza dva krát do roka.

Contents / Obsah

STUDIES / ŠTÚDIE

Dorota HARAĀALOVÁ

Arktické politiky a stratégie vybraných členských štátov EÚ– Švédsko a Dánsko.....5

Lívia ŠEBÍKOVÁ

Problém legitimacy pre modus vivendi: konsenzus, kompromis a realizmus.....244

Pavol HRIVÍK

Integrating Whirlpool in the European Union?.....41

Štefan VOLNER

Poznanie a jeho možné dopady na vývoj ľudstva.....60

DISCUSSION / DISKUSIE

Michal KLENKA

Stratégia Európskej únie v oblasti letectva766

Richard KLIMAČEK

Pôvod demokratického deficitu v EÚ: Voľby do Európskeho parlamentu ako barometer popularity politických strán933

Milan KURUCZ

Priestorové aspekty súčasnej Maďarskej zahraničnej politiky. Karpatská kotlina1056

Marcel LINCÉNYI

**Analýza vzdelávania a výchovy k občianstvu v Slovenskej
Republike so zameraním na využitie masových médií**
.....12122

Miroslav ŘÁDEK

Politická kultúra na Slovensku13031

Eva ŽIVČICOVÁ, Kristína BULKOVÁ

Predsudky a kompetencie pre demokratickú kultúru.14142

REVIEWS / RECENZIE:

Ivana BULANDA

**Reviewer's Statement: Select Research Methods in
Political Science**

(LINCÉNYI, M.: Vybrané metódy metódy výskumu politológii.
Nové Zámky : Trenčianska Univerzita Alexandra Dubčeka
v Trenčíne, 2018. 131 s. ISBN-978-80-8075-801-1.)

..... 154

Marcel LINCÉNYI

**Európska integrácia a cesta Slovenskej republiky do
predsedníctva v Európskej únii**

(HRIVÍK, P.: Európska integrácia a cesta Slovenskej republiky
do predsedníctva Európskej únii (Fakty, udalosti a súvislosti
o vývoji európskej integrácie, o začlenení Slovenska do EÚ
a jeho účinkovaní na poste predsedníctva Rady ministrov).
Trenčín : Trenčianska Univerzita Alexandra Dubčeka
v Trenčíne, 2017. 181 s. ISBN-978-80-8075-757-1.)

..... 156

Studies

ARKTICKÉ POLITIKY A STRATÉGIE VYBRANÝCH ČLENSKÝCH ŠTÁTŮ EÚ- ŠVÉDSKO A DÁNSKO

ARCTIC POLICIES AND STRATEGIES OF SELECTED EU MEMBER STATES - SWEDEN AND DENMARK

Dorota HARAKAL'OVÁ

Abstract: *Strategies representing the interests of states in the Arctic are influenced by their geographical location and influence in the region. Arctic states are primarily interested in the Arctic, but the strategies of countries that have gained observer status in the Arctic Council as well as non-Arctic actors cannot be omitted. The membership of Finland, Sweden and Denmark in the EU represents the geographical link of the EU to the Arctic. In this article, we will focus on the analysis of the interests and strategies of the two Member States of the European Union - Sweden and Denmark. The role of the Swedish strategy is to demonstrate Sweden's ties with Arctic. The Danish strategy identifies two objectives - to respond to environmental and geopolitical changes in the Arctic, thus respond to the growing global interest in the region, and to define the status of the Kingdom of Denmark as a central actor in the Arctic.*

Keywords: *Arctic, Arctic policy, Denmark, Sweden*

1 Úvod

Arktída sa v posledných desaťročiach stala predmetom mnohých vedeckých aj politických diskusií. Stáva sa prienikom skúmania rôznych vedeckých odborov. Z medzinárodnoprávneho pohľadu je najdôležitejšou otázkou otázka jej medzinárodnoprávneho statusu. Antarktída má desaťročia stanovený právny režim, ktorý zmrazil územné nároky štátov. Je však možné aplikovať takýto režim v Arktíde? Podľa Kristiny Schönfeldt je právny režim Arktídy postavený na 3 pilieroch: medzinárodné právo, národné právo a soft law (Schönfeldt 2017) Všetky tieto oblasti sa často prelínajú, čo zo správy Arktídy robí veľmi komplexný systém.

Dôvodov, prečo Arktída priťahuje záujem štátov a medzinárodných organizácií, je viacero. Na svete nie je veľa regiónov, kde možno pozorovať tak razantný vplyv environmentálnych zmien, ako v Arktíde. Vplyvom globálneho zvyšovania teplôt sa znižuje zaľadnenie Severného ľadového oceánu, znižuje sa objem snehovej a ľadovej pokrývky a dochádza k rozmŕzaniu permafrostu. Následkom toho dochádza na pobreží pod vplyvom príboja k erózii pôdy, naprieč celým regiónom dochádza k uvoľňovaniu desiatky rokov neaktívnych patogénov (antrax, kiahne, tuberkulóza, tetanus) a skleníkových plynov (oxid uhličitý, metán), ktoré boli uskladnené v ľade a permafroste, narúša sa stabilita infraštruktúry a budov. Tieto zmeny ovplyvňujú prirodzenú flóru a faunu Arktídy. Samotné klimatické podmienky môžeme považovať za stresový faktor pre arktickú biosféru, takže ich rýchla zmena je ďalším stresovým faktorom. Do Arktídy v dôsledku rozmŕzania ľadu prenikajú rôzne mimoarktícké druhy, ktoré predstavujú hrozbu pre tie pôvodné, ktoré sa sťahujú ďalej na sever.

Je všeobecne známe, že živočíchy sa vedľa adaptovať na zmeny oveľa rýchlejšie ako ľudia. Pôvodní obyvatelia Arktídy nemajú veľa možností, ako by mohli uchovať svoju kultúru a prirodzený spôsob života garantovaný medzinárodnými dohovormi v tak rýchlo sa meniacich podmienkach. Pôvodní obyvatelia sú silno naviazaní na životné prostredie a klímu, čo z nich robí zraniteľné skupiny

obyvateľstva. Dôležitými sú národné úpravy arktických štátov, ktoré môžu poskytnúť zodpovedajúcu ochranu v prípadoch, kedy tá medzinárodná nie je dostačujúca (nie všetky totiž ratifikovali príslušné medzinárodné dohovory).. Tradičný spôsob života viacerých arktických národov - nomádsky spôsob chovu sobov – a tiež migračné správanie zvierat, nekopírujú hranice suverénnych štátov, resp. územných jednotiek, a sú tak pre nich obmedzením.

Environmentálne zmeny nemajú len negatívne dôsledky. Rozmŕzanie Severného ľadového oceánu dosahuje väčšie rozmery, čo je pozitívnym faktorom pre námornú dopravu. Severovýchodná trasa, resp. Severná morská cesta vedúca popri pobreží Ruskej federácie a Severozápadná trasa vedúca cez Arktické súostrovie na severe Kanady, predstavujú kratšie alternatívy oproti klasickým svetovým prieplovom (Suezský, Panamský) a prielivom (Malacká úžina). To znamená nielen úsporu času, ale aj prepravných nákladov. Nevýhodou týchto trás je nepredvídateľnosť klimatických/plavebných podmienok a rozmŕznutia trás. Lode musia spĺňať štandardy pre plavbu v takýchto podmienkach a veľakrát je aj napriek tomu potrebný sprievod ľadoborca, čo predstavuje zvýšenie nákladov.

Ďalším pozitívnym aspektom je možnosť ľahšieho prístupu k nerastným surovinám nachádzajúcim sa v Arktíde. Záleží od cien týchto komodít na svetových trhoch, lebo ťažba v Arktíde je rentabilná len pri vysokých cenách napr. ropy na svetových trhoch.

Nemožno opomenúť environmentálne znečistenie, ktoré sa v Arktíde objavuje a je závažným problémom pre arktické živočíšstvo a obyvateľstvo. Vodné a vzdušné prúdy, takisto aj migrujúce druhy (napr. vtáky) prinášajú do Arktídy z iných oblastí kontaminanty, ktoré sa prostredníctvom potravinových reťazcov dostávajú až k pôvodným obyvateľom. V Arktíde sa alokuje vysoké množstvo perzistentných organických látok a ortuť (resp. jej modifikovanej formy, metylortuť), ktoré spôsobujú rôzne zdravotné komplikácie pôvodným obyvateľom. Dôsledky znášajú pôvodní obyvatelia, ale zdroje činností, ktoré sú príčinou tohto stavu, sa nachádzajú ďaleko od Arktídy. Zvýšená prítomnosť lodí

v dôsledku otvárania námorných trás a ťažba ropy a zemného plynu z morského dna predstavuje environmentálny hazard pre arktické životné prostredie. Hluk z lodí a hlavne potenciálne havárie a následný únik ropy majú v arktických vodách závažnejší dosah ako inde vo svetovom oceáne. Zložité klimatické podmienky sťažujú likvidáciu katastrof a v ľad a sneh dokážu na seba naviazať ropu, takže je odstránenie dôsledkov havárií komplikované.

Vyššie uvedené problémy sú dôležitými aspektmi aktuálne prebiehajúcich environmentálnych zmien a taktiež ovplyvňujú aj jednotlivé arktické politiky a stratégie arktických, ale aj mimoarktických štátov.

Arktída a EÚ sú vzájomne prepojené nielen geografickou blízkosťou a faktom, že členské štáty EÚ sú zároveň aj arktickými štátmi. Politiky EÚ v oblasti životného prostredia, klímy, energetiky, výskumu, dopravy, poľovníctva a rybolovu majú priamy vplyv na arktickú oblasť.

Geografickým spojenie EÚ s Arktídou predstavuje Dánsko, Švédsko a Fínsko, ako členské štáty EÚ. Cieľom článku je práve analýza arktických politik dvoch členských štátov EÚ – Švédska a Dánska.

2 Metodika práce

Pri písaní článku boli využívané prevažne teoretické metódy – metóda analýzy a následnej syntézy, abstrakcie a dedukcie. Analyzovanými prameňmi boli primárne zdroje arktických politik Švédskeho kráľovstva a Dánskeho kráľovstva. Keďže ide o rozsiahle dokumenty, obmedzili sme sa len na tieto 2 členské štáty. Ďalším štádiom bola ich následná komparácia.

3 Švédske kráľovstvo

Švédsko je jedným z ôsmich arktických štátov, ale nepatrí do tzv. „Arktickej päťky“ pobrežných štátov. Švédsko nemá nijaký územný nárok v Severnom ľadovom oceáne. Je členským štátom EÚ a takisto všetkých regionálnych organizácií podieľajúcich sa na správe Arktídy – Arktická rada,

Nordická rada ministrov (Nordic Council of Ministers), Barentsova euro-arktická rada (Barents Euro-Arctic Council), Barentsova regionálna rada (Barents Regional Council). Ako členský štát EÚ je súčasťou Severnej dimenzie (Northern Dimension) – spoločnej politiky EÚ, Islandu, Nórska a Ruskej federácie. Švédsko takisto participuje v rôznych orgánoch OSN (Medzinárodná námorná organizácia, Komisia pre hranice kontinentálneho šelfu) a je signatárom jej dohovorov (Dohovor o morskom práve - UNCLOS, Dohovor o biologickej diverzite, atď.). Treba spomenúť aj pôsobenie Sámov, pôvodných obyvateľov Švédska (tiež aj Fínska, Nórska a Ruska), prostredníctvom Sámskeho parlamentu (Sámi Parliament) a takisto Sámskej parlamentnej rady (Sámi Parliamentary Council).

Švédsko je štátom s najsilnejším ťažobným priemyslom v rámci Európskej únie, ktorý produkuje viac ako 90 % železnej rudy EÚ a takmer 20 % jej základných a drahých kovov. Ťažba a ropný priemysel predstavujú 7,5 % ekonomiky severných častí Švédska, pričom ďalších 7,2 % tvorí spracovanie zdrojov. Na podporu ďalších zahraničných investícií švédska vláda podporila svoje záväzky týkajúce sa zlepšenia infraštruktúry súvisiacej s ťažbou a zlepšenia regulácie s cieľom podporiť ochranu životného prostredia a konkurencieschopnosť (The Artic Institute, Sweden 2018).

Švédsko neparticipovalo na stretnutí, ktorého výsledkom bolo prijatie Ilulissatskej deklarácie, ktorou 5 arktických pobrežných štátov deklarovalo svoj úmysel ponechať aktuálny medzinárodnoprávny režim správy Arktídy, predovšetkým UNCLOS, a nevidia dôvod na vytvorenie nového právneho režimu, ktorý by spravoval územie Arktídy. Preto sa Švédsko angažuje a zdôrazňuje širokú spoluprácu pobrežných a nepobrežných štátov Arktídy.

V súvislosti s právami pôvodných obyvateľov treba podotknúť, že Švédsko ratifikovalo Deklaráciu OSN o právach pôvodných obyvateľov (UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, UNDRIP, 2007), avšak neratifikovalo právne záväzný Dohovor ILO č. 169 o pôvodných a kmeňových národov v nezávislých štátoch (Convention

Concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, 1989).

Švédsko prijalo svoju arktickú stratégiu prostredníctvom dokumentu "Sweden's strategy for the Arctic region" (Ministry for Foreign Affairs 2011) ktorý švédska vláda prijala 12. mája 2011. Ide o prvý dokument, prijatý pre Arktídu ako celok prezentujúci záujmy Švédska v regióne. Švédsko bolo posledným arktickým štátom, ktorý vydal oficiálny dokument týkajúci sa Arktídy (The Arctic Institute, Sweden 2018).

Účelom Stratégie vlády pre arktickú oblasť je predstaviť väzby Švédska s Arktídou spolu so súčasnými prioritami a budúcimi výhľadmi pre arktickú politiku Švédska, a to z medzinárodnej perspektívy. Stratégia je 50-stranovým dokumentom rozdeleným na niekoľko častí. Prvou časťou je stručné zhrnutie, po ktorom nasleduje úvod, kde sa definuje Arktída, prečo je vhodné stanoviť si arktickú politiku a v skratke sú definované politiky ostatných arktických štátov. V ďalšej časti sa hodnotia historické, bezpečnostné, ekonomické, klimatické a environmentálne, vedecké a kultúrne väzby Švédska na Arktídu. Tretia kapitola analyzuje angažovanosť Švédska v regionálnych a medzinárodných organizáciách. Záverečná kapitola pojednáva o konkrétnych prioritách švédskej vlády v Arktíde.

Priority švédskej stratégie sa rozdeľujú do troch oblastí: a) klíma a životné prostredie, b) ekonomický rozvoj, c) ľudská dimenzia.

V oblasti klímy a životného prostredia sa stratégia zameriava na klímu, ochranu životného prostredia, ochrany biodiverzity a klimatického a environmentálneho výskumu. Medzi priority Švédska v ekonomickom rozvoji patrí voľný obchod, záujmy priemyselnej politiky v Barentsovom regióne, potreby vzdelávania a výskumu a hospodárske záujmy vo zvyšných častiach Arktídy. Hospodárske záujmy Švédska predstavujú baníctvo, ropa, lesníctvo, doprava a infraštruktúra, námorná bezpečnosť a environmentálne dôsledky námornej dopravy, záchranné operácie, energia, turizmus, lámanie ľadu (ice-braking) ľadoborcami, chov sobov a iné. Do ľudskej dimenzie švédskej stratégie patria aspekty týkajúce sa vplyvu

geografických podmienok na ľudské zdravie, vplyvu klimatických zmien a nebezpečných látok na populáciu Arktídy, vplyv zmien na pôvodné komunity a ich spôsob života, prežitie sámskeho jazyka, prenos vedomostí a výskumný program sámskej komunity.

26. januára 2016 švédske Ministerstvo životného prostredia a energetiky predstavilo Novú švédsku environmentálnu politiku pre Arktídu (New Swedish environmental policy for the Arctic) (Ministry of the Environment and Energy 2016). Opäť sa v nej zdôrazňuje posilnenie bezpečnosti a environmentálnej ochrany Arktídy a zabezpečenie environmentálne udržateľného rozvoja regiónu. Vláda v nej identifikovala 3 hlavné priority zabezpečujúce väčšiu environmentálnu ochranu Arktídy – a) väčšie snahy v oblasti klímy, b) lepšia ochrana biodiverzity a ekosystémov a c) udržateľné využívanie zdrojov.

Ide o krátke memorandum, ktoré úvode opäť zdôrazňuje, že zmeny prebiehajúce v Arktíde majú celosvetový dosah. Horná hranica lesa sa vo švédskych horách posunula o niekoľko stoviek metrov vyššie (Ministry of the Environment and Energy 2016:1).. Nová politika zdôrazňuje ochranu krehkého arktického životného prostredia a jej prirodzených druhov. Uvádza sa v nej, že Švédsko sa bude snažiť o posilnenie environmentálneho rozmeru v rámci Arktickej rady a bude presadzovať aktívnejšiu účasť ministrov životného prostredia arktických krajín v činnosti Arktickej rady. Dôležitou súčasťou je aktívna a strategická dvojstranná spolupráca v oblasti životného prostredia a klímy s partnermi, akými sú napríklad Rusko a USA.

Na zabezpečenie prvej priority – väčšie úsilie v oblasti klímy – je načrtnutý postup v klimatickej stratégii švédskej vlády vytvorenej ešte pred konferenciou OSN o zmene klímy v Paríži v decembri 2015. Vláda preto chce posilniť opatrenia týkajúce sa klímy a obnoviteľnej energie v Arktíde. V tomto zmysle odkazuje na dohodu o znížení emisií, ktorá bola uzavretá na schôdzi ministrov zahraničných vecí Arktickej rady v Iqaluite 24. apríla 2015. Dohoda obsahuje záväzky týkajúce sa posilnenia vnútroštátnych opatrení a spoločných opatrení štátov na zníženie emisií sadzí a metánu.

Arktická rada vo svojich správach a analýzach preukázala, že biodiverzita v Arktíde je ohrozená, ale stále je možné zachovať veľké a relatívne nepoškodené suchozemské a morské ekosystémy v prípade, že sa teraz prijímajú relevantné opatrenia na jej ochranu. Švédská vláda preto podporuje proces, ktorý prebieha v Arktickej rade pri implementácii *Arctic Biodiversity Assessment*, vrátane vytvorenia siete chránených oblastí. Ochrana biotopov v Arktíde je tiež v súlade so záväzkom vyplývajúcim z Dohovoru OSN o biologickej diverzite o ochrane najmenej 10 % pobrežných a morských oblastí a 17 % pozemnej a vnútrozemskej vody do roku 2020. Vláda chce dosiahnuť implementačnú dohodu pre Dohovor OSN o morskom práve s cieľom ochrany a zachovania morskej biodiverzity v oblastiach, ktoré nespádajú pod národnú jurisdikciu štátov. Keďže prijatie takejto dohody sa v blízkej dobe nečrtá, vláda zdôrazňuje tieto aspekty prostredníctvom svojej angažovanosti na iných fórach, napríklad v rámci činnosti Komisie OSPAR, ktorá vznikla na základe Dohovoru pre ochranu morského životného prostredia v severovýchodnom Atlantiku (Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic, OSPAR)¹ z roku 1992.

Keďže v súčasnosti neexistujú mechanizmy na prijatie opatrenia na ochranu viacerých aspektov arktického životného

¹ OSPAR vznikla kombináciou a aktualizáciou tzv. konvencie z Osla z roku 1972, ktorá sa týkala vyhadzovanie odpadu na morské dno, a Parížskej konvencie z roku 1974, ktorá sa týkala znečisťovanie morských ekosystémov zdrojmi na pevnine. Dohovor bol podpísaný a ratifikovaný všetkými zmluvnými stranami pôvodných dohovorov z Osla alebo Parížskych dohovorov (Belgicko, Dánsko, Európska únia, Fínsko, Francúzsko, Nemecko, Island, Írsko, Holandsko, Nórsko, Portugalsko, Španielsko, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska) spolu s Luxemburskom a Švajčiarskom.

In: OSPAR COMMISSION (2018): Contracting parties. [online]. [cit. 17.2.2018]. Dostupné na: <<https://www.ospar.org/organisation/contracting-parties>>.

prostredia súčasne, vláda preto podporuje iniciatívu USA pripraviť predbežnú štúdiu o novom regionálnom nástroji pre Severný ľadový oceán. Švédsko sa plánuje na tejto práci aktívne zúčastniť.

V časti týkajúcej sa udržateľného využívania zdrojov stratégia odkazuje na Dohovor OSN o morskom práve (1982) ako základný medzinárodný dokument regulujúci právo pobrežných štátov na ťažbu prírodné zdroje z kontinentálneho šelfu. Opäť upozorňuje na environmentálny hazard, ktorý môže ťažba v Arktíde predstavovať. Využívanie zdrojov sa nezameriava len na nerastné suroviny, ale aj na živé zdroje. Švédska vláda verí, že komerčný rybolov v Severnom ľadovom oceáne by kým sa nezriadi regionálna organizácia pre riadenie rybolovu s cieľom zabezpečiť regulovaný a udržateľný rybolov. Švédsko vo všeobecnosti zastáva názor, že by sa mal prijať preventívny prístup a že pri navrhovaní systému rybolovu by sa mali zohľadňovať prirodzené ekosystémy. Švédsko víta skutočnosť, že tento prístup podporujú aj iné krajiny, čo dokazuje vyhlásenie o neregulovanom rybolove, ktoré prijali pobrežné arktické štáty v júli 2015. V súvislosti s treťou prioritou stratégia hodnotí aj vplyv námornej dopravy na región. Za dôležité regulačné rámce považuje Polárny kódex (Polar Code) a činnosť Arktickej rady v sfére identifikácie obzvlášť cenných oblastí Arktídy, ktoré majú byť chránené pred negatívnymi účinkami lodnej dopravy a iných činností.

V závere Nová politika sumarizuje úmysel Švédska byť popredným aktérom v oblasti trvalo udržateľného rozvoja v ťažobného priemyslu. Vláda má v úmysle vytvoriť nové modely na rozvoj ekologicky udržateľnej ťažby a rozvoja komunity, pričom ťažobný priemysel prevezme svoju finančnú zodpovednosť. V prípade prieskumu a ťažby je dôležité, aby významné prírodné hodnoty neboli neodvratne stratené. Požiadavky na ochranu životného prostredia sa preto musia prehodnotiť a v prípade potreby sprísniť.

Vo všeobecnosti je švédska stratégia pre Arktídu jasná a nie veľmi kontroverzná. Zameriava sa na kooperáciu s ostatnými arktickými krajinami a prevažne na otázky súvisiace so životným prostredím (The Artic Institute, Sweden

2018). Skutočnosť, že stratégia má len tri priority ju robí jednou z najcielenejších arktických stratégií (Bailes 2012). V Stratégii z roku 2011 ani jej aktualizácii z roku 2016 nenájdeme zmienku o konfliktoch alebo militarizácii, ani územných nárokoch a suverenite (Heininen 2012):

4 Dánske kráľovstvo

Dánske kráľovstvo má v rámci Arktídy osobitnú pozíciu, pretože ono samotné nemá priame spojenie so Severným ľadovým oceánom, ale Grónsko a Faerské ostrovy ležiace v Arktíde sú jeho súčasťou. Dánsko je členským štátom EÚ a vďaka Grónsku patrí medzi pobrežné arktické štáty. Grónsko nepatrí do EÚ, ale je tzv. zámorským územím EÚ. V roku 1979 získalo Grónsko samostatnosť Zákonom o samospráve (Self-Government Act), ako dánske autonómne územie má vlastnú vládu a parlament a získalo tiež právo rozhodovať o svojom postavení vo vtedajšom EHS. V roku 1982 prebehlo referendum a obyvatelia Grónska sa vyslovili proti členstvu v EHS. Na základe toho 1. júla 1986 Grónsko ako prvá a zatiaľ stále jediná krajina vystúpilo z EHS. Na základe Zákona o samospráve však Grónsko nemôže prijať svoju vlastnú Ústavu, zriadiť vlastný Najvyšší súd alebo prijať právne predpisy týkajúce sa občianstva, menových, obranných, bezpečnostných alebo zahraničných záležitostí (The Arctic Institute, Kingdom of Denmark 2018):

Dánsko môže pokračovať v presadzovaní svojich arktických záujmov. V posledných rokoch je diskutovanou otázkou nezávislosti Grónska, ale vzhľadom na potenciál nerastných surovín je nepravdepodobné, že by sa Dánsko Grónska tak ľahko vzdalo.

Faerské ostrovy majú vlastnú stratégiu pre Arktídu zameranú predovšetkým na rybolov a klimatické zmeny. Nie sú súčasťou EÚ.

Prvým dokumentom, ktorý načrtnol dánsku politiku v Arktíde bola návrh spoločnej stratégie Dánska a Grónska „The Arctic at a Time of Transition: Draft Strategy for Activities in the Arctic Region“ z mája 2008. Dokument mal dva ciele - podpora a posilnenie rozvoja Grónska smerom k zvýšeniu

jeho autonómie a zachovanie postavenia Dánskeho kráľovstva ako hlavného aktéra v Arktíde. Napriek tomu, že sa Návrh stratégie z roku 2008 zaoberal zahraničnopolitickými otázkami, po prvýkrát v rámci spoločnej angažovanosti Dánska a Grónska v Arktíde, jasne zdôraznil domáci model, prostredníctvom ktorého by Dánsko a Grónsko zdieľali svoje záujmy a povinnosti v regióne (Bailes 2012).

Dánsko prijalo svoju stratégiu v roku 2011 pod názvom „Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011–2020“ (Ministry for Foreign Affairs of Denmark 2011). Cieľom stratégie je posilniť status Dánskeho kráľovstva ako globálneho aktéra v Arktíde. Stratégia začína predslovom predsedov vlád Dánska, Faerských ostrovov a Grónska, za ním nasleduje všeobecný úvod. Aj dánska stratégia v úvode spomína prebiehajúce environmentálne zmeny a ilustruje ich na príklade roztápajúceho sa grónskeho ľadovca, ktorý môže spôsobiť zvýšenie hladiny svetového oceána.

Prvá časť stratégie sa nazýva „Pokojná, bezpečná a bezpečná Arktída“ („A peaceful, secure and safe Arctic“) a má tri podkapitoly - základ mierovej spolupráce s dôrazom na Dohovor OSN o morskom práve, zvýšená námorná bezpečnosť a vykonávanie suverenity a dohľadu. Prvá podkapitola pojednáva o tom, že medzinárodné právo poskytuje dostatočný základ pre riešenie konfliktov a spoluprácu v regióne. Dánska stratégia sa odvoláva na medzinárodné dohovory, predovšetkým Dohovor o morskom práve (UNCLOS), ale aj na Ilulisatskú deklaráciu. Z dôvodu, že je Dánsko arktickým pobrežným štátom, stratégia sa zaoberá morskými zónami (výlučná ekonomická zóna, kontinentálny šelf) a právami, ktoré preň v týchto zónach na základe medzinárodného práva (Dohovor UNCLOS) vyplývajú. Dánsko a Grónsko majú vymedzenú výlučnú ekonomickú zónu, Faerské ostrovy však nie. Dánsko takisto predložilo svoj nárok na predĺženie kontinentálneho šelfu Komisii pre hranice kontinentálneho šelfu (Commission on the Limits of the Continental Shelf). Keďže na potvrdenie nárokov štátu sú potrebné vedecké dáta, Dánsko v tomto prípade vedecky spolupracuje aj so Švédskom, Kanadou aj Ruskou federáciou (Ministry for Foreign Affairs of Denmark 2011).

Komisia pre hranice kontinentálneho šelfu je vedeckým orgánom a len potvrdzuje alebo vyvracia nároky predložené štátmi na základe vedeckých údajov. Prípadné vzájomné konflikty musia štáty riešiť medzinárodnoprávnymi prostriedkami.

Ďalším aspektom tejto časti je, že námorná bezpečnosť je základnou prioritou, v zmysle preventívnych opatrení ale aj pátracích a záchranných akcií (search and rescue). Stratégia berie do úvahy zvýšenie počtu turistov prichádzajúcich na výletných lodiach do Grónska z 15 654 pasažierov v roku 2004 na 30 271 pasažierov v roku 2010 (Ministry for Foreign Affairs of Denmark 2011). Keďže plavba v Arktíde vyžaduje prispôsobenie lodí a tréning personálu na plavbu v náročných podmienkach, Dánske kráľovstvo pracuje na podpore spolupráce v oblasti námornej bezpečnosti na všetkých kľúčových fórach, najmä v Medzinárodnej námornej organizácii (IMO), kde sú vypracované záväzné pravidlá pre plavbu v Arktíde (napríklad Polárny kódex), ale aj prostredníctvom posilnenej spolupráce v Arktickej rade. Dánska loď Nordica bola prvou nákladnou loďou, ktorá v septembri 2010 preplávala Severovýchodnou trasou z Kirkenesu (Nórsko) do mesta Lianyungang (Čína). V auguste 2008 dánska loď Peter Faber doprevádzaná kanadskými pilotmi ako prvé komerčné plavidlo preplávala Severozápadnou trasou. Z tohto môžeme odvodiť, že námorná doprava a zároveň jej udržateľný rozvoj je pre Dánsko dôležitým odvetvím.

Potenciálne rozšírenie priemyselných činností v Grónsku - veľmi závislé od zahraničných investícií - je dôvodom, prečo má Grónsko tzv. územnú výhradu záväzkov na zníženie emisií v druhom období Kjótskeho protokolu. To znamená, že Grónsko nepodlieha rovnakým obmedzeniam ako Dánsko, ale môže namiesto toho zvýšiť svoje emisie CO₂ v nasledujúcich rokoch (The Arctic Institute, Kingdom of Denmark 2018).

V súvislosti s bezpečnosťou, citujúc stratégiu „dánske ozbrojené sily vykonávajú dôležité úlohy v Arktíde vrátane presadzovania zvrchovanosti a v tejto súvislosti prikladajú veľký význam budovaniu dôvery a spolupráci s partnerskými

krajinami Arktídy“ (Ministry for Foreign Affairs of Denmark 2011:13).

Druhá časť stratégie „Sebestačný rast a rozvoj“ („Self-sustaining growth and development“) sa zaoberá ťažbou nerastných zdrojov, využívaním obnoviteľnej energie, udržateľným lovom živých zdrojov a zdravím a sociálnou udržateľnosťou vrátane výskumu.

Turizmus je po rybolove je najdôležitejším odvetvím v Grónsku s potenciálom rastu do budúcnosti. Pre dlhodobu udržateľný rozvoj je kľúčovým elementom rozvoj grónskej infraštruktúry.

Grónsko je bohaté na nerasty a drahé kovy – napríklad zinok, meď, nikel, zlato, diamanty, platina, rubíny a tzv. kritické kovy. Po prijatí zákona č. 7 o nerastných surovinách a činnostiach, ktoré sa ich týkajú zo 7. decembra 2009 („Parliament Act No. 7 of 7 December 2009 on mineral resources and activities of relevance hereto“), grónska samospráva prevzala sektor nerastných surovín 1. januára 2010 a je kľúčovým prvkom budovania priemyslu a samostatne udržateľného hospodárstva. V roku 2008 Grónsko prijalo zákon č. 6 o grónskom fonde nerastných surovín z 5. decembra 2008 („Parliament Act No. 6 of 5 December 2008 on Greenland's Mineral Resources Fund“), ktorý je inšpirovaný nórsnym modelom, takže príjmy z ropy a zemného plynu majú prospech aj budúcim generáciám (Ministry for Foreign Affairs of Denmark 2011). Pokiaľ ide o rádioaktívne nerasty, samospráva dodržiava politiku nulovej tolerancie, čo znamená, že neumožňuje prieskum a využívanie ložísk, ktoré obsahujú rádioaktívne prvky, či už ako hlavný produkt, vedľajší produkt alebo reziduá (Ministry for Foreign Affairs of Denmark 2011:25).

Dánsko, Grónsko a Faerské ostrovy sa zaväzujú zvýšiť podiel obnoviteľných zdrojov energie na dodávkach energie s cieľom zvýšiť bezpečnosť dodávok, znížiť emisie skleníkových plynov a znečistenia ovzdušia.

Všetky živé zdroje sa musia rozvíjať a využívať udržateľne na základe ekosystémového riadenia, ktoré zabezpečuje vysokú návratnosť v dlhodobom horizonte a je v súlade s medzinárodnými záväzkami. Manažment zdrojov

musí vychádzať z vedeckého poradenstva, ktoré je založené na zbere, spracovaní a analýze údajov, a to aj od lovcov a priemyslu. Rybolov a lov je základnou činnosťou v tejto oblasti a lov je základnou súčasťou kultúry a spôsobu života pôvodných obyvateľov. Dánske kráľovstvo má v úmysle presadzovať na medzinárodnej úrovni právo pôvodných obyvateľov Arktídy loviť a predávať produkty z tuleňov, pokiaľ táto činnosť založená na udržateľných princípoch. Dánske kráľovstvo má veľmi špecifickú politiku týkajúcu sa lovu veľrýb. Každá súčasť Kráľovstva má totiž vlastné predpisy. Dánsko, ako súčasť EÚ, uplatňuje úplný komerčný zákaz lovu veľrýb. Celé Dánske kráľovstvo, ako člen Medzinárodnej komisie pre lov veľrýb (International Whaling Commission) je viazané zákazom lovu veľkých veľrýb. V Grónsku je lov veľkých aj malých veľrýb vykonávaný v súvislosti s zásobovaním spoločnosti potravinami. Grónsko vymedzuje kvóty na lov veľrýb na základe kvóty (tzv. „Aboriginal Subsistence Whaling quota“). Faerské ostrovy predtým prevádzkovali komerčný lov veľkých veľrýb, ale v poslednom období vykonáva len nekomerčný lov malých veľrýb (tie nie sú predmetom úpravy IWC) (Ministry for Foreign Affairs of Denmark 2011:33).

Podkapitola týkajúca sa zdravia hodnotí aktuálne výzvy predovšetkým vo vzťahu ku Grónsku, ako napríklad cezhraničné znečistenie a jeho vplyv na tradičné zdroje potravy, vysoká úmrtnosť novorodencov, infekčné choroby (tuberkulóza), choroby súvisiace so „západným“ spôsobom života a podobne.

Štvrtá časť „Rozvoj s ohľadom na krehkú arktickú klímu, životné prostredie a prírodu“ sa zameriava na dve oblasti - lepšie pochopenie dôsledkov zmeny klímy v Arktíde a ochrana životného prostredia a biodiverzity. Stratégia uvádza, že Kráľovstvo bude pokračovať v intenzívnom a ambicióznom budovaní poznatkov o zmene klímy v Arktíde a jej dôsledkoch s cieľom podporiť globálnu a miestnu adaptáciu životného prostredia na environmentálne zmeny. Arktická príroda a životné prostredie musia byť spravované na základe najlepších možných vedeckých poznatkov a medzinárodná spolupráca v tejto oblasti musí byť podporovaná. Kráľovstvo

takisto podporuje prijatie medzinárodného dokumentu obmedzujúceho emisie skleníkových plynov.

Piata kapitola „Úzka spolupráca s našimi medzinárodnými partnermi“ sa rozdeľuje na viacero dimenzií - Globálne riešenia globálnych výziev, Posilnená regionálna spolupráca, Dvojstranné zabezpečenie záujmov Kráľovstva. V tejto časti sa stratégia zaoberá aj vybranými medzinárodnými dohovormi ako Dohovor o biologickej diverzite (Convention on Biological Diversity) či Dohovor o mokradiach majúcich medzinárodný význam najmä ako biotopy vtáctva (Ramsar Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat), ale aj Medzinárodnou námornou organizáciou (International Maritime Organization). Dánske kráľovstvo je signatárom Deklarácie OSN o právach pôvodných obyvateľov (Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 2007), ktorá je síce právne nezáväzným medzinárodnoprávnym dokumentom, ale predstavuje dôležitý medzník v ochrane práv pôvodných obyvateľov na celom svete. Dánsko a Grónsko sa usilujú zabezpečiť, aby zásady uvedené v Deklarácii boli v praxi vykonávané. Dánsko spolu s Nórskom ako jediné arktické štáty ratifikovali Dohovor ILO č. 169 o pôvodných a kmeňových obyvateľoch, ktorá je už právne záväzným dokumentom.

Stratégia uvádza, že Kráľovstvo bude uprednostňovať celosvetovú spoluprácu týkajúcu sa Arktídy, vrátane najmä ambiciózneho zamerania na zmenu klímy, ochranu prírody a životného prostredia, prísnych globálnych námorných pravidiel a bude naďalej prikladať dôležitosť právam domorodého obyvateľstva. Kráľovstvo tiež posilní spoluprácu v rámci Arktickej rady. Považuje za potrebné podporovať spoluprácu s EÚ a zaoberať sa arktickou oblasťou v severských súvislostiach. Tzv. „Arktická päťka“ je nevyhnutným doplnkovým regionálnym fórom pre pobrežné štáty Severného ľadového oceánu. Kvôli optimalizácii ochrany záujmov Kráľovstvo zlepší bilaterálnu spoluprácu a dialóg o Arktíde so stálymi aj novými partnermi. Stratégia uvádza, že Arktická rada by sa mala zmeniť z orgánu formujúceho rozhodnutia na orgán, ktorý rozhodnutia prijíma (Ministry for Foreign Affairs of Denmark 2011:52).

Dánska stratégia pre Arktídu na roky 2011 – 2020 zdôrazňuje štyri prioritné oblasti - bezpečnosť a zvrchovanosť, trvalo udržateľný rozvoj nových ekonomických príležitostí, klimatické zmeny a medzinárodná spolupráca. V stratégii možno identifikovať dva ciele - reagovať na environmentálne a geopolitické zmeny v Arktíde, a tak reagovať na celosvetovo rastúci záujem o región a vymedzenie postavenia Dánskeho kráľovstva ako centrálného aktéra v Arktíde. Dánska stratégia nie je kontroverznou a zdôrazňuje medzinárodnú spoluprácu, či už „Arktickej päťky“, ostatných arktických aj mimoarktických štátov, alebo v rámci medzinárodných a regionálnych organizácií. Dánska stratégia sa od stratégií ostatných štátov odlišuje zdôraznením významu NATO a spolupráce v rámci spomínanej „Arktickej päťky“ (Bailes 2012:40-41).

Stratégia zdôrazňuje dôležitosť suverenity a národnej bezpečnosti, keďže poukazuje na prepojenie medzi dôležitosťou bezpečnosti a ochranou hospodárskej základne grónskeho hospodárstva (Heinien 2012:20).

5 Záver

Dánsko a Švédsko spolu s Fínskom predstavujú geografické spojenie EÚ s Arktídou. Ich vzájomné postavenie v Arktíde napriek tomu nie je rovnaké – Dánsko je vďaka Grónsku pobrežným arktickým štátom a patrí medzi tzv. „Arktickú päťku“, zatiaľ čo Švédsko je súčasťou Arktídy len na základe niektorých z definícií Arktídy. To sa odzrkadilo aj na neúčasti Švédska na Ilulissatskej deklarácii, kde pobrežné štáty deklarovali svoju prevahu v Arktíde.

Švédsko bolo posledným spomedzi arktických štátov, ktorý prijal ucelenú arktickú politiku (prezentovalo ju v deň, kedy prevzalo predsedníctvo v Arktickej rade). Úlohou švédskej arktickej stratégie je poukázať na väzby, ktoré Švédsko s Arktídou má. Priority švédskej stratégie sa rozdeľujú do troch oblastí - klíma a životné prostredie, ekonomický rozvoj a ľudská dimenzia. Vo všeobecnosti je švédska stratégia pre Arktídu jasná a nie veľmi kontroverzná. Zameriava sa na spoluprácu s ostatnými arktickými krajinami a prevažne na otázky súvisiace so životným prostredím.

Cieľom dánskej stratégie je posilniť status Dánskeho kráľovstva ako globálneho aktéra v Arktíde. Stratégia zdôrazňuje štyri prioritné oblasti - bezpečnosť a zvrchovanosť, trvalo udržateľný rozvoj nových ekonomických príležitostí, klimatické zmeny a medzinárodnú spoluprácu. Dánska stratégia taktiež nie je kontroverznou a zdôrazňuje medzinárodnú spoluprácu. Od stratégií ostatných štátov odlišuje zdôraznením významu NATO a spolupráce v rámci spomínanej „Arktickej päťky“.

Zoznam literatúry:

BAILES, A. JK. – HEININEN, L. (2012): Strategy Papers on the

Arctic or High North: A comparative study and analysis. Centre for Small State Studies Institute of International Affairs. 130 s. ISBN 978-9979-54-979-6. Dostupné na: <<https://www.rha.is/static/files/NRF/Publications/arcticstrats.pdf>>.

HEININEN, L. (2012): Arctic Strategies and Policies: Inventory and Comparative Study. The Northern Research Forum & The University of Lapland, 2012. Dostupné na: <https://www.rha.is/static/files/NRF/Publications/arctic_strategies_7th_draft_new_20120428.pdf>

HEININEN, L. (2012): Implications of the Arctic's Changing and

Strengthening Position in World Politics – viewpoint(s) of Finland and Sweden [online]. [cit. 18.2.2018]. Dostupné na: <http://esi.nus.edu.sg/docs/event/singapore_conf_2012_heininen_draft_dec2011-1-.pdf>.

MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS (2011): Sweden's strategy for the Arctic region. Ministry for Foreign Affairs, 2011. ISBN: 978-91-7496-442-4 Dostupné na: <<http://www.government.se/49b746/contentassets/85de9103bbbe4373b55eddd7f71608da/swedens-strategy-for-the-arctic-region>>.

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF DENMARK (2011): Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011–2020 [online]. [cit. 18.2.2018]. Dostupné na: <<http://um.dk/en/foreign-policy/the-arctic/>>.

MINISTRY OF THE ENVIRONMENT AND ENERGY (2016): New Swedish environmental policy for the Arctic. [online]. [cit. 16.2.2018]. Dostupné na: <<http://www.government.se/4901d4/globalassets/regeringen/dokument/miljo--och-energidepartementet/pdf/160125-environmental-policy-for-the-arctic.pdf>>.

OSPAR COMMISSION (2018): Contracting parties. [online]. [cit. 17.2.2018]. Dostupné na: <<https://www.ospar.org/organisation/contracting-parties>>.

SCHÖNFELDT, K. (2017): The Arctic in International Law and Policy. Oregon : Hart Publishing, 2017, 1484s. ISBN 978-1-50991-576-7.

THE ARCTIC INSTITUTE (2018): Kingdom of Denmark [online]. [cit. 21.2.2018]. Dostupné na: <<https://www.thearcticinstitute.org/countries/denmark/>>.

THE ARCTIC INSTITUTE (2018): Sweden. [online]. [cit. 16.2.2018]. Dostupné na: <<https://www.thearcticinstitute.org/countries/sweden/>>.

Dorota Harakal'ová *is an assistant profesor at Department of International Law at University of Economics in Bratislava, Slovakia.*

[e-mail: dorota.harakalova@euba.sk]

Studies

PROBLÉM LEGITIMITY PRE MODUS VIVENDI: KONSENZUS, KOMPROMIS A REALIZMUS

PROBLEM OF LEGITIMACY FOR MODUS VIVENDI: CONSENSUS, COMPROMISE AND REALISM

Lívia ŠEBÍKOVÁ

Abstract: *The study focuses on critical analysis and reconstruction of disputes concerning the issue of legitimacy under the conditions of current (post) modern plural societies. The analytical-synthetic method and the comparison method will be used to identify these disputes. The realistic critique of liberal moralism based on an idiosyncrasy to the idealization, abstraction and universality presupposes the impossibility of consensual-based legitimacy to ensure the stability, security and dignity of citizens and groups that differ in many, mutually incompatible or incommensurable comprehensive doctrines of good life. The demand of a compromise is coming to the debates, it is perceived as an achievable basis in the question of legitimacy that implies a wide range of reasons and motivations for its acceptance. In this context, the study offers a version of the justification for the compromise-based legitimacy. Consequently, this study argues the compromise is exclusive in the sense of the inability to carry the normative weight necessary for a legitimate political order. The realists approach to the question of legitimacy must meet the moral-pragmatic criteria that are linked to real acceptability of the interested parties.*

Keywords: *liberalism, realism, legitimacy, consensus, compromise, acceptability*

1 Úvod

Idea realistického prístupu k otázkam legitimacy zažíva od posledného desaťročia 20. storočia renesanciu v politickom myslení. Možno pozorovať, že mnohí súčasní realisti z rôznych pozícií kritizujú istú rigiditu a prílišné idealistické a univerzalistické ašpirácie dominantnej paradigmy liberálnej teórie.¹ Ich snahou je prekonať naivitu liberálneho moralizmu chápanej v zmysle morálno-konsenzuálne založenej legitimacy a koncipovať realistický prístup k legitimitate a politike, ktorý by dokázal obstáť nárokom dynamickej etickej pluralizácie súčasných spoločností.

Realita hodnotového pluralizmu súčasných (post)moderných spoločností nás vedie k otázkam: "Na ktorých normatívnych alebo pragmatických základoch je vierohodné zakladať *modus vivendi* pre pokojné a dôstojné spolužitie ľudí, ktorí sa líšia odlišnými koncepciami dobra a vzájomnou nesúmerateľnosťou životných štýlov?" (Korený 2015: 113). Ako aplikovať hodnotový pluralizmus do politickej praxe? A aké sú možnosti formovania prijateľných politických mechanizmov, ktoré by toto činili s ohľadom na temporalitu a kontingenciu reálnych podmienok hodnotového pluralizmu?

V pozadí úvah tejto štúdie preto stojí otázka, či je mysliteľná taká forma liberálnej legitimacy, ktorá by sa dokázala zbaviť racionalisticko-univerzalistických predpokladov, s ktorými pracuje tradičný osvietenský liberalizmus. Totižto tieto

¹ Galston (2010: 386) uvádza zoznam súčasných autorov, ktorí sa danej problematike venujú: Raymond Geuss, John Gray, Bernard Williams, Mark Philp, Glen Newey, Stuart Hampshire, John Dunn, Richard Bellamy, Jeremy Waldron a ďalší. Hoci ich výklady obsahujú pomerne zložité a rozmanité argumenty, spoločne presadzujú realistickú kritiku liberálneho moralizmu v súčasnom politickom myslení. Odkazujúc na klasických realistov ako Machiavelli či Hobbes, sa venujú otázkam legitimacy v podmienkach súčasných pluralitných spoločností.

predpoklady sa v podmienkach (post)moderných pluralitných spoločností javia ako nereálne, utopistické, a teda neadekvátne k zabezpečeniu stability, bezpečnosti a taktiež dôstojnosti svojich občanov, keďže tieto predpoklady vopred určujú medze onej dynamickej etickej pluralite.² Treba povedať, že východiskovou filozofickou platformou, na základe ktorej sa snažím pojednávať o adekvátnej forme legitimacy, je realita hodnotového pluralizmu so všetkými jej špecifikami a konzekvenciami, podľa ktorej hodnoty, či už morálne ale i politické sú mnohé, neporovnateľné, inkomensurabilné a konfliktné. A práve konflikt podkopáva víziu monistického výkladu reality, vylučuje teda možnosť definitívnej harmonickej integrácie hodnôt v našej morálno-politickej praxi a realite.

Cieľom predkladaného príspevku je preto identifikácia a kritická analýza sporných prístupov k otázkam legitimacy. Pod vplyvom súčasného politického realizmu sa budem snažiť stanovený cieľ dosiahnuť nasledujúcimi krokmi: V prvej časti pôjde o analýzu liberálnej konsenzuálne založenej legitimacy, ktorá bude následne podrobená realistickej kritike. Realistické prístupy v otázke legitimacy samozrejme nie sú homogénneho charakteru, a preto sa v druhej časti zameriam na legitimitu založenú na kompromise, ktorá síce rozširuje veľa dôvodov pre akceptáciu istého politického poriadku, avšak na druhej strane je opodstatnené sa pýtať, či kompromis dokáže obsiahnuť v zmysle politickej implikácie i morálne požiadavky prijateľnosti, ktoré sú nevyhnutnou podmienkou legitimacy v podmienkach radikálnej etickej diverzity. V tomto kontexte realistická požiadavka legitimacy pre *Modus Vivendi* nesmie byť chápaná len v zmysle strategickej výhodnosti, ale taktiež v istom zmysle morálnej prijateľnosti zainteresovaných strán, ktorá reflektuje prítomnú konšteláciu diskurzov vo verejnej sfére, a teda musí implikovať ako pragmatické, tak i morálne požiadavky a

² "Väčšina liberálnych mysliteľov prevzala sokratovskú, kresťanskú a osvieteniskú vieru v harmóniu hodnôt. Avšak harmónia hodnôt nie je práve najlepšou štartovnou čiarou pre premýšľanie o etike či vláde. Lepšie je začať pochopením toho, prečo sa nedá konfliktu vyhnúť." (Gray 2004: 13).

nároky. V tomto kontexte možno hovoriť o istom "ekumenickom" charaktere legitimacy.

2 Metodika práce

Predkladaná štúdia má teoretický charakter. Metodika práce sa pri identifikovaní sporných prístupov k otázkam legitimacy v podmienkach (post)moderných pluralitných spoločností zakladá na kritickej analýze. V tomto kontexte pôjde o komparáciu a rekonštrukciu sporných pozícií, pri ktorých bude v konečnom dôsledku využitá metóda dedukcie, indukcie a syntézy.

3 Výsledky výskumu

Liberálna idea konsenzuálne založenej legitimacy

Realita hodnotového pluralizmu definuje modernú liberálnu demokraciu, avšak naprieč morálno-politickým spektrom môžeme sledovať diferentné argumentácie o povahe hodnôt, ktoré participujú na legitimitate liberálneho poriadku. Existuje tu zhoda, že realita a konzekvencie etickej plurality priamo podporujú liberálne demokratické politiky, spor však spočíva na druhu liberalizmu, ktorý by bol adekvátnou odpoveďou. V tomto kontexte je potrebné zdôrazniť, že liberalizmus nepredstavuje homogénny ideový smer a aj v rámci liberalizmu existujú rôzne aspekty ako nazerať na túto skutočnosť, resp. ako odpovedať na realitu hodnotového pluralizmu. Možno pozorovať, že neexistuje jeden liberálny pohľad, ale mnoho spôsobov založených na predpokladoch a praktických požiadavkách, ktoré sa či už jemne alebo dosť výrazne odlišujú jedna od druhej.

Vo všeobecnosti možno hovoriť o istých koncepčných prístupoch, ktoré reflektujú stratégie na dosiahnutie a udržanie konsenzu o liberálnej politickej legitimitate v eticky pluralitnej spoločnosti. Takto chápané prístupy vyžadujú dve určujúce podmienky, a to: slobodný súhlas (konsenzus) a politiku prinášajúcu isté cnosti. Konkrétnejšie, ich spojenie je nevyhnutnou a údajne i dostačujúcou podmienkou pre liberálnu legitimitu. A teda, prvá podmienka je súhlas,

konsenzus (hypoteticky slobodných a rovných ľudí), druhá podmienka je verejné zdôvodnenie/ospravednenie. Tieto dve podmienky a istá cnosť politického rámca spolupracujú s cieľom zabezpečiť ochranu základných liberálnych záväzkov. Sociálny poriadok podľa konsenzuálne založenej legitimacy by mal byť v princípe schopný vysvetliť svoje normatívne požiadavky všetkým, a tí by ho mali byť schopní pochopiť a prijať. Ide tu teda o hľadanie univerzálnych základov a hodnotových i normatívnych podmienok fungovania politického systému a práva. Predpokladá sa tu všeobecná vôľa občanov podieľať sa na kooperácii, a do tejto kooperácie vstupujú už podriadení univerzálny platným pravidlám kooperácie.

Aké sú však východiská tohto prístupu? V perspektíve liberálnej idey konsenzuálne založenej legitimacy ide o morálne zdôvodňovanie legitímnosti politického poriadku, v tomto zmysle sa hľadá presvedčivý argument založený na viere v možnosť definitívneho vyriešenia konfliktov, ktoré vychádzajú z reality hodnotového pluralizmu. Naprieč liberálneho zdôvodňovania liberálneho poriadku možno uvažovať o dvoch prístupoch, ktoré sa síce rozchádzajú v artikulácii svojich ospravednení i v politickým implikáciách, avšak zhodujú sa na tom, že stabilitu v perspektíve dynamickej etickej je možné dosiahnuť konsenzom, ktorý sa zakladá na tých (morálne)správnych dôvodoch. Základné idey prístupov k morálnemu ospravedneniu legitimacy sa odvodzujú od hodnoty osobnej autonómie alebo neutrálnych princípov spravodlivosti.

Prvá verzia je istým zvláštnym prípadom partikulárneho morálneho ospravedlnenia legitimacy. Ide o istý teleologický zákonodarný model politickej teórie, ktorý formuluje princípy, ideály, hodnoty, dobro a politika, pokiaľ uskutočňuje to, čo vyžaduje teória, na základe toho tvorí právo (napríklad spravodlivosť). Ide tu o veľmi jasnú verziu toho, čo je vždy v zákonodarnom modeli implicitne obsiahnuté, t.j. univerzálny pohľad. Dobro tu má prioritu pred právom, je predpolitické, a úlohou politickej filozofie je vypracovať istý súbor princípov, ktoré by toto dobro maximalizovali.(Williams 2011: 27). Tento smer liberalizmu, ktorý možno výstižne označiť ako etický liberalizmus alebo perfekcionizmus má silnú "ambíciu

nebyť len eticky vyprázdneným ideálom, ale učením, ktorému naopak ide o uskutočnenie istých etických ideálov, ako sú klasické liberálne ideály autonómie a individuality." (Korený 2011: 35). Podľa perfekcionista, liberalizmus teda nie je doktrína limitovanej vlády, ale skôr ako uvádza Raz (1986: 17), "náuka o politickej morálke, ktorá sa zaoberá dôležitosťou osobnej slobody." Sloboda alebo osobná autonómia je perfekcionista chápaná ako cnosť a štát je povinný ju presadzovať. Liberálny poriadok sa zakladá teda na liberálnom ideály dobra, ktorým je osobná autonómia. A aby mohla byť hodnota osobnej autonómie realizovaná, musí byť zdieľaná a presadzovaná z holistického aspektu.

Voči argumentácii partikulárneho etického zdôvodňovania liberálnej legitimacy vystupuje liberálny neutralizmus. Tento štrukturálny deontologický model je chápaný ako druh non-substantívnej metateórie. Táto ospravedlňujúca paradigma je založená na myšlienke priority práva nad dobrom, ktorá umožňuje vyriešiť konflikty medzi koncepciami dobrami. Táto teória totižto kladie dôraz na etickú neutralitu, ktorá je potomkom kantovského projektu budovania morálky a čistej filozofie práva. Čiže deontologický model si kladie za cieľ špecifikovať právo nezávisle od dobra. Niektoré pred-politické morálne záväzky, podmienky sú identifikované ako konštitutívne pre koncepciu spravodlivosti a sú potom formulované ako koncepcia spravodlivosti prostredníctvom vhodne stanoveného postupu. Politicko-filozofické problémy sa potom riešia uplatnením tohto konceptu. Stručne, podľa Baršu (1995: 9 - 13), princípy spravodlivosti sú onou minimálnou morálkou, na ktorej sa všetci musíme zhodnúť, ak chceme žiť spolu v pokoji. Je tu vymedzený priestor, v ktorom sa naše etické presvedčenia musia prekrývať, ak má byť nastolený a udržaný občiansky mier. Neutralisti nazývajú svoj liberalizmus politickým, pretože nie je založený na nejakej filozofii človeka či partikulárnom etickom ideály, avšak i tak je to teória morálna, hoci menej kontroverzná než prvá spomenutá, a to vďaka jasnému obmedzeniu svojho predmetu a statusu. Riešenie konfliktov spočíva na tom, že sa obmedzí individualizmus na čisto politické (legálne) chápanie osôb. V rolách občanov sa tak všetci navzájom rešpektujeme ako

rovní a slobodní, i keď v iných oblastiach svojho života nemusíme vôbec prijímať svoju individuálnu slobodu ako najvyššiu hodnotu.

V obidvoch prípadoch realita hodnotového pluralizmu nebráni zakladať legitimitu politického poriadku na konsenze, ktorý je buď založený na ideály osobnej autonómie alebo na neutrálnych princípoch spravodlivosti. Rozdiely a zásadný spor medzi uvedenými dvoma modelmi je pochopiteľne závažný. Ich stručný náčrt ospravedlnenia liberalizmu je obmedzený naozaj len na tie najpodstatnejšie rozdiely. V kontexte nami riešenej problematiky, by som si však dovolila tento spor podrobnejšie nerozoberať a skôr než rozdielom medzi uvedenými dvomi modelmi sa budem venovať tomu, čo majú spoločné a to je to, že oba predstavujú primát morálneho nad politickým. Podľa Williamsa (2011: 28) v prvom modeli je politika nástrojom morálky, v druhom modeli morálka obmedzuje politiku v tom, čo môže právoplatne činiť. V oboch prípadoch je politická teória čosi ako "aplikovaná morálka".

Možno však konsenzuálne založenú legitimitu považovať za adekvátnu v podmienkach radikálnej etickej pluralizácie? V uvedenej argumentácii možno pozorovať značnú naivitu. Naivitu v zmysle, že ľudská motivácia je spätá s epistemologickými predpokladmi opierajúcimi sa o predstavu jedného všetkými zdieľaného rozumu, a teda indivídium je chápané ako jednotný subjekt tejto spoločnej racionality. Táto rozumnosť občanov má byť podmienkou konsenzu o neutrálnych či správnych a dobrých pravidlách súžitia a spor o poňatie dobrého života predpokladá už stabilný spoločenský a politický poriadok a obecne prijaté normy, v ktorých sa odohráva. Tieto anachronizmy sú snáď ešte podčiarknuté slepotou voči sociálnym zdrojom a reálnym podmienkam pluralizmu.³

Realistická perspektíva legitimacy sa stavia do opozície voči tomu, možno označiť ako politický či liberálny moralizmus, ktorý politickú filozofiu začína identifikáciou etických princípov

³ Konkrétnejšie argumenty realistickej kritiky možno nájsť u Baršu (1995: 11 - 14), ktorý pojednáva o epistemologickom, psychologickom a sociologickom naivizme.

a následne zisťuje, ako ich dať do skutočných politických súvislostí. Naopak realisti tvrdia, že politické myslenie musí začať s reálnou politikou. To však neznamená, že by normatívne princípy nehrali žiadnu rolu. Podľa realistov, tieto princípy môžu byť presvedčivé, ale iba v reakcii na konkrétne politické kontexty a problémy a sú nevyhnutne historicky a perspektívne viazané. Práve tento realistický prístup má zabezpečiť to, že politická filozofia i prax bude relevantnejšia a menej ideologická. Preto úlohou politickej filozofie a liberálnej politiky je orientácia na empirické analýzy sociálno-politickej kultúry a až na tomto základe sa potom pokúša vytvoriť najhodnejšie politické preskripcie v priestore medzi amoralizmom a hlbokým normatívnym morálnym prekrývajúcim konsenzom.

V tomto ohľade nie je náhoda, že mnohí súčasní realisti viac-menej explicitne podporujú požiadavku legitimacy založenej na kompromise.⁴ Pozrime sa teraz na túto požiadavku konkrétnejšie, rovnako tak ako aj na jej možné ospravedlňujúce limity.

Legitimita založená na kompromise

Realistický prístup k otázke legitimacy v podmienkach súčasných pluralitných spoločností podľa Baršu (1995: 10) predpokladá, že jednotlivci a skupiny s rôznymi záujmami a predstavami o dobrom živote sa v prípade vzájomnej mocenskej rovnováhy môžu zhodnúť na politických inštitúciách viac-menej prijateľných pre všetkých. Takýto prístup je v zásade hobbesovský, keď sporné strany rešpektujú určité pravidlá a mocenské inštitúcie na základe ne-morálnych motívov a to preto, lebo dané pravidlá sú pre nich za daného rozloženia síl výhodné.⁵ Idu tu o to, že

⁴ Bližšie: Gray (2004), Horton (2006), Wendt (2013),...

⁵ Treba povedať, že pre súčasných realistov je Hobbes veľkou inšpiráciou, ako uvádza Turčan (2015: 226), dnes možno "Hobbesovo dielo čítať ako kritiku, ktorá implicitne poukazuje na negatívne dôsledky liberálnej morálnej antropológie na politickej úrovni. Ako teoretickú argumentáciu, ktorá ukazuje, že morálny individualizmus, deformované chápanie morálnej

kompromis sa javí ako dosiahnuteľná cesta, než spoliehanie sa na "vznešené" ideály konsenzu. V tejto súvislosti sa javí kompromis ako vhodný kandidát v otázke legitimacy.

Tradične, myšlienka kompromisu bola spojená s požiadavkou ústupkov a s rovnováhou súperiacich síl. Aj keď toto spojenie nie je úplne neopodstatnené, prinajmenšom zanedbáva niektoré kľúčové aspekty, ktoré robia kompromis viac než len obyčajným súborom neochoty alebo zo strachu vyplývajúcich ústupkov. Aké sú tie opomínané kľúčové aspekty, ktoré predurčujú kompromis ako východisko pre riešenie hlbokých (morálnych i politických) nezhôd a konfliktov? Je možné kompromis zakladať na určitých morálnych kritériách alebo ide len o čisto pragmatickú či strategickú požiadavku na zabezpečenie stability a mierového spoluzitia ľudí v spoločnosti? Rozdiel medzi konsenzom a kompromisom ilustruje, prečo môže byť kompromis vnímaný ako základný kameň pre realistické teórie legitimacy. Politická teória z pohľadu realistov je zameraná na špecificky politické otázky, ktoré sú zo svojej podstaty konfliktné, a nie na idealistické potlačenie výkonu politickej sily konsenzom, ktorý formuje politiku externe prioritizáciou etických ideálov do politickej praxe.

Legitimita a politika MV⁶ založená na kompromise odkazuje k pôvodnej otázke legitimacy liberálnych režimov, teda k zaisteniu mieru, stability a predpokladov spolupráce medzi ľuďmi, avšak bez toho aby daná legitimita predpokladala konečnú možnosť vykorenenia konfliktov pochádzajúcich z rôznych životných koncepcií dobra. Ako uvádza Barša (1995: 18), neutrálna pôda, na ktorej by sme všetci stáli a ktorá by naše úsilie harmonizovala, neexistuje. Politika je permanentný vyjednávaním o MV.

autonómie (...) a inštrumentalizácia konania človeka vedie k úplnému odcudzeniu verejnej sfére, strate možnosti participovať na verejnom živote a ovplyvňovať politické dianie, k politickej a mravnej pasivite. V konečnom dôsledku to vedie k úplnej rezignácii na zmysuplnú politiku."

⁶ V práci bude termín Modus Vivendi označený skratkou MV.

Vyjednávanie o MV, resp. potrebnú podmienku legitimacy možno reflektovať nasledovne, ako uvádza Gaus (2003: 59), dohoda X je MV medzi stranami A a B len za nasledujúcich okolností:

1. X presadzuje záujmy, hodnoty a ciele ako strany A tak i B;
2. X nedodáva ani A a ani B všetko, čo žiadajú;
3. výsledok a teda rozdelenie ziskov je sprostredkované kompromisom, lebo je možné predpokladať ako "blízko" je A alebo B k maximálnej X;
4. strana A i strana B sa zhodujú, že X je závislé na ďalšom ich vyhodnocovaní s predpokladom, že X je najreálnejšie riešenie, ktoré môžu získať.

Ak uvedené bude interpretované príliš doslovne, možno vysloviť námietku, že ide o nerealistickú a nepredvídateľnú podmienku, ktorú nikdy neplní žiadny politický režim. V mnohých ohľadoch sa to môže javiť ako ešte náročnejšia požiadavka, než "skutočný súhlas". Pozrime sa na to bližšie.

Kompromis je v skutočnosti dosť exkluzívnou politickou činnosťou. Kompromis je skutočne súčasťou politiky, ale je to charakteristika politiky, ktorá sa najčastejšie uskutočňuje konkrétnymi politikmi a vo vzťahu k špecifickej činnosti zákonodarného alebo politického rozhodovania tam, kde je potrebné zväziť rôzne odlišné perspektívy, konfliktné záujmy a kde je potrebná citlivosť na obmedzenia toho, čo možno reálne dosiahnuť v istej konkrétnej situácii. Málokto z nás, dokonca aj v participatívnych liberálnych demokraciách je nejakým politickým činiteľom, ktorý sa priamo zapojí do rozhodovacieho procesu, kde dochádza ku kompromisom a vyjednávaniu. Môžeme hlasovať, môžeme diskutovať o otázkach politiky a kolektívnych hodnotách s našimi spoluobčanmi a samozrejme i s politikmi, môžeme protestovať atď., ale nie je jasné nejaké inštitucionálne zriadenie, kde by sme mohli vstupovať do procesu k istej MV dohode.

Jazyk kompromisu je vhodný medzi aktérmi, ktorí sú v určitom druhu vzájomných vzťahov, aspoň s relatívne rovnakou silou, takže jedna strana nemôže jednoducho nútiť svoju vôľu druhej strane v situácii, kde je potrebná nejaká dohoda v mene vzájomného záujmu. Avšak štát sa nám

nepredstavuje ako aktér relatívne rovnakej moci. V moderných politických podmienkach, v ktorých štát používa také obrovské rozdiely v moci nad jednotlivcami, nemôžeme brať vážne predstavu, že môžeme čestne uznať náš vzťah k štátu ako taký, v ktorom by mohol byť uplatniteľný jazyk kompromisu.

Kompromis má dôležité miesto v politike a mnohé politické dobrá, budú bez neho často nemožné. Ale ako spôsob, ako dostať normatívny vplyv na politiku, sa nezdá ako dostatočné východisko a najmä, nezdá sa, že poskytuje istú normatívnu pozíciu, z ktorej možno premýšľať o legitímnosti politického poriadku. Bez toho, aby bola popretá dôležitosť kompromisu pre politiku, je však problematické či takáto argumentácia funguje i pre ospravedlnenie legitimacy. Dôvodom je istá normatívna vyprázdnenosť. "Zdravá" politika predsa nemôže byť len o vyjednávaní, kompromisoch a strategickej výhodnosti. Že kompromis je cnosťou dobrej politiky je veľmi prehnané tvrdenie. Sú situácie, kedy je naozaj potreba, aby politika hájila a zasadila sa za isté ideály, ktoré sú v danej spoločnosti a v konkrétnej sociálnej situácii nevyhnutné na zabezpečenie riadneho fungovania liberálnych demokracií.

Preto je nevyhnutné, ak pojednávame o MV, zohľadňovať ako pragmatické tak i morálne predpoklady a podmienky legitimacy.

Realizmus - ekumenizmus Modus Vivendi v zmysle kritéria prijateľnosti

MV nesie byť chápaný bez morálneho rozmeru len ako nestabilná rovnováha síl, MV predstavuje skôr mix morálky a sily. Podľa Hortona, politická teória MV neimplikuje, že politické opatrenia musia vyhovovať nejakým anticipovaným, filozoficky uprednostneným štandardom slušnosti alebo spravodlivosti. MV je skôr o snahe vyhnúť sa tým druhom "zla", ktoré robia prakticky nemožným akýkoľvek hodnotný život. (Horton, 2006: 22).

Pragmaticko-morálne dezideratum ospravedlnenia legitimacy z pozície súčasného realizmu tak reflektuje diskurzívny a dynamický MV. Ivison (2002: 84 - 85) takýto MV charakterizuje nasledovne: zúčastnené strany sú motivované

dodržiavať politické normy, ak je to v ich záujme a to v prípade, pokiaľ na jednej strane ich záujmy implikujú aj morálne požiadavky, a na druhej strane ak to, čo je chápané ako spravodlivé alebo rozumné je vnímané "nekompletne", a teda je viazané s prítomnou konšteláciou diskurzov vo verejnej sfére.

Akceptáciou diskurzívneho a dynamického MV vyplýva, že štát voči rôznym komprehenzívnym koncepciám dobra musí byť neutrálny, avšak ospravedlnenie nie je ideálne/univerzálne, ale je výsledkom sociálnych a historických bojov, do ktorých sa zapájajú reálni ľudia so svojimi rozdielnymi preferenciami, koncepciami dobra a pod. Ospravedlnenie nie je zakotvené v akejsi abstraktnej sade "správnych dôvodov", ale na motivácii členov spoločnosti dohodnúť sa prostredníctvom sociálnej a politickej spolupráce.

V podmienkach (post)moderných pluralitných spoločností, ospravedlnenie legitimacy teda na jednej strane zohľadňuje reálne uskutočniteľný politický rámec, ktorý reflektuje preferencie občanov, na druhej strane zdôrazňuje, že zachovanie legitímnej sily musí byť bez porušovania osobnej autonómie zúčastnených strán. Pretože bez nejakej formy "spoločného morálneho horizontu" by nebolo možné stanoviť určité limity rôznym etickým koncepciám, predsa, "totálna sloboda pre vlky je smrťou pre jahňatá." (Berlin, 1991: 12).

Ak pojednáva o realistickej perspektíve legitimacy, dôraz je kladený na konštrukciu a artikuláciu záujmov a preferencií zúčastnených strán. Z pozície realizmu však nejde o špecifikáciu normatívnych podmienok a základov diskurzu, ale o motiváciu vstúpiť do verejného diskurzu, keďže prvok nesúhlasu predstavuje empirickú charakteristiku politického života a tiež konštitutívnu charakteristiku (post)moderných spoločností. V tomto zmysle je potrebné, aby občania prejavili určitú "schopnosť a ochotu spochybňovať politickú autoritu a vstupovať do verejnej debaty o záležitostiach verejnej politiky. (...) Musia uvádzať dôvody pre svoje politické požiadavky, nie len vyjadrovať preferencie alebo vyhrážky." (Kymlicka, 2002: 289).

V podmienkach (post)moderných pluralitných spoločností je zásadnou úlohou vytvoriť priestor pre nesúhlasné etické koncepcie a podporovať inštitúcie, v ktorých sa tento nesúhlas môže adekvátne vyjadriť. "Cieľom MV nemôže byť urovnať konflikty hodnôt, ale zmieriť jednotlivca a životné spôsoby rešpektujúce konfliktné hodnoty v spoločnom živote. Nepotrebujeme spoločné hodnoty, aby sme žili v mieri. Potrebujeme spoločné inštitúcie, v ktorých by mohlo existovať mnoho podôb života." (Gray, 2004: 14). A teda realita hodnotového pluralizmu zohráva dôležitú úlohu v rámci politickej praxe. Totižto ak sú isté politické povinnosti zbavené akéhokoľvek morálneho rozmeru, sila, ktorá ich robí presvedčivými, ostáva nejasná. To, že ľudia sú občanmi určitej spoločnosti predstavuje súčasť akejsi fenomenológie našej morálno-politickej skúsenosti. Výsledkom je spoločnosť, ktorá sa zakladá na legitímnom poriadku, ktorý nie je založený na obmedzovaní rozporných etických koncepcií, ale je založený na spôsobe hľadania možností, perspektív ich sprostredkovania do verejného diskurzu, ktorý tak obohacujú.

Skúsme teraz načrtnúť konkrétnejšiu podobu realistickej politickej legitimacy MV. Možno hovoriť v kontexte MV o kritériu, ktoré musí byť splnené, aby riešenie adekvátne odpovedalo MV?

Politická teória MV poskytuje opatrenie na posúdenie toho, či výsledok politického procesu možno považovať za legitímny, pretože vyžaduje, aby sa výsledky zakladali na prijatí zúčastnených strán. Toto zdôrazňuje Horton (2006: 164.), keď hovorí, že "MV sám o sebe obsahuje myšlienku, že výsledné politické ustanovenie alebo riešenie je "v istom zmysle prijateľné" stranám: nie je to nemilosrdné donútenie jednej strany druhou." A tak dôvody na prijatie nie je možné určiť nezávisle, neutrálne, ale len samotnými stranami. Z realistickej perspektívy sa nepredpokladá, že dôvody, ktoré motivujú strany, aby prijali nejaké riešenie, sú rovnaké a ani sa neočakáva, že obsah ich dôvod spĺňa určité všeobecne kladené neutrálne nároky. Zatiaľ čo jedna strana môže mať morálne dôvody na prijatie konkrétneho riešenia, druhá strana na to môže mať len dôvody pragmatické. Kľúčovým dôsledkom toho je, že akceptovateľnosť legitimacy je oveľa

empirickejšou záležitosťou ako nejaká hypotetická norma. Riešenie i keď len dočasné, spĺňa požiadavku akceptovateľnosti, ak sa reálne zistí prijatie zainteresovaných strán. Vzhľadom na to, že sa predpokladá mnoho dôvodov, ktoré môžu priniesť takýto akceptovateľný prístup, realisti sa obracajú na empiricky orientovanú predstavu o prijateľnosti. Ak politické riešenie zohľadňuje rôzne spôsoby života, etickú pluralitu zainteresovaných strán, strany majú (potenciálne dostatočný) dôvod na prijatie. V opačnom prípade, je riešenie pochopiteľne považované za neprijateľné. Uvedené vysvetlenie je samozrejme veľmi abstraktné, napriek tomu nám umožňuje vykresliť obraz procedurálnych požiadaviek politiky MV, ktoré odkazujú k argumentácii v prospech realistickej perspektívy legitimacy, ktorá je charakteristická istým ekumenizmom v zmysle morálno-pragmatického ospravedlnenia.

Keďže je tu predpoklad v podstate značného množstva a rozsahu motivácií a dôvodov, ktoré si nárokovujú na legitímne ospravedlnenie, procedurálne požiadavky politiky MV nesmú definovať vopred nejaké jasné opatrenie či riešenie týkajúce sa konkrétnej substancie či etického ideálu, požiadavky musia obsahovať odraz etickej plurality. Z dôvodu plurality dôvodov však procesné požiadavky musia byť dostatočne zrozumiteľné pre zainteresované strany, aby slúžili ako základ pre kritické hodnotenie inštitucionálneho rámca, ktorý vytvára priestor pre politický proces v pluralitných spoločnostiach.

Z povahy diskurzívneho a dynamického MV vyplýva, že MV znamená nie len podstatné obmedzenia rozsahu politických výsledkov, ale aj určité procesné požiadavky a proces vytvárajúci takéto výsledky znamená, že politická teória MV poskytuje kritické opatrenia na hodnotenie politických inštitúcií. V závislosti od ich špecifického nastavenia, môže inštitucionálne nastavenie a inštitucionálny rámec poskytnúť príležitosti pre širokú škálu skupín, aby ovplyvnili politické rozhodovanie. Totižto politická teória MV bude kritická, ak sa inštitucionálny status quo nachádza v spodnej časti tohto politického spektra.

4 Zhrnutie: alebo výzva pre súčasných realistov

Avšak to, čo nás stále prenasleduje sú obavy o účinkoch nerovností moci medzi skupinami a schopnosť MV politiky zabrániť výrazne silnejším skupinám utláčať slabších. Konfliktné konštelácie implikujú významnú mocenskú asymetriu a to predstavuje Achillovu pätu realistických prístupov k politike, MV politike. V politických procesoch, ktoré vychádzajú z takejto konštelácie a vedú k rozhodnutiam o týchto otázkach, je možné, že nedosiahnu procedurálne požiadavky politiky MV. To je pre politickú teóriu vážny problém. Pluralitné spoločnosti, v ktorých dnes žijeme, vyjadrujú mocenské asymetrie, procesy sociálnej diferenciacie a migrácie pokračujú, a je opodstatnené sa domnievať, že v budúcnosti budú ešte výraznejšie, a to je dôvod, prečo by mal vstupovať do hry záujem realistov o otázky inštitucionálneho rámca. Dokonca aj keď inštitúcie neurčujú povahu politických procesov, nepochybne majú na ňu významný vplyv prostredníctvom definovania pravidiel rozhodovania, v ktorých interagujú politickí aktéri. Ak sa inštitucionálne prostredie politiky vytvorí spôsobom, ktorý sťažuje mocným stranám presadzovať svoje postavenie na úkor iných, môžu byť negatívne účinky asymetrii zmiernené a vyhliadky na spôsob MV riešenia sa zlepšia. Preto, ako uvádza Barša (1995: 14), zmyslom liberálnej politiky by malo byť "presadzovaním férových procedúr napomáhať vyjadreniu a vždy dočasnému zmiereniu konfliktnej plurality. Permanentnou a z princípu nikdy plne uskutočniteľnou úlohou liberálnej politiky je teda zavádzanie a rozvoj politických mechanizmov umožňujúcich výraz a participáciu všetkých skupín a jednotlivcov. (Barša, 1995: 14). "Liberálna politika v situácii radikálnej plurality by mala spočívať na systéme postupov a stratégií pre umocňovanie slabších, aby aj ich hlas mohol zaznieť vo výslednej kakofónii." (Barša, 1995: 18).

Zoznam literatúry:

- Barša, P. (1995):). Tři liberalismy v současné angloamerické filosofii. In: *Reflexe*, roč. 13: 1 - 18. [online]. Available at: <http://www.reflexe.cz/File/Reflexe%2013/barsa-liberalismy.pdf> [Accessed 20. January 2018].
- Berlin, I. (1991): The Pursuit of the Ideal. In: *Hardy, H.* (ed.): *The Crooked Timber of Humanity*. London: Fontana Press.
- Galston, W. (2010): Realism in political theory. In: *European Journal of Political Theory*, vol. 9, no. 4., 385 - 411.
- Gray, J. (2004): Dvě tváře liberalismu, Praha: Mladá fronta.
- Horton, J. (2006): John Gray and the Political Theory of Modus Vivendi. In: *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, vol. 9, no. 2, 155-169.
- Ivson, D. (2002): *Postcolonial Liberalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Korený, P. (2011): Spory o toleranciu. In: *Korený, P.* (ed. 2011): *Diferencia a tolerancia*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Korený, P. (2015): Pluralism of Good - life forms, Tolerance and Ethical State Neutrality. In: *Klobušická, M.* (ed. 2015): *Contemporary Images of Good*, Krakow, Wydawnictwo Aureus.
- Kymlicka, W. (2002): *Contemporary Political Philosophy*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Raz, J. (1986): *The Morality of Freedom*, Oxford: Oxford University Press.
- Turčan, C. (2015): The autonomy of the individual and the neutrality of the state. In: *Klobušická, M.* (ed. 2015): *Contemporary images of good*, Krakow, Aureus.
- Williams, B. (2011): Na počátku byl čin. Realismus a moralismus v politické diskusi, Červený Kostelec, Pavel Mervart.
- Wendt, F. (2013): Peace beyond compromise. In: *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, vol. 16, no. 4, 573-593.

Livia Šebíková *is an Internal PhD student at the Department of General and Applied Ethics at the Faculty of Arts at the Constantine the Philosopher University in Nitra*
[e-mail: livia.sebik@gmail.com]

Studies

INTEGRATING WHIRLPOOL IN THE EUROPEAN UNION?¹

INTEGRAČNÝ ZMÄTOK V EURÓPSKEJ ÚNII?

Pavol HRIVÍK

Abstract: *The article deals with some issues of an achieved degree of integration in the European Union, as well as some questions and obstacles closely linked with its next evolution. Concretely, there are presented and judged contemporary key problems of European integration, some weak points of the European Commission's White Paper on the Future Europe, their nature and reasons, and a brief opinion on the vague ideas – a Union's hard-core and a federative arrangement of the future EU being enforced by some influential politicians mainly from Germany and France. Finally, the article presents and judges some themes that should be taken into account in discussions on the future EU.*

Key words: *EU's destiny, Commission's White Paper, key issues of integration, open problems of the future EU*

¹ The study was elaborated within the KEGA project 003TnUAD-4/2018.

1 Introduction

European integration is occurring on a key crossroads of its evolution. A goal of next evolution should be the shaping and strengthening of a general and rigorously respected democratic, community and decision-making bases, and all that have to be done with active participation of European citizens. The integration process has to be inevitably revised and shaped, first of all, with a goal to decrease democracy deficit and to reduce influences of one-sided interests and strange “modernistic” tendencies of European globalist elite. This process should be so expressively improved and actually redefined to ensure again the respecting and applying of the traditional (original) principles, fundamentals and values closely linked with the successful starting and initial routing of European integration. The routing of integration must not move away the EU’s citizens, but it must approach them as much as possible.

In search of a new shape of European integration, there is inevitable strictly to consider carefully also those facts that characterize and determine today’s globalized world and exercise an influence on character, form and contents of very integration. These cover e.g. the bigger interconnecting of the world, diffusing the sovereignty of nation states into crisscrossing of roped state subjects and various other actors with a significant impact on international relations, the growing stronger of processes of decentralization, disintegration and regionalization of the world as a counter-balance towards globalization, or spontaneous enlargement of a catalogue of collective human rights. (HRIVIK P. 2008)

The European Union (EU) has faced the most challenging political environment since the starting of post-war European integration by foundation of the first three European Communities. This includes economic consequences of the Eurozone crisis and persistently high levels of inequality, the aftermath of the largest refugee crisis since the Second World War, the running withdrawal of the United Kingdom (UK) from

the EU (Brexit), and the rise of populist, radical, extremist and anti-EU parties in the EU's Member States alongside a drift towards illiberal and Eurosceptic politics in Central and Eastern Europe (CEE). These issues have eroded the EU's legitimacy and solidarity, as well as the capacity and ability of Member States to build consensus on a way forward, on the Union's future.

These challenges demand those, committed to the value of European integration, to reconsider carefully the EU's routing, including what its future scope and structure should be. Such a discussion is a key component of steering the Union from crisis management to political and economic renewal. However, a prerequisite for a meaningful debate and effective responses is to understand better current public and elite attitudes to the Union, as this is the foundation upon which its future will be built. (RAINES T. et al. 2017)

2 The EU under compulsion of some challenges within its evolution

In recent years, the EU has faced a period of various political and economic tumult and crises. It meets today some relevant challenges cutting across the interlocking domains of politics, economics and demographics. (RAINES T. et al. 2017) The acute phase of the Eurozone has passed with signs of resurgent economic growth and falling unemployment. What remains, however, is the political legacy of bailouts and economic austerity, the divisions between debtor and creditor Members of the Eurozone, persistent gaps in economic performance, concerns about high indebtedness and banking-sector stability in some countries, and fears about Germany's disproportionate influence within the EU.

A major refugee crisis (rooted in conflicts and political instability in the Middle East and North Africa) has had considerable, if uneven, effects on the EU's Member States, generating division over the right course of action, undermining efforts to foster collective responses and sparking public anxiety. While some Member States (e. g. Germany, Italy, Sweden or Austria among others) at the beginning

welcomed remarkably high numbers of refugees, some CEE states were openly hostile towards this approach. Public anxiety about the refugee crisis is not rooted simply in its fiscal or humanitarian implications, but in perceived security threats. The crisis has been eased only by a fragile agreement between the EU and Turkey over the handling of refugee flows.

The UK became the first Member State to choose to leave the Union after the successful referendum supported Brexit. The EU must now contend with contraction rather than its enlargement. It is unclear what implications will be for future European integration. At this time, no other Member State appears likely to emulate this decision, and the UK's withdrawal and a new trade agreement with it may serve as a force for the EU's cohesion rather than fragmentation. However, the British decision also places strains on the EU's budget, removes one of the voices most supportive of a structural reform as well as of completion and expansion of the common internal market, and changes the political balance between large and small Member States.

The British referendum for Brexit illustrates a wider challenge to the Union in a form of populist, extremist and right anti-EU parties being well entrenched in most Member States. Especially in Western Europe, large-scale immigration provides an ideal climate for the growth of radical parties that are hostile to the EU and associated European integration with threats to their states' sovereignty, culture, security and welfare states. However, rising the populist right has been coming for a longer time. According to one of several analyses, the populists' average vote share in national and European elections has more than doubled since the 1960s, rising from 5.1% to 13.2%, while their share of seats has tripled (STOCKEMER D. 2017). Nor are populists exclusively outsiders. In recent years, they have joined governing coalitions in 11 Western democracies, including several EU Member States. (WAGNER M. – MEYER T. 2017) Such parties also have powerful indirect effects on politics in Member States, fundamentally reshaping patterns of political competition by pushing the mainstream parties rightwards.

Today, a major threat to the EU comes from nascent autocracies within its own borders. In some Member States, the rule of law and democratic norms are being challenged by governments with authoritarian tendencies. Nevertheless, it is necessary to add that this authoritarian behaviour is also, in some cases, a natural reaction to the formidable strengthening of Brussels' bureaucratic centralism in the Union and to its many one-sided decisions. The governments of such States have been occasionally very critical of some "sensitive" EU policies (e.g. migration policy) and frequently been clashed with some EU institutions, first of all with the Commission. One scholar recently observed: 'With some EU Member States now sliding towards authoritarianism, we can look back with nostalgia on the days when scholars believed the greatest threats to democracy in Europe stemmed from the EU's own democratic shortcomings'. (KELEMEN R. D. 2017)

The above-mentioned challenges have led to a fall in trust in the governing elite and integration. Similarly, some critics have argued for many years that shortcomings in public engagement and political accountability at the EU level, combined with the absence of a common European demos, have produced a democratic deficit at the heart of the Union. In 2013, the proportion of voters who said they 'tend not to trust' the EU reached a record high, although this figure has improved marginally since. (EUROPEAN COMMISSION 2013) This legitimacy challenge is making it more difficult to forge consensus among governments at the EU level.

The challenges in question are investigated within the context of a broad shift in European politics. In recent years, there has been erosion in the public's willingness to continue offering their leaders a 'permissive consensus', where voters were generally loyal to the main parties and, with a few notable exceptions, content to defer decisions about European integration to their leaders. The old tribal allegiances between voters and the established parties have become weaker, leaving voters more volatile and less willing to defer decisions to their elected leaders. The role of values and culture (rather than income or class) in defining this erosion, make it a difficult problem for mainstream parties to address.

The loss of public trust in the political establishment is creating space for new parties to emerge that offer a distinctive message on the issues above. It has also given a political boost to longer-established parties on the populist right. In contrast, many of the older mainstream parties are struggling to respond. Pursuant to some scholars "... change has come not because mainstream parties have shifted in response to voter preferences, but because voters have turned to parties with distinctive profiles on the new cleavage. These parties raise issues related to Europe and immigration that mainstream parties would rather ignore". (HOOGHE L. – MARKS G. 2016)

Given this context, there is a clear need to examine attitudes to the EU and explore their structural drivers among not just the public but also leaders from politics, business, media and civil society. More than ever, it is important to understand how those, who wield influence within European societies, think about the key challenges facing the Union, how their views may differ from those of the public, and how, if at all possible, points of disagreement between the two sides could be bridged. Populists promote the notion that there is a self-serving and corrupt political class that does not share the values of 'ordinary' voters. The perception of a "public – elite" divide is a fundamental dimension of populist politics, particularly thus within the EU, which is often portrayed as elite-driven and built on foundations designed to restrain nationalism. Hence nativist and anti-establishment messages have particular potency against the EU. Any progress towards deeper integration (even if regarded as necessary to fix structural issues in the governance of the EU) will be undermined if it does not rest on a broad public consent as well as having the support of the elite. The understanding of the nature of these divisions and the identifying of consensus areas are some prerequisites to overcoming the challenges described above. (RAINES T. et al. 2017)

3 Critique of the Commission's conception of forming the next EU

The Union is now mired in a deep existential crisis, and its future is very much in doubt. The symptoms are everywhere – above-mentioned Brexit, crushing levels of youth unemployment in Greece and Spain, debt of Italy (up-to 132 % GDP) and its stagnation as the third most powerful economics of the Eurozone, the rise of populist, extremist and radical movements in all Member States of the Union, a backlash against the euro, massive, non-regular migration and mainly against the Unitarian way of redistributing migrants. All these symptoms point to the need for revision of the EU's Founding Treaties in Lisbon wording, reforming and balancing relations between supranational and intergovernmental subjects of integration and for a major overhaul of the Union's institutions.

In an effort to react to these serious issues, on 1 March 2017 the Commission published its document under the name "White Paper on the Future of Europe (Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025)". The Paper sets out the five following possible paths of the EU-27's evolution by the year of 2025 (EUROPEAN COMMISSION 2017):

1. "Carry on with the current agenda in next routing of the EU" means the Union will focus on implementing and upgrading its current reform agenda.
2. "Focus just on the EU's single market" – the Union will gradually put mind, mainly and first of all, to its supranational common internal market and corresponding policies.
3. "Allow those who want more do more" – the Union creates a space to those Member States wishing to cooperate more and deeply in some concrete spheres.
4. "Do less but more efficiently in integration evolution" – the Union will concentrate on selected spheres of some European policies in which it will act more and faster whereby in other political fields it will do less.
5. "Do much more together" – the Union will decide to act much more jointly in all European policies.

The Paper is expected to contribute to the all-European discussion on future development and routing of the EU.

Moreover, the Commission promised to elaborate, in the next periods, a series of various additional reflection papers on the competent topics for Member States as well as Europeans.

The presented White Paper pertains mainly to some EU's policies, especially their development within the frame of a supranational integrating paradigm. The document is too general, less tangible, optimistically tuned and unilaterally directed mainly for the needs of some main global players of the Union. It offers, more or less, "lovely and hopeful tomorrows" in each scenario of the EU's possible routing. Mainly, a power-political spirit of economism and neo-liberalist pragmatism govern in the document having a strong suspicion of purposive Euro-populism in a neo-functionalistic fashion.

The scenarios of the EU's future development are formulated exclusively in its top floors within the Union's superstructure. These variants so do not come from the needs of the EU's structural basis where existential symptoms of the very Union are situated. A priority issue is thus, and first of all, the today's destiny of essential ideological principles, fundamentals and characteristics on which the successful development of European integration was founded with a long-term evolutionary perspective. Here can be included in e.g. principles of general non-discrimination, transparency in commercial relations and free economic competition in a space of the supranational European market, moreover community principles of building and functioning of the European Communities and EU, universal political principles and structural law fundamentals in the present Union, individual human rights, or the functioning axioms of the Eurozone and so on. Pursuant to them, new aims, priorities or strategic documents of the EU are often formulated, which some of them belong above all to competencies of a centralized (federal) state than to an integration formation (e.g. achievement of saving in taxation and social areas, respecting and applying of questionable ideologies of gender, LGBTI, political correctness and multiculturalism in decision-making and legislative processes, or an issue of shaping any common European armed forces).

The White Paper one-sidedly determines the frame and routing of following discussions on the future EU. It presents conceptions and notions formulated at the highest European political level, similarly as in a case of the failed EU Constitutional Treaty (2004). Despite an undoubted effort of the Commission to bravely meet solving some relevant issues of the Union's functioning and evolution, the Paper can be regarded as an expressive disappointment. It namely confines itself, more or less, to some selected super-structural questions of the EU, outside its structural basis where are situated fundamental pillars of the EU's existence, security, stability and solidarity which should be preferentially discussed because their weakening does not predict a promising future to the Union.

Moreover, the Commission's document sidesteps the central challenge that the EU must confront and overcome. If European democracies are to regain their welfare, economic and political dimensions of integration cannot remain out of sync. Either the political dimension catches up with economic one, or economic integration needs to be scaled back. As long as this decision is evaded, the EU will remain dysfunctional. (RODRIK D. 2017) When confronted with this stark choice, Member States are likely to end up in different positions along the continuum of economic-political integration. This implies that the Union must develop the flexibility, decisiveness, ability of redefining of the content and forms of actual integration paradigms and feasible institutional arrangements to accommodate them. From the very beginning, the EU was first of all built on a functionalist reasoning – political integration should follow economic one.

The "dreaming" of the governmental European elite, expressed first of all in some expressively optimistic scenarios (namely in scenarios No. 4 and 5), hardly finds a major approval of Member States, first of all a major support at their citizens. The presented scenarios are nothing especial in the evolution of European integration. They appeared in the past in various forms in the effort to incorporate some sensitive political and security themes into the mainstream of economic integration. It were mainly initiatives referring to enhanced

political, security and defence cooperation closely connected with attempts of founding e.g. the European Defence Community (1953), European Political Community (1953) or European Political Union (1960), or of ratifying the EU's Constitutional Treaty. These integration initiatives were indeed unsuccessful but, on the other hand, they meant a very good source of new findings, information and experiences. (HRIVIK P. 2013)

The White Paper does not mention some issues being problematic for promising evolution of the EU. We can start with national egoism of some great Member States (mainly Germany and France) and their enormous impact on decision-making which are strongly present in the life of the contemporary Union. The Paper says nothing on existence of democracy deficit in the very Union, on its reasons and removing, on problematic shaping the European identity, on hazy finality of the EU, on disintegrating phenomena and their reasons, on advantages, disadvantages and consequences of the applying of political correctness and multiculturalism being controversially perceived in many Member States (mainly in CEE) and their impact on the Union's life and its stability, and finally which cultural-civilization values, according to the Commission, should be spiritual and mental pillars for the future EU.

Moreover, in the text of the White Paper there is missing information on the possible reducing of an anomalously large-scale, still growing and, in its extent, "sick" bureaucratic centralism in Brussels, on its faulty steps and some deficiencies in decision-making on the European level, which often cause tension in the Union, in relations between Member States and within relations of the Union with its close neighbourhood. The document does not put forward any reasons and expected consequences of Brexit on the EU and its Members, any reasons of strengthening of populism, extremism, radicalism and anti-EU political movements in the contemporary Union, nor analysis of their origin. These are extraordinarily important for avoiding of further possible disintegrating the Union which is today extremely probable. (HRIVIK P. 2017)

In the foreign-political sphere, the White Paper does not evaluate an issue of developing the Union's relations with the US after inauguration of Donald Trump as a new American President (20 January 2017). The Commission should have clearly reacted to Trump's governmental strategy "America First" which prefers the USA's bilateral contacts and negotiations with Member States to the EU as a bloc. Will the US still remain as a strategic partner for the EU like before?

4 Some open issues for debates on the future EU

For almost a decade now, the EU has been navigating continual challenges and crises. As its leaders debate the post-Brexit future, its institutions are struggling to project an image of effectiveness and legitimacy. Meanwhile, Member States are grappling with different levels of wealth, growth, competitiveness and income inequality, as well as with the divisive legacy of the Eurozone and refugee crises. These challenges can only be addressed successfully by taking into account public and elite opinions.

The EU is today caught between competing pressures along three fronts: a disconnect between the elite and public, a public that is divided over values, and the elite that lacks consensus on key issues that will shape Europe's future. Among these divisions, EU leaders are trying to steady the ship. Shows of unity in response to Brexit and more positive economic growth figures in the previous year have helped provide greater calm. The parliamentary and presidential electoral successes of the pro-EU parties in the Netherlands, France, Germany, Austria, the Czech Republic and also partly in Italy in 2017 and at the beginning of 2018 have also given the Union a more room to manoeuvre, while pressures on the euro have eased though they have been flooded by migrants and refugees from some Islamic countries, at least for now. There is a sense that there may now be a space for the EU to consider its long-term shape and identity in the post-Brexit period, and a process of political renewal might now supplant

constant crisis management. This will require that the Union undertakes the issue of political legitimacy.

The EU may lack the intrinsic legitimacy of a nation state but it has historically sought to derive legitimacy in two ways. In the first, political legitimacy is built upon the profits and advantages that integration brings in terms of inducements and rights for citizens (sometimes named as 'output' legitimacy). In the second, political legitimacy comes from greater citizen participation in and constant oversight of the EU's decision-making through enhanced democracy, transparency and accountability (sometimes named as 'input' legitimacy). Both these approaches to the EU's legitimacy appear weak at present. Recent crises, particularly over the euro, have corroded the economic fortunes of southern Member States and have generated divergence rather than convergence between its economies and societies, undermining the sense that the Union is an engine of prosperity. The long-term political, economic and cultural profits are losing their salience or increasingly contested, while substantial portions of the public do not feel these gains. Meanwhile, attempts to make the EU more democratic have generally focused on top-down initiatives or emphasized the role of the European Parliament, which has failed to convey democratic legitimacy of the Union. Here is important to accentuate that while democracy in the Union is important for the public, it is not its main concern. (RAINES T. et al. 2017)

Some challenges do not have simple solutions. However, they are covering the important implications for the discussion about the future of the EU. The Union's politics has moved from a period in which it was mediating between an integrationist political class and an occasionally sceptical public to one in which there is a more mixed picture among the public and elite. The two greatest policy challenges of the past decade – the Eurozone and massive refugee crises – were amplified by the same issue: a partial process of integration with EMU without Fiscal Union and the removal of internal EU borders without a full-valued common EU external border. The process of integration is incomplete, but the way forwards (or even backwards) is highly contested.

While the EU's Head-office in Brussels may be convinced of the longer-term need for deeper integration (and so it is), there is no consensus among the elite about the balance of powers between the Union and Member States or about a federalist vision. In the absence of a majority view on the way forward, this creates the need and opportunity for political leadership based on a longer-term vision for the future, if there is the political space for such leadership to emerge. The improving of EU economy and the relative political stability, which after the 2017 year's elections in some Member States could perhaps descend also on Germany and France as the engines of integration, may create a once-in-a-generation opportunity for a process of political and economic renewal.

As part of this political renewal process, decision-makers and leaders within the EU should recognize the diversity of perspectives over its future. At times, the debate has been reduced to a crude binary choice between 'more' or 'less' Europe, between a loosely defined notion of deeper integration and full-blown fragmentation. But, actual development of European integration undoubtedly confirms that there is a far broader diversity of perspectives among the public and elite.

Many, who are broadly content with the Union's performance, do not want to transfer more powers to the European level. While a substantial number among the public and elite say they have benefited from the EU, on the other hand, these at the same time also say that powers should be returned to Member States. Such sentiments doubtlessly come from a variety of motivations, none of which should be treated as illegitimate. For the elite, the greatest threats to the EU are internal political challenges, particularly those posed by populist and anti-EU parties. (RAINES T. et al. 2017)

A European debate that does not reflect the breadth of the public's attitudes or give space to critics, and that delegitimizes opposition too quickly, will inevitably alienate many among the public and may serve to strengthen anti-EU forces rather than to undermine them. The last period has demonstrated the way the political actions of the Union can affect the very fundamentals of political life. However, its

approach still often reflects 'policy without politics' where the market place of ideas, the true essence of democracy, has too often been replaced by bland consensus. (SCHMIDT V. A. 2010) Genuine political renewal in Europe will require a richer, broader and perhaps even a more conflicting discussion.

Strong and entrenched public anxiety over identity issues, which is increasingly merging with security concerns, is likely to increase as the EU experiences further acts of terrorism and rising rates of ethnic, cultural and religious diversity. Populist right movements will continue to find resonance among the public when they try to amplify such concerns into broader opposition towards the EU. Wider strategies could be suitable to engage more authoritarian-minded voters and to reframe debates about non-regular massive immigration in such a way as to openly discuss and better understand it, to impartially investigate reasons of the public's perceiving it as a cultural and security threat and, if possible, to reduce such perceptions, and, finally, to try to find the best concrete solutions for massive migration.

Over the longer term, the leadership of the EU institutions, civil society and business will have to invest far more in attempting to close the gap between their own attitudes and those of many citizens in the realm of identity politics and, specifically, immigration. For all the challenges and prevailing pessimism, the EU still has extraordinary strength. It should remain politically stable compared with much of the globe, some of its economies are among the most competitive in the world, and it has some of the healthiest, wealthiest and most equal societies. The challenge for the EU is to utilize these strengths and to build on the historic achievements of integration in a way that reflects economic needs and political realities over the coming decades. If it is to succeed and to thrive, the EU's leaders must think boldly and act quickly, prioritizing flexibility over a dogmatic access and engaging frankly with political realities as the first stage in a process of political renewal. (RAINES T. et al. 2017)

In the long term, solidarity requires not just a budget that reflects it, but also a public that believes in it. A lack of solidarity among Europeans reduces legitimacy of the EU

institutions, lowers the costs that citizens will bear in pursuit of reforms and fans the flames of populist politics. But, there is a reservoir of support among the public and elite for some community or union based on solidarity. The EU should be also redistributive. This ascertaining does not simplify the challenges of building a fairer, more cohesive community, but it underscores the belief that one marked by very different levels of income and economic performance should still be based on solidarity.

5 Conclusions

The European integration project has, pursuant to the Commission, still a strong support, but this is no longer unconditional. Over two thirds of Europeans see the EU as a place of stability in a troubled world. More than 80% support the EU's four founding freedoms. 70% of Eurozone citizens support the common currency. However, citizens' trust in the EU has decreased in line with that for national authorities. Around a third of citizens trust the EU today, when about half of Europeans did so ten years ago. (EUROPEAN COMMISSION 2017)

The European integration process can be successfully progressing also in this century if there will be respected original integrating and cultural-value principles, fundamentals and characteristics, which created the firm ideological basis for starting of post-war integration. Non-democratic governmental elite, carriers of ideology of political correctness and multiculturalism cannot be exclusive decisive actors of shaping this process (as we can see today). A great role will have to remain in the hands of Member States, their citizens and some legitimate European structures without external influence of those who account to none, only to "themselves". Integration will probably obtain a new configuration and form, but must not lose its original sense and mission, fundamental human-rights' and citizen's features.

The Commission's White Paper should introduce a start of the decision-making process of the EU-27 on its next future. The single scenarios of expected evolution of the EU by 2025,

which belong to the EU superstructure being too remote from citizens, are mutually overlapped in some cases. They are therefore neither mutually exclusive, nor exhaustive. It is assumed that the final outcome will undoubtedly look different to the way the scenarios are presented now. It can happen only at that time, if the all-European discussion will also include in itself key issues belonging to the structural basis of the Union with wide participation of European public. Only then the Union and its Member States can decide which attributes, principles and features, resulting from the discussion, should be crucial for advance in shaping the future stable, secure and prosperous EU, evidently in the general interest of European citizens. Alternatively, will some Member States make decision to leave the Union and so to follow a case of the UK?

Challenges, the EU must face today, have frequently generated divisive narratives between Member States on the known cleavages: north versus south, east versus west, creditors versus debtors. However, the importance and significance of the divide among different groups within the public are principally driven by differing conceptions of identity and community. If such a crucial fault line in the EU runs not between Member States but within them, this has important implications for how those who wish to strengthen the EU should respond.

One implication is that strategies for future European relations, that emphasize a differentiated way of integration among Member States in a 'multi-speed' system, do not reflect this fault line which cuts across the continent. This suggests the need for a flexible approach to future integration that is built on more than one EU hard-core and periphery. Secondly, it suggests such attitudes are unlikely to be changed solely by an improvement in economic status. Those, who wish to bolster a public support for the EU, cannot focus only on improving the economic experiences of the disadvantaged in society. The rise of Eurosceptic movements during previous periods of relative economic stability and growth should serve as a powerful reminder of the way in which perceptions of

unfairness and relative deprivation are not always influenced by the immediate environment.

Closing the gap between promise and delivery is a continuous challenge. This is partly because the EU is not an easy construct to understand as it combines both the European and national levels. Who does what is not well explained enough and the EU's role and activities in daily life are not visible if the story is not told regionally and locally. Moreover, there is also a mismatch between expectations and the EU's capacity to meet them.

Restoring trust, building consensus and creating a sense of belonging is harder in an era where information has never been so plentiful, so accessible, yet so difficult to grasp. The news cycle is quicker and harder to keep up with and respond to than it ever has been before. These trends will only accelerate and continue to change the way democracy works and the way of reducing deficit of democracy. This creates, at the same time, new opportunities to facilitate public debate and to engage Europeans. However, the EU and its Member States must move quicker to directly interact with citizens, be more accountable and deliver better and faster on what has been collectively agreed.

In the end, we should not allow to be dragged into premature debates on the EU's obscure hard-core(s), mainly on the United States of Europe (proposed by some today's European politicians) until we make ourselves clear of the fundamental and generally accepted attributes of the structural basis of the future EU. Thus, without having mastered crucial problems of the EU's existence situated in its structural basis, all debates on the United States of Europe will early become utopian. These debates should follow discussions on the EU's basis and superstructure issues, on the White Paper and its deficiencies mentioned above, on integration paradigms and on reforming the EU's format and institutional structure.

References:

- EUROPEAN COMMISSION (2017): White Paper on the Future of Europe. COM (2017)2025 of 1March 2017. ISBN 978-92-79-66241-6.
- EUROPEAN COMMISSION (2013): Public Opinion in the European Union. First Results. (Standard Eurobarometer 79) [online]. [cit.2017-10-9]. Available at: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb79/eb79_first_en
- HOOGE, L. – MARKS, G. (2016). Europe's Crises and Political Contestation. Working paper for the conference 'Theory Meets Crisis', Robert Schuman Centre. Florence: European Univ. Institute, 2016.
- HRIVIK, P. (2008). Attributes and Factors of Development of European Integration in the 21st Century. (in Slovak) In Europe of the 21st Century: Diversity and Solidarity? Brno: CES of Masaryk University, 2008. pp. 109-132.
- HRIVIK, P. (2013). Reflections on Shaping the EU's Security and Defence: the EU towards a Military Alliance? In International relations 2013: Contemporary Issues of World Economics and Politics. Bratislava: Faculty of International Relations EU. pp. 276-284.
- HRIVIK, P. (2017). What European Union Do Europeans Need? Journal Political Science Forum vol. 6, No. 2. Trenčín : Trenčín University of AD. pp. 5-23.
- KELEMEN, R. D. (2017). Europe's other democratic deficit: National authoritarianism in Europe's democratic Union, Government and Opposition [online]. [cit.2017-10-9]. Available at: <https://doi.org/10.1017/gov.2016.41>.
- RAINES, T. et al. (2017). The Future of Europe (Comparing Public and Elite Attitudes). Research Paper No 208223. London: The Royal Institute of International Affairs.
- RODRIG, D. (2017). How Much Europe Can Europe Tolerate? [online]. [cit.2017-3-14]. Available at: <https://www.project-syndicate.org/commentary/-2017-03>.

- SCHMIDT, V. A. (2010). The European Union in search of political identity: Is more Politics the Answer? Vienna: Institute for European Integration Research [online]. [cit.2017-10-9]. Available at: <https://eif.univie.ac.at/downloads/workingpapers/wp2010-05.pdf>.
- STOCKEMER, D. (2017). The success of radical right-wing parties in Western European regions – new challenging findings. *Journal of Contemporary European Studies*, vol. 25, iss. 1, pp. 41–56.
- WAGNER, M. – MEYER, T. (2017). The radical right as niche parties? The ideological landscape of party systems in Western Europe. 1980-2014, *Political Studies*, vol. 65 No. 1, pp. 84–107.

Pavol Hrivík is an Associate Professor at Department of Political Science at Trenčín University of Alexander Dubček in Trenčín, Slovakia.

[e-mail: pavol.hrivik@tnuni.sk]

Studies

POZNANIE A JEHO MOŽNÉ DOPADY NA VÝVOJ ĽUDSTVA

THE KNOWLEDGE AND ITS POSSIBLE IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF HUMANITY

Štefan VOLNER

Abstract: *Knowledge has an irreplaceable position and a role in social development. In itself, however, it does not guarantee the positive character of human development. Its abuse is an increasing threat to destruction of nature and humanity. One of the solutions could be the transformation of man himself, his values and thinking, the change of place, the role and the function of scientific knowledge in the balanced progressive, humanistic and ecological development of man, of all mankind. One of the inspirational and new insights into the process of knowledge, new thinking is a holistic approach, systemic (network) theory of knowledge, which is sometimes called the theory of Santiago: knowledge as a life process. The meaning of this approach of thinking lies in applied rationalism, that is to integrate, unifying life (practice) and knowledge, thinking (theory). Ignoring this relationship generates a huge amount of errors and misconceptions. Consequently, it is a matter of deliberate decision-making and harmful practice.*

Keywords: *Knowledge, thinking, human security, Santiago's theory, autopoiesis, structural changes, information, organizing space and time, entropy and energy.*

1 Úvod

Na začiatku priemyselnej éry a neskôr v počiatkoch vedecko-technickej revolúcie, sa predpokladalo, že produkcia bohatstva a tovaru založená na poznávaní a aplikácii vedy je skutočne jediným a istým prostriedkom na odstránenie hladu, chudoby a zaostávania na celom svete. Pomocou vedeckých objavov, aplikovanej vedy, novej technológie, vzdelania a masovej výroby sa mali všetky národy rozvinúť, čím mali byť postupne odstraňované rozdiely, hlad a negramotnosť. Technika a technológia, moderná výroba skutočne zmenili spôsob života miliónov ľudí. Nepredpokladalo sa však, že aj na začiatku 3. tisícročia bude toľko globálnych hrozieb, toľko chudoby, biedy, hladu, pandémieí, kriminality, násillia, konfliktov, rozdielov medzi národmi a krajinami, toľko náboženského a sociálneho extrémizmu, ekonomickej migrácie, toľko nedostatku bohatstva (materiálneho), potravy, vzdelania a kultúry pre stovky miliónov ľudí na svete. Nepredpokladalo sa, že z hľadiska bohatstva a spôsobu života budú *rozdiely* medzi ľuďmi, národmi, štátmi a kontinentmi až tak nebezpečne veľké, dnes už prakticky neprekonateľné. Preto sa doteraz ani nerozvinula modernejšia teória bezpečnosti pre 21. storočie, ani novšia bezpečnostná politika štátov, ktoré by takéto hrozby a riziká eliminovali, ktoré by zaisťovali „stabilnejšiu“ a vyššiu bezpečnosť celému ľudstvu. Dnes sa blíži ručička k dvanástej hodine. Ľudia by si mali uvedomiť (elity o tom vedia), že sú vážne ohrozovaní, možno i nezvratne, a preto musia „zastaviť“ tieto globálne hrozby. Technologický, informačný a globálny ekonomický rozvoj je takmer nekontrolovateľný.

Ak sa budeme zamýšľať nad nebezpečnosťou ľudstva, ak budeme hľadať cesty a nástroje k jeho prežitiu, nemali by sme zabudnúť na jednu veľmi dôležitú skutočnosť, skúsenosť, varovanie – že najväčšie katastrofy v spoločenskom vývoji *spôsobil a zavinil človek, presnejšie len malé množstvo skupín a jednotlivcov! Ľudia sa dobrovoľne vzdali práva demokraticky riadiť spoločenský vývoj.* Podľa niektorých odhadov zomrelo od prvej svetovej vojny 187 miliónov ľudí, či už v dôsledku

bojov, etnických čistiek, perzekúcií, pandémieí alebo hladu. 20. storočie bolo možno prvým storočím v dejinách ľudstva, v priebehu ktorého zomrelo viac ľudí vinou vojen a totalitných režimov ako v dôsledku prírodných katastrof. A tendencia ku konfliktom a vojnám naďalej silnie.

Studená vojna znamenala pre ľudstvo veľmi veľkú a reálnu hrozbu. Je znepokojujúce, že po jej skončení, po jej chvíľkovom prerušení, prerástla dnes už do horúcej vojny, reálna vojna národov, štátov, únií a aliancií je na dosah. Nebezpečenstvo jadrovej, ekologickej, energetickej a sociálnej katastrofy je reálne a vysoké. Vďaka novému vedeckému poznaniu, technologickému vývoju (aplikovanému na vojenské zbrane) môže byť budúca možná kognitívna vojna, vojna PINR nepredstaviteľnou okamžitou katastrofou pre ľudstvo a našu planétu. (Volner, Š. (2012), s. 316-375.)

Technológia 21. storočia, či už náhodou, omylom alebo zlým zámerom skupín a jednotlivcov môže reálne ohroziť ľudstvo a napokon spôsobiť jeho zánik. 21. storočie možno rozhodne o tom, či sa budú vo vesmíre rozvíjať stále zložitejšie a nové formy života, alebo ho vyplní len mŕtva hmotu. (Rees, M. (2005), s. 16) Varovanie, že najdôležitejším bezpečnostným bodom v čase a v priestore by mohlo byť tu a teraz, že tam a zajtra už môže znamenať katastrofu, nie je vôbec absurdné a možno ani prehnaté. Šanca, že sa naša civilizácia (ako singulár) dožije konca tohto tisícročia je veľmi malá. Je tu však riešenie: radikálna zmena myslenia a konania ľudí, reálna a funkčná demokratická participácia ľudí na riadení spoločenských procesov, budovanie moderných a spravodlivých spoločností. Je to cesta, ako vytvárať, položiť základy ďalšej budúcnosti života nielen na Zemi, ale možno i vo vesmíre. Práve na tejto ceste dáva mnoho ľudí veľké nádeje novému poznaniu, teda takému, ktoré prispieva k bezpečnému a vyrovnanému rastu ľudstva, ku globálnej záchrane našej planéty. A. Toffler spoločnosť „Tretej vlny“ spája s posunom moci k poznaniu. Poznanie ako najvyššia moc by malo byť primárnou a majoritnou silou Tretej vlny. Kladieme mu určujúcu úlohu a význam pre prežitie, bezpečnosť a ďalší bezpečný vývoj ľudstva.

Myslíme si, že prevažná väčšina vedcov (a ľudí) nespochybňuje nezastupiteľnú a obrovskú úlohu poznania (vedy) pri riešení globálnych problémov a hrozieb ľudstva. Bez ďalšieho poznania, nových objavov a ich aplikácií by sa ľudstvo mohlo len veľmi ťažko rozvíjať, ak by vôbec mohlo tretie tisícročie prežiť. V tomto probléme nevidíme. Čo by nás však malo znepokojovať, je *zneužitelnosť* každého existujúceho i nového poznania, objavu, techniky, technológie, či informácie. Obávame sa, že ani v 21. storočí nebude poznanie človeka samo osebe zušľachtľovať. Aj keď sa bude zvyšovať intelektuálna úroveň ľudí, nebude ich to robiť automaticky lepšími, morálnejšími a ľudskejšími. Poznanie, poznatky ľudia často využívajú (zneužívajú) na osobný prospech. Pravdepodobne v 21. storočí bude človek a ním *zneužívané poznatky, vedy a výsledky ľudského výskumu jednou z najväznejších globálnych hrozieb pre ľudstvo*. Väčšina ľudí nemá ani šajnu, čo všetko sa deje v laboratóriách globálnych elit a skupín. Netušia aké sú najnovšie výsledky poznania a ako sa použijú. Neveria tomu, že dnes je možné ľudstvo zničiť takmer okamžite a totálne. Preto si kladieme otázku: ako doceliť, zabezpečiť, aby sa poznanie, poznatky, veda, informácie, technika nestali nástrojom skazy ľudstva, jeho zničenia? Bez vedy, nových poznatkov ľudstvo nemá šancu prekročiť prah štvrtého tisícročia, preniknúť do kozmu, nových dimenzií sveta; ale rovnako sa ľudstvo nemusí dožiť ani roku 2050, ak bude presadzovať „negatívne“ poznanie, resp. zneužívať výsledky vedy, poznania na vzájomnú konfrontáciu s prírodou a v rámci svojho druhu. Preto bude treba predovšetkým *premena* samotného človeka, zmena miesta, úlohy a funkcie poznania vo vyváženom pokrokovom rozvoji človeka, celého ľudstva. Kto bude mať tú silu túto premenu, tento obrat uskutočniť?

2 Metodika práce

Ako sme už poznamenali, jednou zo základných podmienok zaisťovania bezpečnosti systému je jeho schopnosť poznávať sám seba a svoje okolie. Poznanie je neoddeliteľnou súčasťou procesu zaisťovania bezpečnosti, je

podmienkou budovania bezpečnostných systémov. V tomto kontexte chceme poznamenať, že inšpirujúcim a novým pohľadom na proces poznania je *systémová (sieťová) teória poznania*, ktorá sa niekedy nazýva ako *teória Santiago*. Ústrednou myšlienkou teórie Santiago (zhodnou s myšlienkami G. Batesona, F. Varelu, H. Maturanu, F. Capra atď.) je, že *stotožňuje poznávanie, teda proces poznávania, s procesom života*. (Maturana, N-Varela, F. (1987), s. 97) Teória Santiago je často nazývaná ako „kognitívna veda“. Spoločenský (tak ako prírodný) systém je živým systémom. Zaisťovanie bezpečnosti takýchto systémov je procesom ich života. Ak chcú takéto systémy prežiť, musia si ako súčasť svojho života a vývoja zaisťovať svoju bezpečnosť. To však nejde bez súbežného a permanentného poznania. Ľudské systémy sú otvorené systémy, ktoré sa neustále vyvíjajú a menia a to aj vďaka ich schopnosti sebautvárania a samoorganizovania (*autopoiesis*), čo je taktiež možné zásluhou poznávacích schopností týchto systémov. Takéto poznanie, ktoré má v novej teórii význam životného procesu, je neoddeliteľne spojené s *autopoiesis*. Tento spôsob, ktorý *stotožňuje poznanie s vlastným procesom života, je radikálne novou predstavou. Autopoiesis a poznanie sú dva rôzne aspekty toho istého životného javu* – procesu zaisťovania vývoja prírodných i spoločenských systémov. (Capra, F (2004), s. 150) V tejto novej teórii poznania sú všetky živé systémy kognitívne systémy a *život ako proces je procesom poznania*. Poznanie systémov (prírodných, spoločenských a vedecko-technických) v sebe vždy zahŕňa existenciu autopoiesistickej siete, akou nepochybne aj spoločenský systém je, teda aj jeho bezpečnostný (pod)systém. Proces zaisťovania spoločenského vývoja, bezpečnosti je životným procesom a ten je totožný s poznávaním.

Podľa teórie Santiago, poznanie zahŕňa dva druhy aktivít: *udržovanie a pokračovanie autopoiesis* (sebautvárania) a *utváranie sveta*. (Capra, F (2004), s. 240) Ľudský systém je mnohonásobne prepojenou sieťou, ktorej zložky sa neustále menia, sú transformované a nahradzované inými zložkami. V tejto sieti existuje veľká premenlivosť a pružnosť, ktorá umožňuje, aby systém odpovedal veľmi špeciálnym spôsobom

na rušivé vplyvy alebo „stimuly“ pochádzajúc z prostredia. Niektoré rušivé vplyvy spúšťajú špecifické štrukturálne zmeny, t.j. zmeny v prepojení celej prírodno-spoločenskej siete. Je to distribučný jav. Celá sieť odpovedá na určité narušenie tým, že preskupuje svoju štruktúru prepojenia. Pretože tieto štrukturálne zmeny sú zároveň aj aktmi poznávania, je vývoj systému, proces zaisťovania jeho bezpečnosti vždy spojený s učením. Vývoj a učenie sú v skutočnosti dve stránky tej istej mince. Sú výrazom štrukturálneho prepojovania. V tejto súvislosti však treba poznamenať (aj si uvedomiť), že nie všetky zmeny v prírodných a spoločenských systémoch sú živé procesy, nie všetky sú poznávacie akty. Nie všetky vnútorné rušivé vplyvy a vplyvy prostredia spôsobujú (automaticky) štrukturálne zmeny.

Pre podrobnejšie pochopenie všeobecnejšieho procesu poznania v živých systémoch je dôležité porozumieť tomu, ako ľudské vedomie, so svojím abstraktným myslením a symbolickými pojmami, vzniká z procesu poznania spoločného všetkým živým organizmom. Podľa teórie Santiago je vedomosť o prostredí vlastnosťou poznávania na všetkých úrovniach života. (Capra, F. (2004), s. 159) Sebauvedomenie sa objavuje u vyšších živočíchov a plne je rozvinuté až v ľudskej mysli. Sme si vedomí, že sme si vedomí. Nielen poznávame, ale vieme, že poznávame. Toto sebauvedomenie má na mysli napríklad F. Capra, keď používa termín „vedomie“.

Podľa H. Maturanu môžeme porozumieť ľudskému vedomiu len prostredníctvom jazyka a celého spoločenského kontextu, v ktorom je uložený. Pretože jazyk vedie k veľmi zložitej a efektívnej koordinácii ľudského správania, evolúcia reči umožnila ľudským bytostiam veľký vzrast ich kooperatívnych aktivít a vytváranie rodín, kmeňov, štátov - čo znamenalo obrovské evolučné výhody. Ústrednou rolou reči pri evolúcii ľudstva bola skôr vzrastajúca schopnosť kooperácie, ako schopnosť vymieňať si myšlienky. Teda kooperácia medzi ľuďmi a ľudskými pospolitostami vďaka reči. S tým, ako rástla diverzita a bohatosť ľudských (spoločenských) vzťahov, rozvíjalo sa poznanie a aj ľudstvo.

Nové chápanie procesu poznania je teda omnoho širšie než koncepcia myslenia. Teória Santiago poskytuje prvý koherentný vedecký rámec, ktorý skutočne prekonáva karteziánske rozdelenie. Myseľ a hmota sa už nejavia ako súčasť dvoch oddelených kategórií, ale predstavujú rôzne aspekty alebo rozmery toto istého fenoménu, života. Tento spôsob myslenia nám umožňuje oveľa zreteľnejšie vnímať vzájomnú závislosť *procesu poznania a vnútornej stavby ľudského systému*.

Špecifickým fenoménom, na ktorom závisí proces poznania, je *štrukturálne spojovanie*. Autopoiesistický prírodno-spoločenský systém uskutočňuje súvislé štrukturálne zmeny, aj keď si udržuje svoje sieťové usporiadanie. Je so svojim prostredím spojený štrukturálne, t.j. pomocou spätných väzieb, z ktorých každá spúšťa štrukturálne zmeny v systéme. Prostredie, na rozdiel od (živého) systému, len spúšťa štrukturálne zmeny. Nešpecifikuje ich, ani ich neriadi. Prírodno-spoločenský systém nielen špecifikuje tieto štrukturálne zmeny, ale taktiež určuje, ktoré podnety (riziká, hrozby, ohrozenia, deštruktívne tlaky, prienik atď.) prichádzajúce z prostredia ich spúšťajú. To je kľúč ku kognitívnej teórii Santiago. Štrukturálne zmeny v systéme (aj bezpečnostnom (pod)systéme) sú výsledkom a základom aktu poznania. Poznanie potom nie je reprezentáciou nezávisle existujúceho sveta, ale skôr *plynúcim utváraním sveta cez „živý“ proces zaisťovania bezpečnosti a vývoja systému*. Interakcie systému s jeho prostredím sú kognitívnymi interakciami a samotný proces jeho vývoja a zaisťovania i jeho bezpečnosti je poznávacím procesom. V tomto novom pohľade zahŕňa poznanie celý proces existencie a vývoja systému. Preto ani proces poznania vývoja systému nie je záležitosťou len vedeckých inštitúcií a pracovníkov, ale všetkých elementov, procesov a aktivít spoločenského systému.

Ľudské poznanie zahŕňa jazyk a abstraktné myslenie a tým aj symboly a mentálnu reprezentáciu. Abstraktné myslenie je však len malou časťou ľudského poznania a všeobecne nie je jediným základom pre naše každodenné rozhodovanie a jednanie. Ľudské rozhodnutia nie sú nikdy

úplne racionálne, ale vždy sú zafarbené emóciami a myslenie človeka je vždy zasadené do telesných pocitov a procesov, ktoré prispievajú k celkovému spektru poznania. Preto proces vývoja ľudskej spoločnosti nie je výsledkom len racionálneho, exaktného poznania, ale aj výsledkom procesov v podvedomí, pocitov, emócií, túžieb, ideílov, kultúry, hodnotovej orientácie, štruktúry záujmov, ideológie, tradícií atď..

Z hľadiska teórie Santiago je poznanie integrálnou súčasťou spôsobu, akým systém *komunikuje* so svojím prostredím. Nereaguje na impulzy prostredia pomocou lineárnych reťazcov príčiny a dôsledku, ale odpovedá *štruktúrnymi zmenami vo svojej nelineárnej, organizačne uzatvorenej autopoietickej sieti*. (Capra, F. (2004), s. 241) Inými slovami, kognitívne interakcie systému s jeho prostredím, jeho prienik (alebo elementov) je inteligentnou interakciou. Komunikácia podľa H. Maturanu nie je ani tak prenos informácie, ako skôr *koordinácia správania medzi živými organizmami pomocou vzájomného štruktúrného prepojenia*. Táto vzájomná koordinácia správania je kľúčovou charakteristikou komunikácie u všetkých živých organizmov. Keď poznávame, ako poznávame, vytvárame samých seba“ (Capra, F. (2004), s. 258) Najefektívnejší spôsobom poznávania vlastného systému i svojho okolia a najbližšieho budúca je reálny kontakt, komunikácia so sebou samým i so svojím okolím. Potvrdením a výsledkom takéhoto poznania sú reálne štruktúrne zmeny a vznik nových prepojení vo vlastnom systéme i v jeho okolí. Keď vieme, že súčasný spoločenský systém generuje tendencie svojej skázy, potom je štruktúrna zmena nevyhnutná.

Aby sme pochopili význam a vzťah medzi poznaním, usporiadaním a organizáciou bezpečnostného systému pokladám za dôležité zastaviť sa pri probléme *informácií*. Každý prírodný a spoločenský systém je *neusporiadaný* (termodynamická zákonitosť). Neusporiadanosť nesie informáciu a žiada si vniesť do systému informáciu. *Informácia je funkciou organizácie*. Vnesenie neporiadku do systému vedie k strate informácií. Avšak neusporiadanosť môže poskytovať priestor pre zmenu štruktúry systému tak, že dovoľí vzniknúť novým zmenám, novým elementom, novým

štruktúram a novým informáciám. Pokiaľ by neexistovali možnosti vzniku variácií, potom by sa systém nemohol vyvíjať. Teda, neusporiadanosť slúži pre zaistenie zmien, vývoja, t.j. výraz „informačná kapacita“. Inými slovami povedané, neusporiadanosť vytvára priestor pre zmenu štruktúry systémov, ktoré zas umožňuje vzniknúť novým prvkom v štruktúre, novým informáciám, respektíve „mutáciám“ daných prvkov a informácií. Tým vzniká nový priestor – informačná kapacita, pre vznik nových prvkov b systéme, nového poriadku, novej organizácie a teda i nových informácií. (Stonier, T. (2002), s. 29)

Informácia je „fyzikálne“, „organizačne“ zakódovaná ako štruktúra organizácie. To inými slovami znamená, že:

- všetky organizované štruktúry obsahujú informáciu, a ako dôsledok: žiadna organizovaná štruktúra nemôže existovať, bez toho že by neobsahovala nejakú formu informácie;
- pridanie informácie do systému sa prejaví tým, že sa systém stane organizovanejším alebo sa reorganizuje, že sa znižuje jeho entropia;
- organizovaný systém je schopný vydávať alebo zdieľať informácie. (Stonier, T. (2002), s. 29)

Prírodno-spoločný systém, sieť a priestor sú neoddeliteľné. Priestor môžeme merať vzdialenosťou. Priestor tu definujeme ako interval, vzdialenosť medzi hmotou, elementmi, štruktúrami, uzlami a spojmi; a čas ako interval medzi udalosťami, zmenami. Meranie priestoru a času (ktorú podľa štvrtého termodynamického zákona pravidelne uskutočňujú autonómni aktéri) poskytuje informáciu o rozložení a organizácii hmoty, štruktúre a energií. (Stonier, T. (2002), s. 76) Organizovaný systém zaujíma priestor a čas. Pričom tu platia minimálne dve pravidlá:

1. pravidlo výlučnosti, podľa ktorého dve „pevné“ častice, elementy, uzly, štruktúry nemôžu zaujímať v rovnakom okamihu rovnaký priestor (Stonier, T. (2002), s. 75);

2. pravidlo, že informačný obsah systému je priamo úmerný priestoru, ktorý systém zaujíma. (Stonier, T. (2002), s. 77) Čím viac času potrebuje pohybujúce sa teleso na prekonanie určitej vzdialenosti, tým menšia je jeho energia, tým menšia je jeho schopnosť konať prácu, a z toho vyplýva, že tým menšia je jeho potenciálna informácia. (Stonier, T. (2002), s. 78)

Význam informácií v systémov spočíva aj v tom, že *organizujú priestor a čas*. Organizácia priestoru a času je výsledkom *práce*. Práca však nie je možná bez *energie*. Energia dáva živým (biologickým i spoločenským) jednotlivcom schopnosť vykonávať prácu. Každá práca so sebou nesie zmenu v organizácii, a teda i v informácii. (Stonier, T. (2002), s. 30) Nám však ide o „užitočnú prácu“, nakoľko zvyšuje organizáciu systému. Neužitočná práca zvyšuje entropiu, neporiadok. Užitočná práca sa podieľa na transformácii energie na informáciu. (Stonier, T. (2002), s. 91) Aby sme získali prácu, musíme vynaložiť energiu. V súvislosti s informáciou je však dôležité si uvedomiť, že ak chceme získať užitočnú prácu, musíme dodať nielen energiu, ale taktiež informáciu. Inak povedané, využitie energie, usporiadanie systému je pohyb. Pohyb spôsobuje zmena, zmena podmienok, teda nové informácie. Presnejšie, meraním zmeny, pohybu dostaneme veličiny, údaje, informácie o zmene stavu, skutočnosti. (Stonier, T. (2002), s. 92)

Je nemožné konať užitočnú prácu, bez dodávania ako energie, tak i informácie. *Informácia preto má schopnosť organizovať systém, alebo ho v organizačnom stave udržiavať*. (Stonier, T. (2002), s. 30) Čo je však dôležité, na čo chceme upozorniť, že organizácia a informácie sú úzko spojené. O štruktúre alebo systéme môžeme hovoriť len vtedy, ak sú organizované, kým vykazujú poriadok. Organizácia je teda odraz poriadku systému. Organizácia, či systém je buď usporiadaný, alebo neusporiadaný, otvorený alebo neotvorený. Medzi organizáciou a informáciou je však odlišnosť. Organizácia je prejavom informácie pôsobiacej na hmotu a energiu. Prirovnať by sa dali k svetlu a tieňu.

Nemôžeme mať tieň bez svetla, ale tieň a svetlo nie sú to isté. Tieň je prejavom svetla.

Informácia je veličina, ktorá môže byť premieňaná z jednej formy na druhú; môže byť prevádzaná z jedného systému do druhého. Porovnať by sa dala s energiou - má taktiež fyzikálnu podstatu. (Stonier, T. (2002), s. 31)

Štruktúra systému je výsledkom pôsobenia medzi hmotou a čistou informáciou. Celý pohyb v sebe zahŕňa reorganizáciu vesmíru, usporiadanie systému, organizáciu. Pohyb možno považovať za predstaviteľa „informačného aktu“. (Stonier, T. (2002), s. 32) Ak skúmame pohyb, potom analyzujeme vektory, trajektórie a smery pohybu elementov v systéme, či systému ako celku vo vzťahu k vonkajšiemu okoliu, priestoru, a to v čase. Pričom v každej analýze, ktorá obsahuje vektory, nachádzame informáciu.

Pojem „smer“ je informačný pojem, je vektorová hodnota. Vyvodzuje vzťah k osám, k hranici, k centru, k elementom systému, k okoliu. Smer nie je formou ani hmoty, ani energie. Zmeny polohy a času sú merané zmenou informačného stavu systému obsahujúceho pohybujúce sa teleso. Konkrétne meriame teleso, elementy, bunku, planétu vo vzťahu k iným elementom, bunkám, či planétam, k jeho okoliu. Aby sme mohli merať polohu a čas správne, potrebujeme nejaký organizovaný referenčný rámec – reálny alebo pomyselný. Popis pohybu preto zahŕňa výpoveď o zmenách v informačnom stave systému. (Stonier, T. (2002), s. 32)

Ak skúmame systém v jeho časopriestorovej dimenzii, potom je potrebné si uvedomiť, že ako čas, tak aj vzdialenosť predstavujú formy informácie. Tak ako sa dá premeniť mechanická energia na elektrickú, ekonomický pohyb na politický, aj informácie sú vzájomne prevoditeľné. Ak smer, vektor, trajektória, tendencia, vzdialenosť (d) a čas (t) sú formy informácie, potom rovnako aj rýchlosť pohybu telesa, bunky, človeka, spoločenského systému atď., tzn. miera (rozdiel) zmeny polohy telesa v čase, pohybujúceho sa určitým smerom, musí byť formou informácie. Pohyb, ako základ života, vývoja, zmeny, organizácie je vlastne zmena. Výsledky, veličiny, údaje o meraniach zmeny, pohybu sú informácie. Preto platí, že pokiaľ systém vykazuje organizáciu,

pohyb, potom obsahuje i informáciu. Pretože organizácia odráža usporiadanie podstatných častí systému, a pretože usporiadanosť je opakom neusporiadanosti, je samozrejmé, že informácia a neusporiadanosť sú v prevrátenom vzťahu. Teda, čím je systém neusporiadanejší, tým menší má informačný obsah. (Stonier, T. (2002), s. 36)

S predstavou neusporiadanosti súvisí termodynamický pojem pravdepodobnosti. V termodynamike platí, že čím bližšie k rovnováhe, tým viac neusporiadaný systém a tým pravdepodobnejší stav. Druhý termodynamický zákon predpokladá, že pre každý systém existuje rovnovážny stav, ku ktorému sa systém pohybuje spontánne, a naopak, dokedy existuje zmena v systéme smerom od rovnovážneho stavu, môže sa to diať len na úkor premiestňovania iného systému smerom k rovnováhe. Preto je na jednej strane neusporiadanosť, pravdepodobnosť a nedostatok informácií a na strane druhej organizácia, nepravdepodobnosť a informácia.

Termodynamická pravdepodobnosť súvisí s *entropiou*. Z toho vyplýva, že vysoko neusporiadanému, t.j. veľmi pravdepodobnostnému stavu zodpovedá vysoká entropia, zatiaľ čo organizovanému stavu s vysokou informáciou zodpovedá nízka entropia. (Stonier, T. (2002), s. 36) Entropia je skôr funkciou organizovaného systému. Entropia musí byť funkciou neorganizovanosti alebo neusporiadanosti, pretože koreluje s rastúcim náhodným fluktuácnym pohybom elementov systému. Zvýšený pohyb v bezpečnostnom systéme, rast sociálnych konfliktov a napätia v štátnom či medzinárodnom bezpečnostnom systéme spôsobuje, že elementy vibrujú, začína náhodnejší pohyb úmerne so vzrastajúcou rýchlosťou. Takýto proces vedie k dvom javom: k rastu energetického obsahu systému a k poklesu usporiadanosti systému, merateľnému ako rast entropie.

Zmena entropie môže byť spôsobená jednak zmenou „tepelného“ obsahu, zvýšením napätia, konfliktov, explozívneho rastu, zvýšeným pohybom fluktuácií, anomálií, náhod systému, ale taktiež i zmenou jeho štruktúry, usporiadania, organizácie. Rast entropie predstavuje stratu rovnováhy, organizácie, tzn. stratu informácie o štruktúre.

(Stonier, T. (2002), s. 38-39) Entropia obsiahnutá v systéme (prírodnom i spoločenskom), hmote môže byť znížená jedným z dvoch spôsobov: odobratím energie, pohybu a „teploty“ systému, alebo pridaním informácie do systém, teda prácou, pohybom a z nich vyplývajúcich zmien. (Stonier, T. (2002), s. 59)

Zorganizovanie systému, t.j. vyvedenie systému z rovnovážneho (alebo nerovnovážneho) stavu do menej neusporiadaného stavu, vyžaduje prácu. Informačný obsah systému môže byť preto vzťahovaný k množstvu práce potrebnej na jeho vytvorenie. „Užitočná práca“ je tu definovaná ako práca, ktorá znižuje entropiu systému, vesmíru. Užitočná práca vykonaná na systéme väčšinou zvyšuje jeho organizáciu. Práca spôsobuje pohyb v systéme i pohyb systému, teda spôsobuje zmeny v informačnom obsahu systému. Aplikácia užitočnej práce predstavuje jednu z ciest ako zvýšiť informačný obsah systému. Informácia a organizácia sú spolu v priamej a lineárnej relácii. (Stonier, T. (2002), s. 40) Inými slovami povediac, štruktúra systému, jeho usporiadanie, poriadok, predstavuje výsledok pôsobenia, pohybu elementov, informácie na hmotu.

Vzťah je i medzi informáciami a stabilitou systému. Stabilita spočíva v rekurzívnych (opakujúcich sa) vlastnostiach systémov. Spôsobuje to, že organizované systémy vykazujú rezonancie. Rezonancie vedú k osciláciám. Oscilácie predstavujú časové cykly, v priebehu ktorých nastávajú (môžu nastať) zmeny. Tieto zmeny môžu následne tlmiť alebo zosilovať existujúce oscilácie, alebo môžu vyvolať nové rezonancie, vybudit' novú sadu oscilácií. Čím je systém komplexnejší, tým väčšia je pravdepodobnosť zavedenia zmien do systému v priebehu ktoréhokoľvek daného cyklu. Zvyšuje sa informačná kapacita systému, tým je spôsobený exponenciálny rast informácií v systéme. (Stonier, T. (2002), s. 68)

Energia a informácia sú ľahko prevoditeľné. Na rozdiel od tepla všetky ostatné formy energie v sebe obsahujú organizačnú štruktúru, zmeny, pohyb, teda obsahujú informáciu. Pôsobenie moci a sily, pri ktorej sa nevyhnutne spotrebováva energia môžeme skráteno nazvať pôsobenie

energie na systém, elementy systému.

3 Výsledky výskumu

Výsledkom takéhoto pôsobenia je dynamizácia a „oteplovanie“ systému. V systéme evidujeme viac pohybov, viac anomálií, viac zmien. Pohyb je implicitne zviazaný s informáciou. Sila a hybnosť sú aspektami energie, zatiaľ čo pohyb predstavuje formu informácie. (Stonier, T. (2002), s. 72, 75) Systém sa stáva menej organizovanejším. Vystáva nevyhnutnosť nového usporiadania, nových zmien, nových informácií. V tomto procese majú informácie významnú funkciu – viažu elementy, podsystemy do pevnejších väzieb a štruktúr, usporiadávajú systém, organizujú ho. Organizujú pohyb elementov a systému. Takto vzniká akási „energizovaná informácia“, alebo „štrukturalizovaná energia“. Nie sú protikladom, ale skôr tvoria trojuholník, kde tretia strana je hmota. Inými slovami povedané, organizácia hmoty a energie v priestore a čase obsahuje informáciu. (Stonier, T. (2002), s. 78) Pre názornosť príklad. Ak vybudujem armádu, zavediem novú technológiu do výroby, zavediem dopravný, energetický, komunikačný atď. systém, vlastne vytvorím potenciálu energiu, potenciálnu moc a silu štátu. Keď sa vybuduje napríklad bezpečnostný systém, v jeho záverečnej fáze, na vrcholue, konci budovania je pohyb, práca (kinetická energia) najmenšia, ale potenciálna energia, potenciálna sila a moc štátu najväčšia. Akonáhle začneme používať bezpečnostný systém, napríklad použitím armády na obranu (útok), potom sa jeho pohyb, použitie sily a energie zvyšuje, ale potenciálna energia znižuje. Viac informácii bude v dobe použitia armády, ako v jej potenciálnom stave. Použitím obranného systému sa vykonala nová práca, zmena (oproti budovaniu, vytváraniu potenciálu). Informačnou terminológiou došlo k zmene informačného stavu systému, jeho capacity.

4 Zhrnutie

Poznanie je základnou podmienkou vývoja všetkých systémov. Ovplyvňuje myslenie, charakter, hodnotovú

orientáciu a konanie ľudí. Ovplyvňuje smer a tempo pohybu ľudí a systémov, ich mutácie, štrukturálne zmeny. Výsledky poznania môžu byť faktorom bezpečnosti, mieru a rozvoja ľudstva, ale i jeho zániku. Ako budeme poznávať a hlavne, ako budeme využívať výsledky poznania, to všetko závisí len od ľudí. Apatia, averzia, strata hodnôt, egoizmus a nevzdelanosť sú v tomto kontexte veľkými hrozbami pre ľudstvo.

Zoznam použitej literatúry:

- Capra, F.: *Bod obratu. Věda, společnost a nová kultura.* MataDharmaGaia, Praha 2002
- Capra, F.: *Tkáň života.* Academia, Praha 2004
- Dahlke, R.: *Čím onemocněl svět? Moderní mýty ohrožují naši budoucnost.* Ikar, Praha 2004
- Dunnigan, J. F.: *Bojiště zítřka. Tváří v tvář globální hrozbě kybernetického terorismu.* Baronet, Praha 2004
- Kauffman, S.: *Čtvrtý zákon. Cesty k obecné biologii.* Paseka, Praha – Litomyšl 2004
- Lovelock, J. E.: *Gaia. Nový pohled na život na Zemi.* Abies, Bratislava 2001
- Margulisová, L.: *Symbiotická planeta. Nový pohled na evoluci.* Academia, Praha 2004
- Maturana, H.-VARELA, F.: *The tree of Knowledge.* Shambhala, Boston 1987
- Rees, M.: *Naše poslední hodina. Přežije lidstvo svůj úspěch?* Nakladatelství Dokořán a Argo, Praha 2005
- Stonier, T.: *Informace a vnitřní struktura vesmíru. Průzkum v informační fyzice.* BEN, Praha 2002
- Toffler, A. – TOFFLEROVÁ, H.: *Nová civilizace. Třetí vlna a důsledky.* Dokořán, Praha 2001
- Volner, Š. : *Bezpečnost v 21. století.* IRIS, Bratislava 2012
- Volner, Š. : *Vedecko-technický rozvoj v 21. století. Cesta a nástroj k rozvoju alebo ku konfrontácii ľudstva?* IRIS, Bratislava 2016

Štefan Volner is a professor at Department of Political Science at Trenčín University of Alexander Dubček in Trenčín, Slovakia. [email : stvolner@gmail.com]

Discussion

STRATÉGIA EURÓPSKEJ ÚNIE V OBLASTI LETECTVA

THE EU AVIATION STRATEGY

Michal KLENKA

Abstract: *This article is giving an overview about the European Commission's „Aviation Strategy for Europe” document of 2015, notably the issue of aviation security rules and competitiveness of European airlines. The prerequisite for a competitive aviation industry is safety and security. Aviation security is a matter of global concern. The EU supports global aviation security for the benefit of the general public and European passengers who are global travellers. In addition, international security cooperation activities play an important role in increasing the competitiveness of European airlines, by minimizing the economic burden on the aviation industry resulting from excessive regulatory oversight. Aviation is a strong driving force behind economic growth, jobs, trade and mobility in the EU. It plays a key role in the EU economy and strengthens its leadership on a global scale. Strengthening the EU's international aviation safety role is a key element of the EU's „Aviation Strategy“ and contributes to the ambition of an ambitious EU external aviation policy.*

Keywords: *Aviation Strategy, Aviation Security, Competitiveness, European Union, European Commission, Innovations*

1 Úvod

Európa potrebuje silné dopravné spojenia na podporu obchodu a hospodárskeho rastu a na podporu zamestnanosti a prosperity. Dopravné siete sú základom dodávateľského reťazca a pilierom hospodárstva každej krajiny. Umožňujú účinnú distribúciu tovaru a cestovanie. Zabezpečujú dostupnosť miest, spájajú nás a zblížujú a poskytujú nám vysokú kvalitu života. Doprava je základným kameňom európskeho integračného procesu a je pevne spojená s tvorbou a dobudovaním vnútorného trhu, ktorý podporuje vytváranie pracovných miest a hospodárskeho rastu. Dopravná politika patrila medzi prvé spoločné politiky Európskej únie (EÚ). Považovala sa za nevyhnutnú na splnenie troch zo štyroch slobôd spoločného trhu stanovených v Rímskej zmluve v roku 1957: voľný pohyb osôb, služieb a tovaru. Bez plynulého dopravného spojenia a sietí by takýto pohyb neexistoval. To je dôvod, prečo sa dopravná politika EÚ vždy zameriavala na prekonanie prekážok medzi členskými štátmi a na vytvorenie jednotného európskeho dopravného priestoru so spravodlivými podmienkami pre hospodársku súťaž pre rôzne druhy dopravy a medzi nimi navzájom: cestnou, železničnou, leteckou a vodnou dopravou (Európska komisia, 2014:3)

Doprava je kľúčové odvetvie hospodárstva, ktoré významne prispieva k jeho fungovaniu (4,8 % alebo 548 mld. EUR – vyjadrené ako hrubá pridaná hodnota pre 28 krajín EÚ) a zabezpečuje viac ako 11 miliónov pracovných miest v Európe. Európska komisia (Komisia) sa zameriava na rozvoj a podporu politik v oblasti dopravy, ktoré sú účinné, bezpečné a udržateľné, ako aj na vytváranie podmienok pre konkurencieschopný priemysel, ktorý poskytuje pracovné miesta a prináša prosperitu (europa.eu, transport).

Samotná letecká doprava ako strategicky významný sektor, ktorý zásadne prispieva k celkovému hospodárstvu a zamestnanosti EÚ (sumou 365 mld. EUR, resp. 2,4 % HDP), priamo a nepriamo podporuje 5,1 milióna pracovných miest (Európska komisia, 2014:11).

Liberalizácia vnútorného trhu EÚ pre letecké služby a výrazný nárast dopytu v leteckej doprave v rámci EÚ a na celom svete viedli v priebehu posledných 20 rokov k významnému rozvoju európskeho leteckého odvetvia. Stratégia v oblasti letectva je potrebná na zabezpečenie toho, aby si európske odvetvie letectva udržalo konkurencieschopnosť, pričom využíva výhody rýchlo sa meniaceho a rozvíjajúceho globálneho hospodárstva. Zároveň je potrebné, aby bol rast v leteckej doprave v Európe a na celom svete v súlade so zachovaním vysokých noriem bezpečnosti a bezpečnostnej ochrany letectva, ako aj s minimalizáciou environmentálnej stopy letectva a aby prispieval k boju proti zmene klímy. Civilné letectvo prispieva k integrovanému logistickému dopravnému reťazcu, ktorého cieľom je lepšie slúžiť občanom a spoločnosti. Jeho pridanú hodnotu predstavuje ponuka rýchlych, spoľahlivých a pružných spojení v globálnej sieti. Stručne povedané, letectvo musí rásť udržateľným spôsobom (Európska komisia, 2015a:2).

Keďže prínos letectva pre celkovú výkonnosť hospodárstva EÚ a jeho globálna prítomnosť majú taký veľký význam, je nutné, aby odvetvie letectva EÚ bolo naďalej konkurencieschopné a dokázalo rásť. Európa musí byť popredným aktérom v medzinárodnom letectve a globálnym vzorom udržateľného letectva s vysokou úrovňou služieb a ambicióznymi normami EÚ. Cieľom Stratégie je posilniť konkurencieschopnosť a udržateľnosť odvetví letectva v EÚ v celosvetovom meradle a aby prispievalo k rastu európskej ekonomiky. Komisia preto určila štyri hlavné priority:

1. zabezpečiť, aby EÚ bola popredným aktérom v medzinárodnom letectve, a zároveň zabezpečiť rovnaké príležitosti pre všetky spoločnosti v EÚ (stratégia zahŕňa plány na dohody o leteckej doprave s kľúčovými krajinami a regiónmi na celom svete);
2. riešiť limity kapacity leteckých dopravcov vo vzduchu aj na zemi (v stratégii sa zdôrazňuje význam dokončenia projektu jednotného európskeho neba s čo najlepším využitím

- najrušnejších letísk a monitorovaním spojení medzi krajinami EÚ, ako aj medzi EÚ a krajinami mimo EÚ);
3. udržať vysoké štandardy EÚ (stratégia zahŕňa opatrenia na udržanie štandardov v oblasti bezpečnosti, bezpečnostnej ochrany, životného prostredia, sociálnych záležitostí a práv cestujúcich; zároveň existujú plány na zníženie záťaže a nákladov z dôvodu bezpečnostných kontrol prostredníctvom nových technológií a prístupu založeného na riziku); a
 4. dosiahnuť pokrok v oblasti inovácií, nových technológií a investícií (cieľom stratégie je uvoľniť plný potenciál bezpilotných lietadiel prostredníctvom návrhu právnych predpisov, ktoré zaistia bezpečnosť a právnu istotu pre toto odvetvie, pričom budú riešiť otázky týkajúce sa ochrany súkromia, ochrany údajov, životného prostredia a bezpečnostnej ochrany; EÚ okrem toho investuje 430 miliónov EUR ročne do projektu SESAR (Výskum manažmentu letovej prevádzky jednotného európskeho neba) s cieľom zlepšiť manažment riadenia letovej prevádzky) (Eur-lex.europa.eu, 2016a).

2 Metodika práce

Článok je vypracovaný pomocou teoretických metód akou je abstrakcia, analýza a následná syntéza, a dedukcia. V počiatočných fázach výskumu sa zameriavame na analýzu normatívnych prameňov práva a aktuálneho stavu vo vzdušnom priestore. V práci budú použité všeobecné vedecké metódy, najmä metódy analytickej syntézy, exemplifikácie, systematickej analýzy a právne metódy.

3 Výsledky výskumu

Posilnenie konkurencieschopnosti a udržateľnosti

Európske letectvo čelí novým konkurenčným výzvam na rýchlo sa rozvíjajúcom globálnom trhu, najmä v dôsledku posunu hospodárskeho rastu smerom na východ. Títo noví konkurenti využívajú rýchly hospodársky rast celého regiónu, najmä Ázie, ako aj letectvo, ktoré sa stáva strategickým prvkom politik v oblasti hospodárskeho rozvoja v ich krajinách. Popri prognóze ročného rastu, ktorý predstavuje 6 %, bude pravidelná osobná doprava v ázijsko-tichomorskej oblasti rásť rýchlejšie než v ostatných regiónoch do roku 2034, keď bude tvoriť viac ako 40 % svetovej leteckej dopravy. Očakáva sa, že Čína sa stane najväčším svetovým trhom s leteckou dopravou a v roku 2023 predbehne z hľadiska počtu prepravených cestujúcich Spojené štáty americké.

Na udržanie konkurencieschopnosti priemyselného odvetvia letectva EÚ je dôležité, aby bol prístup na trh založený na regulačnom rámci, ktorý podporuje hodnoty a normy EÚ, umožňuje vzájomné príležitosti a zabraňuje narušeniu hospodárskej súťaže. Keďže v súčasnosti neexistuje medzinárodný právny rámec na riešenie možných nekalých obchodných praktík v medzinárodnom letectve, je dôležité a legitímne, aby sa EÚ zaoberala takýmito postupmi s cieľom zabezpečiť spravodlivú a udržateľnú hospodársku súťaž. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 868/2004 sa touto problematikou zaoberá, ale v súčasnej podobe sa medzi zúčastnenými stranami nepokladá za účinné. Táto otázka by sa mala riešiť v kontexte rokovania o komplexných dohodách o leteckej doprave EÚ a zintenzívnením zodpovedajúcich politických krokov na úrovni Medzinárodnej organizácie civilného letectva (ICAO). Leteckí dopravcovia sú čoraz zaujímavejšími pre investorov a globálne investičné fondy. Predpisy o vlastníctve a kontrole, ktoré sú súčasťou medzinárodného rámca, zahŕňajú prvky týkajúce sa štátnej príslušnosti a kontroly, ktoré môžu cudzích štátnych príslušníkov odrádzať od investícií (Európska komisia, 2015a:3-5).

Inovácie v leteckej doprave

Inovácie zohrávajú v odvetví leteckej dopravy ústrednú úlohu. Zlepšujú konkurencieschopnosť, sú impulzom na nové nápady, trhové príležitosti a technológie s cieľom posilniť bezpečnosť a výkonnosť letectva v záujme bezproblémového cestovania pre všetkých. Pri vývoji technológií novej generácie a podpore využívania najmodernejších technológií sa vyžaduje, aby Európa mala vedúce postavenie. To možno dosiahnuť účinným prepájaním európskej tvorivosti a finančných zdrojov.

Lietadlá sú samozrejme jadrom letectva, a preto je konkurencieschopný letecký priemysel kľúčový pre vysokovýkonné odvetvie letectva. Letecký priemysel je uznaný za jedno z piatich najvyspelejších technologických odvetví v Európe. Výskum a inovačné úsilie zostávajú v súčasnosti kľúčovým faktorom úspechu leteckého priemyslu. Výrobcovia lietadiel a ich dodávateľský reťazec vynakladajú obrovské úsilie na minimalizáciu environmentálnej stopy leteckej dopravy, zvýšenie bezpečnosti leteckej dopravy, zníženie prevádzkových nákladov a zvládnutie zvyšujúceho sa dopytu po nových lietadlách.

Osvedčovanie je bránou od výskumu a vývoja na trh, ako povinná záruka bezpečnosti a súladu s environmentálnymi podmienkami. Európska agentúra pre bezpečnosť letectva (EASA) musí byť schopná včas a efektívne pripravovať a vykonávať osvedčovanie, a zároveň si zachovať nezávislosť a nestrannosť (Európska komisia, 2015a:12).

Budúca konkurencieschopnosť európskeho odvetvia leteckej dopravy a jeho environmentálna udržateľnosť kráčajú ruka v ruke. Pravidelné a holistickejšie monitorovanie a podávanie správ o environmentálnych vplyvoch a pokroku pri vykonávaní rôznych politík a iniciatív v celom systéme leteckej dopravy EÚ pomôže informovať o vplyvoch odvetvia na životné prostredie a poskytnúť hodnotný prínos pre ďalšie rozhodovanie. Je potrebné počas celého obdobia zachovať a posilniť vysoké environmentálne normy, aby sa zabezpečilo, že letecká doprava sa bude vyvíjať udržateľným spôsobom, pričom sa zabráni škodlivým účinkom na ekosystémy a

občanov alebo sa tieto účinky budú minimalizovať. Pokiaľ ide o emisie z letectva, EÚ zaviedla silné regulačné nástroje, ako je systém obchodovania s emisiami (EU ETS), ktorý sa zaoberá emisiami skleníkových plynov vrátane tých, ktoré pochádzajú z letectva (tamtiež, s.13).

Bezpečnosť leteckej dopravy: vo vzduchu a na zemi

Lietanie je jednou z najbezpečnejších foriem dopravy. Tvárou v tvár masívnemu nárastu leteckej dopravy, ktorý je výsledkom úspešného zavedenia jednotného leteckého trhu, zabezpečuje EÚ, aby všetci európski občania mohli využívať rovnakú vysokú úroveň bezpečnosti na oblohe. Politika EÚ v oblasti leteckej bezpečnosti podporuje pravidlá, ktoré sú nákladovo efektívne a uľahčujú voľný pohyb tovaru, služieb a osôb zapojených do civilného letectva ([ec.europa.eu, transport](http://ec.europa.eu/transport)).

Pred 11. septembrom 2001 EÚ nemala žiadne zákonodarné právomoci v oblasti leteckej bezpečnosti, bola to zodpovednosť samotných členských štátov. Od roku 2002 Komisia stanovila spoločné pravidlá v oblasti bezpečnostnej ochrany civilného letectva zamerané na ochranu osôb a tovaru pred nezákonným zásahom do civilných lietadiel. Vzhľadom na potrebu väčšej flexibility pri prijímaní bezpečnostných opatrení s cieľom uspokojiť vyvíjajúce sa riziká a umožniť zavádzanie nových technológií sa pôvodné rámcové Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 2320/2002, ktorým sa ustanovujú spoločné pravidlá v oblasti civilného letectva, bolo nahradené Nariadením Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 300/2008. Nariadenie (ES) č. 300/2008 stanovuje spoločné pravidlá a základné normy bezpečnostnej ochrany civilného letectva a postupy na monitorovanie vykonávania spoločných pravidiel a noriem; vzťahuje sa na všetky civilné letiská v EÚ, ako aj na leteckých dopravcov a subjekty, ktoré zabezpečujú tovary alebo služby na letiská alebo cez tieto letiská (Eur-lex.europa.eu, 2016b).

Spoločné základné normy zahŕňajú:

1. detekčná kontrola cestujúcich a príručnej batožiny zameraná na zamedzenie

- prítomnosti zakázaných predmetov, ako sú zbrane a výbušniny, na palube lietadla;
2. podaná batožina (batožina, ktorú cestujúci zaregistrovali) pred naložením takisto podlieha detekčnej kontrole;
 3. bezpečnostná ochrana letísk (napr. kontrola prístupu do rôznych priestorov letiska, detekčná kontrola personálu a kontrola vozidiel, ako aj dohľad a hliadky s cieľom predísť vstupu nepovolených osôb do týchto priestorov);
 4. ochrana lietadla a bezpečnostná kontrola alebo bezpečnostná prehliadka lietadla pred odletom s cieľom uistiť sa, že na palube nie sú žiadne zakázané predmety;
 5. bezpečnostná kontrola nákladu a pošty pred naložením do lietadla;
 6. bezpečnostná kontrola letiskových dodávok (t. j. dodávok určených na predaj v obchodoch bez colnej prírážky a reštauráciách) a dodávok potrebných počas letu (napr. jedlo a nápoje pre cestujúcich);
 7. prijímanie, školenie a výcvik zamestnancov;
 8. výkon bezpečnostných zariadení (napr. že zariadenie používané na detekčnú kontrolu a kontrolu vstupu spĺňa vymedzené špecifikácie a je schopné vykonávať príslušné bezpečnostné kontroly).
- Členské štáty musia zabezpečiť:
1. určiť jeden orgán zodpovedný za bezpečnostnú ochranu civilného letectva;
 2. zostaviť národný program bezpečnostnej ochrany civilného letectva, v ktorom sa vymedzia zodpovednosti pri vykonávaní spoločných základných noriem;
 3. zostaviť národný program kontroly kvality na overovanie kvality bezpečnostnej ochrany civilného letectva.

Letiská, leteckí dopravcovia a subjekty musia:

1. vymedziť a vykonávať program bezpečnostnej ochrany;
2. zabezpečiť vnútornú kontrolu kvality (ec.europa.eu, transport).

EÚ môže uznať, že normy bezpečnostnej ochrany civilného letectva krajín mimo EÚ sú ekvivalentné s normami EÚ s cieľom umožniť jednotný bezpečnostný systém. Znamená to napríklad, že cestujúci prilietajúci na letiská EÚ, ktorí prestupujú na iné destinácie, by nemuseli opätovne podstupovať detekčnú kontrolu. Výsledkom by boli rýchlejšie časy spojení, nižšie náklady a väčší komfort pre cestujúcich. Jednotný bezpečnostný systém je jeden z cieľov právnych predpisov EÚ v oblasti bezpečnostnej ochrany civilného letectva (Eur-lex.europa.eu, 2016b).

Od roku 2009 niekoľko nariadení dopĺňalo Nariadenie (ES) č. 300/2008, týkajúce sa tekutín, rozprašovačov a gélov (Nariadenie Komisie č. 297/2010); používanie bezpečnostných skenerov (Nariadenie Komisie č. 1141/2011); prijatie alternatívnych bezpečnostných opatrení (Nariadenie Komisie č. 1254/2009); vnútorné a medzinárodné kontroly leteckého nákladu a špecifikácie vnútroštátnych programy kontroly kvality (Nariadenie Komisie č. 18/2010).

V roku 2016 bol aktualizovaný celý súbor predchádzajúcich vykonávacích právnych predpisov: Vykonávacie nariadenie Komisie (EÚ) 2015/1998 z 5. novembra 2015¹, ktorým sa stanovujú podrobné opatrenia na vykonávanie spoločných základných noriem bezpečnostnej ochrany letectva. Predchádzalo mu Nariadenie Komisie (EÚ) č. 72/2010 z 26. januára 2010², ktorým sa ustanovujú postupy vykonávania inšpekcí Komisie v oblasti bezpečnostnej ochrany letectva. Spoločné pravidlá v oblasti bezpečnostnej ochrany civilného letectva platia aj pre Nórsko, Island, Lichtenštajnsko a Švajčiarsko. Nariadenie umožňuje uznávať rovnocennosť bezpečnostných opatrení tretích krajín, ktoré

¹ Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015R1998&from=EN>

² Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010R0072&from=EN>

môžu otvoriť dvere vytvoreniu jednorazových bezpečnostných dohôd medzi EÚ a krajinami mimo EÚ, ako napríklad v prípade Spojených štátov, Kanady a Čiernej Hory. Európska bezpečnostná politika v oblasti letectva je založená na úzkej koordinácii s členskými štátmi a zainteresovanými stranami. Komisia sa účinne zúčastňuje všetkých príslušných podujatí ICAO a je plne zapojená do kľúčových partnerov a regionálnych organizácií z tretích krajín.³

Dnešní teroristi stále vnímajú civilné letectvo ako jeden zo svojich hlavných cieľov a pri útokoch sú bezohľadne vynachádzaví. To je dôvod, prečo sa bezpečnostná politika EÚ musí neustále prispôsobovať novým hrozbám a novým technológiám. Politika EÚ rýchlo reagovala na každú novú hrozbu. Začali sa uplatňovať nové obmedzenia pre cestujúcich, pokiaľ ide o tekutiny, aerosóly a gély; na letiskách EÚ sa zaviedli nové pravidlá používania bezpečnostných skenerov a najnovšie sa obmedzenia uplatňujú na letecké spoločnosti, ktoré vykonávajú prepravu nákladu a poštových zásielok do EÚ z tretích krajín. Pokiaľ ide o bezpečnosť leteckej dopravy, vďaka účinným normám sa úroveň bezpečnosti EÚ zaraďuje medzi najvyššie na svete. S cieľom ešte viac ju posilniť Komisia – po konzultácii s orgánmi členských štátov pre bezpečnosť letectva – zakazuje leteckým spoločnostiam, ktoré sú považované za rizikové, vykonávať leteckú dopravu v európskom vzdušnom priestore (Európska komisia, 2014:12-13). Zoznam letovej bezpečnosti EÚ obsahuje v skutočnosti dva zoznamy. Prvý zoznam⁴ obsahuje informácie o všetkých leteckých spoločnostiach, ktoré nesmú prevádzkovať svoje lety v Európe. Druhý zoznam zahŕňa letecké spoločnosti, ktoré smú prevádzkovať lety v Európe len za špecifických podmienok. Obidva zoznamy sú pravidelne aktualizované a uverejnené v Úradnom vestníku EÚ.⁵

³ https://ec.europa.eu/transport/modes/air/security_en

⁴ https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/air-safety-list_en.pdf

⁵ https://ec.europa.eu/transport/modes/air/safety/air-ban_sk

Za posledných 20 rokov sa hospodárske a regulačné prostredie leteckej dopravy v Európe výrazne zmenilo a týmto zmenám sa úspešne prispôbili aj technické predpisy. EASA sa za posledných 10 rokov vypracovala na jeden z vedúcich orgánov bezpečnosti letectva vo svete. Systém bezpečnosti letectva EÚ prispieva nielen k vysokým normám v oblasti bezpečnosti, ale aj k vytvoreniu rovnakých podmienok pre toto priemyselné odvetvie. Vzhľadom na nové výzvy, ktoré máme pred sebou, sa musí posilniť výkonnosť a efektívnosť jednotného európskeho trhu leteckej dopravy, aby sa zabezpečila jeho budúca konkurencieschopnosť. Ústredným prvkom tohto úsilia je prispôbenie regulačného rámca. Predpokladom konkurencieschopného odvetvia letectva je bezpečnosť a bezpečnostná ochrana. Vzhľadom na predpoklad, že letecká doprava v Európe v roku 2035 dosiahne 14,4 milióna letov, čo je o 50 % viac ako v roku 2012, prvoradým cieľom je zachovať spolu s rastúcim objemom leteckej dopravy súčasnú vysokú úroveň bezpečnostných noriem. To umožní odvetviu letectva EÚ pokračovať v bezpečnom rozvoji aj v budúcnosti. Na tento účel musí byť regulačný systém lepšie vybavený, aby mohol rýchlejšie a efektívnejšie identifikovať a znižovať bezpečnostné riziká. To možno dosiahnuť zavedením prístupu k regulácii bezpečnosti a k dohľadu nad bezpečnosťou založeného na riziku a výkonnosti, odstránením existujúcich medzier v oblasti bezpečnosti a dôslednejším začlenením ďalších technických oblastí regulácie spojených s bezpečnosťou, ako napríklad bezpečnostná ochrana letectva (Európska komisia, 2015a:9).

Hoci je bezpečnosť kľúčová, nemožno ju vnímať izolovane. V regulačnom rámci musia byť stanovené aj podmienky, za ktorých letecký priemysel dokáže prosperovať a zachovať si konkurencieschopnosť na globálnom trhu. Patrí sem integrácia nových obchodných modelov a nových technológií, ako sú elektrické motory alebo bezpilotné lietadlá. Vyžaduje si to aj primeranejší prístup k regulácii a uznanie rozdielov v rizikách, ktoré sú súčasťou rôznych odvetví civilného letectva. Napokon to znamená zrušenie pravidiel a postupov, ktoré sú časovo náročné, zvyšujú záťaž a náklady,

ale neprispievajú k bezpečnosti, ako aj tých pravidiel a postupov, ktoré potláčajú inovácie a podnikanie. Takisto existuje priestor na zlepšenie, pokiaľ ide o spoliehanie sa na uznané normy v oblasti priemyselného odvetvia. V konečnom dôsledku sa tak poskytne väčšia regulačná flexibilita, pričom sa dosiahne rovnaká alebo vyššia úroveň celkovej bezpečnosti. Okrem toho možno zvýšenie efektívnosti a bezpečnosti dosiahnuť lepším využívaním dostupných zdrojov na úrovni EÚ a na úrovni členských štátov. Na tento účel by sa mal vytvoriť rámec pre združovanie a spoločné využívanie technických zdrojov medzi vnútroštátnymi orgánmi a EASA. Rámec by mal by členským štátom umožniť dobrovoľne previesť zodpovednosti za vykonávanie právnych predpisov Európskej únie na EASA alebo iný členský štát. Regulačná zodpovednosť by sa stala prehľadnejšou a predišlo by sa duplicitě. Dlhodobou ambíciou by mal byť jediný európsky orgán pre letectvo (Európska komisia, 2015a:10).

Je pravdepodobné, že hrozba terorizmu pre civilné letectvo zostane aj v blízkej budúcnosti vysoká. Vysoké bezpečnostné normy v letectve sú pre fungovanie a konkurencieschopnosť systému leteckej dopravy povinné. Zároveň je dôležité skombinovať účinné bezpečnostné opatrenia s metódami a technológiami, ktoré zmiernia toky cestujúcich na letiskách a zredujú ťažkosti a prípady meškania cestujúcich na minimum. V tejto súvislosti bude Komisia hľadať aj nové spôsoby na odľahčenie bezpečnostných kontrol cestujúcich, najmä využívaním nových technológií a uplatňovaním prístupu založeného na riziku, pričom sa v plnej miere budú rešpektovať základné práva. Ďalším dôležitým nástrojom optimalizácie nákladov na bezpečnosť je koncepcia jednorazovej bezpečnostnej kontroly, ktorá cestujúcemu umožňuje podrobiť bezpečnostným kontrolám v mieste začiatku cesty, pričom na miestach prestupu už nie sú potrebné ďalšie bezpečnostné kontroly. EÚ sa bude usilovať o dosiahnutie vzájomného uznania jednorazových kontrol s najvýznamnejšími obchodnými partnermi s cieľom znížiť náklady na bezpečnosť vyplývajúce z duplikácie a nekompatibility bezpečnostných režimov (Európska komisia, 2015a:10).

V roku 2015 Komisia predložila aj revidovaný Európsky program bezpečnosti letectva (Európska komisia, 2015b), v ktorom sa opisuje, ako sa riadi bezpečnosť letectva v EÚ a jej členských štátoch, a to aj prostredníctvom právnych predpisov Únie, ako aj iných politík, postupov a opatrení. Európsky program bezpečnosti letectva pozostáva z integrovaného súboru nariadení na úrovni Únie spolu s činnosťami a postupmi, ktoré sa používajú pri spoločnom manažmente bezpečnosti civilného letectva na európskej úrovni. Nie je to plán činností, ale na úrovni EÚ skôr funkčne zodpovedá národnému bezpečnostnému programu, ako sa opisuje v prílohe 19 k Chicagskému dohovoru. Dokument k Európskemu programu bezpečnosti letectva zachytáva všetky pravidlá a postupy, ktoré integrovaným spôsobom prispievajú k prevencii nehôd a k bezpečnosti leteckých činností v Únii. Keďže mnohé pravidlá a činnosti spojené s bezpečnosťou letectva sa prijímajú a koordinujú na úrovni EÚ, členské štáty by sa v rámci dokumentu k svojmu národnému bezpečnostnému programu mali odvolávať na dokument k európskemu programu bezpečnosti letectva. Tak môžu v plnej miere objasniť, ako sa bezpečnosť letectva riadi na ich vnútroštátnom území, ako sa to od nich vyžaduje na základe Chicagského dohovoru. Keďže EÚ už v mnohých oblastiach bezpečnosti letectva prijala právne predpisy, členské štáty nemôžu opísať spôsob, akým riadia bezpečnosť, bez toho, aby zahrnuli rozmer EÚ. Manažment bezpečnosti sa musí neustále prispôbovať zmenám na trhu leteckej dopravy, technickému vývoju a vzniku nových bezpečnostných nebezpečenstiev, aby sa zabezpečilo, že zostane účinný pri prevencii nehôd a zmiernení rizík. Dokument k Európskemu programu bezpečnosti letectva si preto vyžaduje pravidelnú aktualizáciu, v ktorej sa budú odrážať tieto zmeny (Európska komisia, 2015b:2-4).

4 Zhrnutie

Európske letectvo si môže udržať konkurencieschopnosť len vtedy, ak všetky zainteresované strany z verejného a súkromného sektora zaujmú holistický

prístup pri riešení kľúčových výziev, ktorým v súčasnosti čelí európske letectvo, a budú konať komplementárne a koordinovaným spôsobom. Tento prístup je potrebný na to, aby sa opatrenia navrhované v tejto stratégii premietli do hmatateľných výsledkov.

Svoju úlohu zohrávajú členské štáty a všetky zainteresované strany vrátane leteckých dopravcov, letísk, poskytovateľov leteckých navigačných služieb, výrobcov a sociálnych partnerov: len účinnou spoluprácou sa zabezpečí, aby bolo európske letectvo v budúcnosti v globálnom meradle úspešné. Záujmy môžu byť niekedy protichodné. Dôležitú úlohu by mal zohrávať sociálny dialóg, a najmä Výbor pre sociálny dialóg v odvetví civilného letectva.

Na medzinárodnej úrovni existuje potreba jednotnosti. V medzinárodných organizáciách a vo vzťahu s tretími krajinami musí Európska únia vystupovať jednotne. Okrem rokovaní o komplexných dohodách o leteckej doprave EÚ ako o základnom kameni vonkajšej činnosti EÚ v oblasti letectva bude Komisia naďalej trvať na rýchlym dokončení ratifikačného procesu revidovaného dohovoru EUROCONTROL a protokolu o prístupení EÚ. Takisto bude plne podporovať činnosti Medzinárodnej organizácie civilného letectva v oblasti noriem bezpečnosti a bezpečnostnej ochrany, manažmentu letovej prevádzky a ochrany životného prostredia (Európska komisia, (2015a:14-15).

Katalyzátorom pre rozvoj letectva a jeho úlohy ako hybnej sily rastu budú inovácie a digitalizácia. Komisia je presvedčená, že primerané súkromné a verejné investície do technológií a inovácií zabezpečia vedúcu úlohu Európy v medzinárodnom letectve. Európska únia plánuje do roku 2020 každoročne investovať 430 miliónov EUR do projektu Výskum manažmentu letovej prevádzky jednotného európskeho neba (SESAR). Odhaduje sa, že včasné rozvíjanie riešení v rámci projektu SESAR by mohlo viesť k vytvoreniu viac ako 300 000 nových pracovných miest.

Komisia podporuje výskum a inovácie v odvetví letectva prostredníctvom verejno-súkromných partnerstiev, rámcového programu Horizont 2020, európskych štrukturálnych a investičných fondov a Európskeho fondu pre

strategické investície a zároveň zabezpečuje, aby opatrenia boli v súlade s politikou EÚ v oblasti bezpečnosti. Nevyhnutné je aj úsilie, ktoré sa vynakladá na výskum a inovácie v oblasti aeronautiky a moderných palív, ako sa podčiarkuje v správe „Flightpath 2050“, ktorú vypracovala skupina na vysokej úrovni pre letecký výskum. Tieto snahy musia byť podporené efektívnou kombináciou verejného a súkromného financovania, napríklad aj na úrovni EÚ, ktorá zahŕňa napríklad veľké príspevky verejno-súkromných partnerstiev ako napr. Čisté nebo a SESAR doplnené činnosťami v oblasti výskumu a inovácií priamo financovanými v rámci výskumného programu Horizont 2020 z európskych štrukturálnych a investičných fondov a z Európskeho fondu pre strategické investície.

Komisia bude naďalej aktívne podporovať efektívnu koordináciu medzi týmito nástrojmi, a zároveň skúmať, ako by Investičný plán pre Európu mohol podporiť odvetvie letectva, najmä rozvoj a industrializáciu moderných európskych leteckých výrobkov a služieb. Rozvoj strategických infraštruktúr a udržateľná doprava sú taktiež kľúčovými cieľmi úverovej politiky Európskej investičnej banky (EIB) v oblasti dopravy.

EÚ by mala presadzovať politiky zamerané na optimalizáciu investícií a trhových podmienok, ktoré ovplyvňujú priemyselné odvetvie letectva, a zlepšenie regulačného rámca, pričom by sa mali zachovať najvyššie normy EÚ v oblasti bezpečnosti, bezpečnostnej ochrany, životného prostredia a jej občanov. Komisia je takisto presvedčená, že inteligentné investície do technológií a inovácií pomôžu zabezpečiť vedúcu úlohu Európy v medzinárodnom letectve.

Úspešné vykonávanie tejto stratégie v oblasti letectva bude závisieť od ochoty všetkých aktérov spolupracovať koherentným a konzistentným spôsobom. Letectvo je globálne odvetvie a všetky prvky leteckej siete EÚ vytvárajú hodnoty. Iba konkurencieschopné a udržateľné odvetvie leteckej dopravy umožní Európe udržať si svoje vedúce postavenie v záujme jej občanov a priemyslu (Európska komisia, 2015a:15-16).

Zoznam literatúry:

- Európska komisia (2014): Politiky Európskej únie. Doprava.
Dostupné na: https://europa.eu/european-union/file/1236/download_sk?token=SRhIvJKf
- Európska komisia (2015a): Stratégia v oblasti letectva pre Európu. Dostupné na:
<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/SK/1-2015-598-SK-F1-1.PDF>
- Európska komisia (2015b): Správa Komisie Európskemu parlamentu a Rade. Európsky program bezpečnosti letectva. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0599&from=SK>
- Eur-lex.europa.eu (2016a): Stratégia EÚ v oblasti letectva.
Dostupné na: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=legisum:3205_3
- Eur-lex.europa.eu (2016b): Bezpečnostná ochrana civilného letectva – pravidlá v celej EÚ. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=LEGISSUM:tr0028>
- Európska komisia (2018): Air. Aviation Safety Policy in Europe.
Dostupné na: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/safety_en
- Európska komisia (2018): Air. Aviation Security Policy.
Dostupné na: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/security/aviation-security-policy_en
- Európska únia (2018): Politika EÚ v oblasti dopravy. Dostupné na: https://europa.eu/european-union/topics/transport_sk
- Európska komisia (2018): Air. The EU Air Safety List. Dostupné na: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/safety/air-ban_en
- Nariadenie Komisie (EÚ) č. 18/2010 z 8. januára 2010,
Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010R0018&from=EN>.

Nariadenie Komisie (EÚ) č. 297/2010 z 9. apríla 2010,
Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0245&from=EN>.
Nariadenie Komisie (EÚ) č. 1141/2011 z 10. novembra 2011,
Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R1141&from=EN>
Nariadenie Komisie (EÚ) č. 1254/2009 z 18. decembra 2009,
Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R2096&from=EN>.

Michal Klenka *is a PhD candidate at Department of International Law at Faculty of International Relations at University of Economics in Bratislava, Slovakia.*
[e-mail: michal.klenka@euba.sk]

Discussion

PÔVOD DEMOKRATICKÉHO DEFICITU V EÚ: VOĽBY DO EURÓPSKEHO PARLAMENTU AKO BAROMETER POPULARITY POLITICKÝCH STRÁŇ

THE ORIGIN OF DEMOCRATIC DEFICIT IN THE EU: THE ELECTIONS TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AS A BAROMETER OF POPULARITY OF POLITICAL PARTIES

Richard KLIMAČEK

Abstract: *The main objective of the article is to monitor the relationship between European Parliament elections and parliamentary elections of selected Member States. Selected member countries have been chosen on the basis of several criteria, which are further elaborated in the Methodology chapter. We are trying to answer the question of whether it is possible to deem the results of the elections to the European Parliament just a survey of the popularity of the parliamentary parties of the Member States at home. In article, we used qualitative and quantitative approach and comparison. We have also dealt with the issue of election participation. We tried to figure out which factors affect the electoral participation - which is low in the "Eastern countries" group and, on the other hand, high in the "Western countries" group. The question of the elections itself is devoted to the third and fourth chapters. In the last chapter titled Summary, we present the conclusions of the study.*

Keywords: *European parliament, political parties, elections, democracy, European union*

1 Úvod

Demokratický deficit v rámci Európskej únie nie je vôbec novým fenoménom. Tak ako odporcovia myšlienky hlbšej európskej integrácie, tak aj jej priaznivci vnímajú na mnohých úrovniach Európskej únie rezervy v jej demokratickom fungovaní. Jedným z legitimizačných prvkov inštitúcií únie sú práve voľby do Európskeho parlamentu. V posledných voľbách do Európskeho parlamentu Slovensko získalo nelichotivé prvenstvo. S 13,05% sa zaradilo na chvost členských krajín s najnižšou volebnou účasťou. Priemerná volebná účasť vo voľbách v roku 2014 dosiahla hodnotu 42,6% a tak neostáva nič iné ako konštatovať, že Slovensko dosiahlo v rámci volebnej účasti veľmi podpriemerné výsledky. Pod prahom 20% sa so Slovenskom ocitla ešte Česká republika. Celkovo však možno na „volebnej mape Európy“ spravidla pozorovať nižšiu volenú účasť v krajinách s bývalými komunistickými režimami.

Spoločných znakov o ktorých by sme mohli diskutovať je samozrejme viac: V týchto krajinách bola zavedená demokracia neskôr (práve vďaka predošlému zriadeniu), ako tomu bolo v prípade západných európskych krajín. Nachádzajú sa geograficky vo východnej časti Európskej únie a sú „ďaleko od Bruselu“ – na pomyselnej periférii.

Predmetom predkladanej práce však nie je hodnotenie výsledkov volieb do Európskeho parlamentu na úrovni únie. Bude nás zaujímať, ako možno interpretovať výsledky volieb do Európskeho parlamentu z pohľadu členských štátov.

2 Metodika práce

Pri spracovaní textu sme spolu využili kvalitatívne a kvantitatívne metódy výskumu, kde „kvalitatívny prístup je doplnkom kvantitatívneho“ (Lincényi 2017:29). Cieľom toho výskumu je interpretovať výsledky volieb do Európskeho

parlamentu z pohľadu členských štátov aj za použitia komparácie. Vzhľadom na to, že v súčasnosti má Európska únia 28 členov, (spolu s Veľkou Britániou, ktorá je v súčasnosti v stave Brexitu) vytvorili sme výberový súbor, ktorý odzrkadľuje štiepne línie spomenuté v úvode tejto práce. Tento výberový súbor by sme s istou dávkou zveličenia mohli nazvať „skupiny východ kontra západ“. Kde západnú skupinu štátov budú reprezentovať: krajiny s dlhšou tradíciou demokracie, s geografickou blízkosťou k „Bruselu“ (nemyslíme tým len mesto ako také, ale celý centralistický byrokratický kolos v rámci únie) a zároveň ich možno nazvať zo svojej podstaty ako skupinu štátov. Pre západnú skupinu sme týmto spôsobom vybrali krajiny Beneluxu (Belgicko, Holandsko a Luxembursko). Skupina východných štátov je naopak: vzdialená od „Bruselu“, má kratšiu tradíciu demokracie a taktiež tvorí spoločenstvo štátov. Východnú skupinu štátov budú tvoriť pre účely našej práce štáty Vyšehradskej štvorky (Česko, Slovensko, Poľsko a Maďarsko). V predkladanej práci budeme sledovať posledné troje voľby do Európskeho parlamentu a zároveň voľby do zákonodarných zborov (v prípade dvojkomorového parlamentu nebudeme sledovať voľby do senátu) vybraných krajín. Predpokladáme, že získané dáta nám pomôžu odpovedať na otázku:

Možno voľby do Európskeho parlamentu pokladať za prieskum popularity parlamentných strán pred voľbami do parlamentu?

Zároveň predkladáme hypotézu, že sa výskumná otázka pravdepodobne potvrdí skôr v prípade krajín „východnej skupiny“.

Vzhľadom na rozsah výskumu sme sa rozhodli, že budeme sledovať len prvé štyri najúspešnejšie strany v eurovoľbách a budeme pri tom sledovať, ako obstáli v parlamentných voľbách doma. Ak sa preukáže zrejماً súvislosť medzi výsledkami z volieb doma a voľbami do Európskeho parlamentu, budeme predpokladať, že voliči sa vo voľbách do Európskeho parlamentu rozhodujú skôr na základe sympatií k domácim politickým stranám než na základe ich postojov k „európskym otázkam“. Uvedomujeme si, že reprezentatívnosť výskumu pri použití výberového súboru

závisí od možnosti extrapolácie na základný súbor (ktorým je v tomto prípade celá Európska únia). V tomto prípade to však pri zvolenej metóde nepredstavuje prekážku, vzhľadom na to, že „celoúijné parlamentné voľby je vhodnejšie vnímať ako vzájomne prepojenú skupinu volieb konaných v rámci jednotlivých úijných štátov podľa čiastočne zladených úijných pravidiel“ (Šlosarčík 2017:121).

3 Parlamentné voľby a voľby do Európskeho parlamentu

„Prvé priame voľby v roku 1979 priniesli Európskemu parlamentu nezávislosť od národných parlamentov, prispeli k vytvoreniu priamej väzby na občanov únie a znamenali tiež zmenu stratégie politických strán pri nominovaní európskych reprezentantov“ (Hrivík 2013:199). Je nutné podotknúť, že Európsky parlament od svojho historického vzniku (Zhromaždenie v rámci ESUO) zažil radu zmien, ktoré zahŕňali aj posilnenie jeho právomocí. Naposledy tak učinila Lisabonská zmluva. „Z hľadiska postavenia Európskeho parlamentu v inštitucionálnej štruktúre Európskej únie Lisabonská zmluva nadviazala na predchádzajúce reformy zakladajúcich zmlúv a opäť mu priznala väčšie spektrum právomocí“ (Šlosarčík 2013:119). Parlament posilnil svoju úlohu v legislatívnom procese aj v oblasti rozpočtu a politickej kontroly. Mohli by sme sa teda nazdávať, že spolu s rastúcimi kompetenciami tejto priamo volenej inštitúcie Európskej únie, bude narastať aj záujem verejnosti o ňu samotnú. Sme však svedkami presného opaku. Od prvých volieb do Európskeho parlamentu klesla volebná účasť zo zhruba 62,% na súčasných 42% (Statista, Voter turnout..). Zaujímavosťou je, že najväčší percentuálny prepád (7%) nastal medzi rokmi 1994 a 1999 – teda ešte pred dobou, keď nastalo najväčšie rozšírenie únie. V roku 2004 do únie vstúpilo až 8 krajín, ktoré mali skúsenosť s komunistickým režimom a dal sa predpokladať celkový štatistický prepád vo volebnej účasti. V tomto prípade nastal prepád „len“ o 4%. Aby sme však lepšie pochopili charakter volieb do Európskeho parlamentu opäť opakujeme, že neexistuje niečo také ako „celoúijné parlamentné voľby“ ale skôr 28 vzájomne

prepojených skupín volieb.

Jedným z podstatných faktorov vplyvujúcich na volebnú účasť je v prvom rade „povinná volebná účasť“. S touto povinnosťou (neúčasť nie je vždy nutne sankcionovaná) sa môžeme stretnúť napr. v Belgicku alebo Luxembursku. Tieto dve krajiny sa s povinnou volebnou účasťou v rámci volieb do Európskeho parlamentu držia na úrovni približne 85 až 91% (European Parliament, **Results of the 2014..**). Holandsko sa v rámci Beneluxu svojou účasťou na eurovoľbách trošku líši od svojich partnerov. V Holandsku bola v roku 1967 povinná účasť na voľbách zrušená (Frankal, 2005). Vzhľadom na to, že prvé priame voľby sa do Európskeho parlamentu uskutočnili až v roku 1979 nezasiahli tým pádom už obdobie povinných volieb. V účasti na voľbách sa to odzrkadilo v podobe 58% účasti (v r. 1979). Odvtedy účasť klesala až na súčasnú úroveň 37% (European Parliament, **Results of the 2014..**).

Z krajín „východnej skupiny“ obstálo najlepšie v eurovoľbách Maďarsko, ktoré malo doteraz vo všetkých (troch) voľbách do Európskeho parlamentu najvyššiu volebnú účasť (maximálne však 38,5%, čím stále nedosiahlo na celoeurópsky priemer). Volebná účasť sa podpisuje aj na tom, koľko hlasov musí získať kandidát na to aby uspel vo voľbách do Európskeho parlamentu. Pri 13% účasti na Slovensku sa kandidát mohol stať europoslancom už pri zisku 20.000 hlasov. Slovensko pritom v Európskom parlamente zastupuje 13 poslancov.

Tabuľka 1: Počty mandátov v EP podľa krajiny

Krajina	Počet mandátov
Belgicko	21
Česká republika	21
Holandsko	26
Luxembursko	6
Maďarsko	21
Poľsko	51
Slovensko	13

Na príklade Holandských parlamentných volieb zase môžeme pozorovať prepad vo volebnej účasti po zrušení povinných volieb (ostali ako vo väčšine krajín EÚ dobrovoľné). Holandsko zrušilo povinné voľby v roku 1967 (Frankal, 2005). Do roku 1967 sa priemerná volebná účasť spravidla pohybovala okolo 95%. Od roku 1971 (kedy sa konali voľby prvý krát po zrušení povinných volieb) osciluje volebná účasť medzi 75% až 80%. Možno konštatovať, že zo štatistického hľadiska zrušenie povinných volieb v Holandsku prinieslo prepad v účasti na parlamentných voľbách zhruba o 20%. Na druhú stranu kvôli povinným voľbám chodí k urnám v Belgicku a Luxembursku spravila 90% voličov.

Nepovinné (resp. dobrovoľné) voľby sa v krajinách Vyšehradskej štvorky prejavujú v podobe pomerne nízkej volebnej účasti. Priemerná volebná účasť na parlamentných voľbách sa v jednotlivých krajinách pohybuje v nasledujúcich rozmedziach: Maďarsko (68-61%), Česko(62-59%), Slovensko (60-58%), Poľsko (53-48%). Maďarsko možno z tohto malého prehľadu považovať z hľadiska parlamentných a eurovolieb za najdisciplinovanejšiu krajinu V4 (Santora, 2018).

4 Výsledky volieb

V tabuľkách sledujeme výsledky volieb v jednotlivých krajinách. Hrubým písmom sú vyznačené všetky volebné výsledky, ktorých rozdiel je menší ako 3%. Týmto spôsobom upozorníme na vzájomnú tesnosť výsledkov v jednotlivých voľbách. Údaje v tabuľkách sú uvedené v percentách. Sledovali sme poslednú trojicu volieb do Európskeho parlamentu (EP), ktoré sa uskutočnili v rokoch 2004, 2009 a 2014 a porovnávali ich s výsledkami parlamentných volieb (PA) v danej krajine. Pri skratkách politických strán sú v zátvorkách uvedené frakcie s ktorými sa identifikujú v Európskom parlamente.

Tabuľka 2: Voľby v Belgicku

Strana	CD&V (EPP)	Vlaams Belang (MENF)	Open Vld (ALDE)	PS (PES)	N-VA (EFA)
Voľby					
EP 2004	17,4	14,3	13,5	13,5	-
PA 2007	18,5	11,9	11,8	10,8	-
EP 2009	14,4	9,8	12,7	10,8	-
PA 2010	10,8	9,2	8,4	13,7	-
EP 2014	10,8	-	9,7	11,6	20,3
PA 2014	12,5	-	12,8	10,6	16,7

Zdroj: Vlastné spracovanie autora

Belgicko je v našom výskume krajinou, ktorá vo voľbách do Európskeho parlamentu a do „domáceho“ parlamentu vykazuje najviac podobných výsledkov. Dalo by sa v podstate povedať, že výsledky vo voľbách sú s miernymi odchýlkami takmer totožné. V roku 2014 sa európske voľby konali v rovnaký deň spolu s parlamentnými.

Tabuľka 3: Voľby v Luxembursku

Strana	CSV (EPP)	LSAP (PES)	DG (EGP)	DP (ALDE)
Voľby				
EP 2004	37,1	22,6	15,2	14,8
PA 2004	36,1	23,4	11,6	16,1
EP 2009	31,1	19,4	16,8	18,6
PA 2009	38	21,6	11,7	15
PA 2013	33,6	20,2	10,3	18,2
EP 2014	37,6	11,7	15,1	14,7

Zdroj: Vlastné spracovanie autora

V Luxembursku sa v rokoch 2004 a 2009 konali eurovoľby spolu s parlamentnými. Podobne ako v Belgicku sú aj v Luxembursku voľby povinné. Vplyv na skoro až totožnosť výsledkov (v čase keď sa konali parlamentné voľby spolu s eurovoľbami v jeden deň) si môžeme všimnúť hlavne v roku 2004. Jediný veľký prepád môžeme vidieť v prípade Luxemburskej socialistickej robotníckej strany (LSAP), ktorá

v posledných eurovoľbách dosiahla len polovičný výsledok oproti domácim parlamentným voľbám.

Tabuľka 4: Voľby v Holandsku

Strana	CDA (EPP, -ED)	PvdA (PES)	VVD (ALDE)	GL (Greens)	PVV (NI)	D66 (ALDE)
Voľby						
EP 2004	24,4	23,6	13,2	7,3	-	-
PA 2006	26,5	21,2	14,7	4,6	-	-
ÉP 2009	20,5	12,5	11,3	-	16,9	-
PA 2010	13,6	19,6	20,5	-	15,4	-
PA 2012	8,5	24,8	26,6	-	10,1	-
EP 2014	15,2	-	12	-	13,3	15,4
PA 2017	12,4	-	21,3	-	13,1	12,2

Zdroj: Vlastné spracovanie autora

Strany, ktoré v Holandsku v roku 2004 vyhrali v eurovoľbách obstáli o dva roky neskôr – v parlamentných voľbách zhruba rovnako. Veľký rozdiel je badateľný v prípade Kresťanskodemokratickej výzvy (CDA), ktorá sa v domácich voľbách (2010) oproti európskym z roku 2009 prepadla o 7%.

Tabuľka 5: Voľby na Slovensku

Strana	SDKÚ (EPP)	ĽS- HZDS (ALDE)	SMER (PES)	KDH (EPP)	SMK (EPP)	OĽaNO (ECR)
Voľby						
EP 2004	17,1	17	16,9	16,1	-	-
PA 2006	18,3	8,7	29,1	8,3	-	-
EP 2009	17	10,9	32,1	-	11,33	-
PA 2010	15,4	4,3	34,8	-	4,4	-
PA 2012	6,9	0,9	44,4	-	4,2	-
EP 2014	7,7	-	24,1	13,2		7,5
PA 2016	0,3	-	28,8	4,9		11,2

Zdroj: Vlastné spracovanie autora

Vo voľbách na Slovensku vykazuje najtesnejšie výsledky strana SDKÚ-DS. Bola to práve druhá vláda Mikuláša Dzurindu, ktorá priviedla Slovensko do EÚ. Práve z tohto dôvodu sa stala strana úspešnou aj pri voľbách do Európskeho parlamentu. Výkyvy medzi výsledkami vo voľbách

do EP a domácimi voľbami boli spôsobené úpadkom „starých“ strán ako ĽS-HZDS a etablovaním sa nových.

Tabuľka 6: Voľby v Česku

Strana	ODS (ED)	KSČ M (PEL)	SNK ED (EPP)	KDU-ČSL (EPP)	ČSS D (PES)	ANO (ALDE)	TOP 09 (EPP)
Voľby							
EP 2004	30	20,2	11,2	9,5	-	-	-
PA 2006	35,3	12,8	2,1	7,2	-	-	-
EP 2009	31,4	14,1	-	8,6	22,3	-	-
PA 2010	20,2	11,3	-	4,4	21,1	-	-
PA 2013	7,7	14,9	-	6,7	20,4	-	-
EP 2014	-	10,9	-	-	14,1	16,3	15,9
PA 2017	11,3	7,8	-	-	7,3	29,6	5,3

Zdroj: Vlastné spracovanie autora

V Českej republike podobné výsledky vo voľbách vidíme len v prípade strán KSČM, KDU-ČSL a ČSSD. Nemožno však v tomto prípade hovoriť o nijakom pravidle.

Tabuľka 7: Voľby v Poľsku

Strana	PO (EPP)	LPR (AEN)		PiS (AEN-ECR)	SoRP (AEN-PES)	SLD (S&D)	PSL (EPP)
Voľby							
EP 2004	24,1	15,9		12,6	10,7	-	-
PA 2007	41,2	1,3		32,1	1,5	-	-
EP 2009	44,3	-		27,4	-	12,3	7
PA 2011	39,2	-		29,9	-	8,2	8,4
EP 2014	32,1	-		31,7	-	9,4	6,8
PA 2015	24	-		37,5	-	-	5,1

Zdroj: Vlastné spracovanie autora

V Poľsku môžeme vidieť dve dominujúce strany. Právo a spravodlivosť (PiS) a Občiansku platformu (PO). Podobné výsledky z nich dosiahla len prvá zmienaná strana a to len v rokoch 2009 a 2011. V roku 2014 obstáli

v eurovoľbách obe strany zhruba rovnako. V parlamentných voľbách o rok neskôr však PO zažila prepad zatiaľ čo PiS rástla.

Tabuľka 8: Voľby v Maďarsku

Strana	Fidesz (EPP)	MSZP (PES-S&D)	SZDSZ (ALDE)	MDF (EPP)	Jobbik (NI)	DK (S&D)
Voľby						
EP 2004	47,4	34,3	7,7	5,3	-	-
PA 2006	42	43,2	6,5	5,4	-	-
EP 2009	56,3	17,3	-	5,3	14,7	-
PA 2010	52,7	19,3	-	2,7	16,6	-
EP 2014	51,4	10,9	-	-	14,6	9,7
PA 2014	44,8	-	-	-	20,2	-
PA 2018	49,2	11,9	-	-	19	5,3

Zdroj: Vlastné spracovanie autora

V Maďarsku sa všetka moc sústreďuje v rukách Viktora Orbána a jeho strany Fidesz. Hľadať v tomto prípade podobnosti medzi výsledkami volieb ostatných strán (vzhľadom na to, že Fidesz nemá podobné výsledky) nám môže pripadať ako zbytočné. Zbytočné to však nemusí byť práve pre menšie strany, ktoré skutočne môžu používať eurovoľby ako barometer prípadného úspechu. Krajne pravicovej strane Jobbik sa podarilo etablovať prvýkrát práve vo voľbách do Európskeho parlamentu v roku 2009.

5 Zhrnutie

Na začiatku príspevku sme si položili otázku: „Možno voľby do Európskeho parlamentu pokladať za prieskum popularity parlamentných strán pred voľbami do parlamentu?“ Pre potreby odpovede na túto otázku môžeme konštatovať, že voľby do Európskeho parlamentu nemožno všeobecne považovať za prieskum popularity politických strán (v absolútnych číslach). Aj keď mnohé politické strany eurovoľby takýmto spôsobom vnímajú. Hlavným problémom je dĺžka obdobia medzi jednotlivými voľbami. Šanca podobných výsledkov klesá s predlžujúcou sa dobou medzi týmito voľbami. V Holandsku sa konali parlamentné voľby rok po

eurovoľbách s diametrálne odlišnými výsledkami pre jednotlivé politické strany. Aj rok môže byť dostatočne dlhá doba na to, aby sa vynorila nejaká kauza, prípadne sa zmenila vnútorná politická situácia (aj vplyvom tejto kauzy). Vnútorná situácia ma rozhodujúci vplyv na to, ako obstoja politické strany medzi jednotlivými voľbami. V našom výskume sa nachádza množstvo príkladov kedy politická strana v eurovoľbách uspela a „prepadla“ v domácich voľbách a naopak. Nemožno teda vysloviť predikciu o tom ako dopadnú parlamentné voľby pre jednotlivé strany len na základe volieb do Európskeho parlamentu a opačne. Nechceme tým ale tvrdiť, že politici na národnej úrovni neberú eurovoľby ako prieskum popularity strán. Na podporu tohto tvrdenia stačí uviesť len fakt o tom, že počas eurovolieb u nás neprebíha nijaká veľká debata o podstate EÚ alebo veľkých európskych otázkach.

Naša hypotéza o tom, že podobné výsledky volieb budú skôr prevládať v krajinách V4 sa nepotvrdila. Hypotéza vychádzala z presvedčenia o tom, že občania týchto krajín nesledujú moc otázky európskej politiky a v eurovoľbách sa rozhodujú na základe popularity strán, ktoré volia v parlamentných voľbách. V tomto prípade bude opäť hlavným faktorom premenlivá vnútorná politická situácia, aktivizácia voličov počas eurovolieb a etablovanie sa nových strán.

Zoznam literatúry:

- European Parliament: Results of the 2014 European elections, [online]. Available at: <http://www.europarl.europa.eu/election_s2014-results/en/country-results-nl-2014.html> [Accessed 18. 1. 2018]
- Frankal, E. (2005): The Guardian: Compulsory voting around the world [online]. Available at: <<https://www.theguardian.com/politics/2005/jul/04/voterapathy.uk>> [Accessed 15. 1. 2018]
- Hrivík, P. (2013): História s štruktúra Európskej integrácie, Trenčín, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
- Lincényi, M. (2017): Základy metodológie výskumu v politológii, Trenčín, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
- Santora, M: (2018): Hungary Election Gives Orban Big Majority, and Control of Constitution, [online]. Available at: <<https://www.nytimes.com/2018/04/08/world/europe/hungary-election-viktor-orban.html>> [Accessed 20. 1. 2018]
- Statista: Voter turnout in the European Parliament Elections in the European Union (EU) from 1979 to 2014. [online]. Available at: <<https://www.statista.com/statistics/300427/eu-parliament-turnout-for-the-european-elections/>> [Accessed 17. 1. 2018]
- Šlosarčík, I. (2013): Inštituce Evropské unie a Lisabonská Smlouva, Praha, Grada Publishing, a.s.
- Šlosarčík, I. (2017): Právní a politický systém Evropské unie, Praha, Wolters Kluwer

Richard Klimaček is an internal PhD. student at Department of Political Science at Trenčín University of Alexander Dubček in Trenčín, Slovakia. [e-mail: richard.klimacek@tununi.sk]

Discussion

PRIESTOROVÉ ASPEKTY SÚČASNEJ MAĎARSKEJ ZAHRANIČNEJ POLITIKY. KARPATSKÁ KOTLINA

SPACE IN THE CURRENT FOREIGN POLICY OF HUNGARY. CARPATHIAN BASIN

Milan KURUCZ

Abstract: The Carpathian Basin is a specific definition of the space in which some objectives of the Hungarian foreign policy are carried out. This area has some historical and ethnic characteristics, first of all, the existence of numerous Hungarian minorities in the neighboring states, which is the result of the break-down of the Austro-Hungarian empire after the First World War and the emergence of new independent states. The Carpathian Basin is the area in which the Hungarian national policy is conducted by government with the aim to support the Hungarian communities abroad in the interest of the development of the single Hungarian nation integrated over the borders. The goals of the Hungarian foreign policy is to develop relations with neighbouring countries, as well as support of requirements of the Hungarian minorities living in those states. Declared principle in the case of collision of these two objectives is a preference for the national interest defined as the interest of the integrated single nation. Hungarian-Hungarian relations have both in the political, economic, as well as the cultural area priority in the policies pursued in the Carpatian Basin

Keywords: foreign policy, national policy, Hungary, Carpatian Basin, ethnic minorities

1 Úvod

Štáty zvyčajne definujú svoje zahraničnopolitické ciele a záujmy aj v určitom priestorovom usporiadaní. Súvisí to so skutočnosťou, že nevyhnutným atribútom štátu je územie s vymedzenými hranicami, ktoré sa však nachádza v širšom prostredí ovplyvňujúcim bezpečnosť, možnosti hospodárskeho rozvoja ale i kultúru danej štátnej jednotky. Jeho definícia môže mať geografický alebo geopolitický obsah, pričom pre zahraničnú politiku je podstatnou geopolitická charakteristika určitého územia, a osobitne zmeny politickej úlohy daného priestoru (Krejčí 2005: 18).

Jednou z priestorových priorít maďarskej zahraničnej politiky je Karpatská kotlina. Ide o región, ktorého podstata je politická a hospodárska a popri tom má aj symbolický aspekt.¹ Pre maďarskú politiku má Karpatská kotlina mimoriadne veľký význam ako priestor obývaný príslušníkmi maďarského národa, ktorí však vzhľadom na historické okolnosti, žijú nielen v Maďarsku, ale aj susedných štátoch (Hevesi 2003: 253). V Karpatskej kotline sa realizuje národná politika, ako politika zameraná na rozvoj jednotného maďarského národa v rámci tak s zahraničnej ako aj vnútornej politiky (Jeszenszky 2006: 105). Maďarská politika prešla vo vzťahu k tomuto priestoru určitým vývojom, a práve jeho niektoré aspekty sú predmetom skúmania v danom príspevku.

2 Metodika práce

Príspevok skúma danú problematiku z hľadiska teórie zahraničnej politiky a medzinárodných vzťahov. Využíva historickú metódu, ktorá je relevantná pre poznanie vývoja priestorovej orientácie maďarskej zahraničnej politiky

¹ Pojem Karpatská kotlina sa používa len maďarskom politickom diskurze. Vládne dokumenty krajín susediacich s Maďarskom ani ich politici ním neoperujú.

s osobitným zreteľom na Karpatskú kotlinu. Dôležitou súčasťou metodiky práce je analýza oficiálnych vládnych dokumentov umožňujúca identifikáciu cieľov maďarskej politiky na tomto území a prostriedkov jej uskutočňovania.

3 Výsledky výskumu

Pojem Karpatská kotlina má tak v maďarskej geografii, ako aj v politike, respektíve v širšom spoločenskom diskurze, pomerne krátku históriu. V geografii sa začal používať medzi dvomi svetovými vojnami a ani v tomto období nebol všeobecne prijatým (Hajdú 2013). Po rozpade Uhorska ním maďarská politika z tohto dôvodu vôbec neoperovala. V dobovej geopolitickej argumentácii sa využíval skôr pojem stredná Európa alebo Dunajská kotlina. Napríklad vedúci maďarskej delegácie na Parížskej mierovej konferencii Albert Apponyi zdôrazňoval vo svojom vystúpení pred predstaviteľmi víťazných mocností historickú úlohu Uhorska v zabezpečení mieru a bezpečnosti v strednej Európe (Aponyi Albert gróf szöbeli válasza 2003: 125). Významný maďarský politik medzivojnového obdobia István Bethlen v londýnskej prednáške z roku 1933 používal termín Dunajská kotlina. Tento priestor považoval, podobne ako väčšina maďarských politikov, za organický prírodný a hospodársky celok politicky integrovaný Rakúsko-Uhorskom a jeho rozbitie viedlo k nestabilite v tomto regióne (Bethlen 2003: 564-580).

V štyridsiatych rokoch dvadsiateho storočia sa pojem Karpatská kotlina stal súčasťou geopolitiky maďarského národného socializmu. Jeden z jeho ideológov Tibor Baráth, inšpirovaný koncepciou nemeckej geopolitiky o previazanosti rasy a priestoru, tvrdil, že Maďari sú rodení vodcovia Karpatskej kotliny, ktorá sa dá ovládať len z jej jadra – Veľkej dunajskej kotliny obývanej Maďarmi (Gyurgyák 2007: 286).

Vzhľadom na to, že medzi dvomi svetovými vojnami sa Karpatská kotlina, či už implicitne alebo explicitne, stotožňuje s Uhorskom (Hajdú 2013) a s vedúcim postavením Maďarov v tomto priestore, po druhej svetovej vojne sa stáva tento pojem vzhľadom na zmenu vnútropolitických regionálnych i celoeurópskych pomerov politicky nežiaducim.

Na krátky čas ho v politických úvahách i politologických analýzach nahrádza ako označenie priestoru, v ktorom sa nachádza Maďarsko pojem stredná Európa. Vo svojej dnes už v klasickej práci Bieda východoeurópskych malých štátov István Bibó, charakterizuje strednú a východnú Európu ako oblasť nachádzajúcu sa medzi Francúzskom a Ruskom, ktorá v dôsledku historických otrasov uviazla vo vývoji a trpí nestabilitou národných a štátnych rámcov (Bibó 1996: 175-194). V období bipolarity však aj toto vymedzenie priestoru maďarskej politiky prestalo byť súčasťou politického, či širšieho spoločenského diskurzu. Samotné geopolitické členenie Európy sa zjednodušilo na Východ a Západ a používanie pojmu stredná Európa ako hospodárskeho či politického priestoru nebolo v Maďarsku a ani v ďalších štátoch tzv. východného bloku relevantné.

Na konci 80. rokov minulého storočia sa v súvislosti s medzinárodnými i vnútropolitickými zmenami objavujú snahy o znovudefinovanie postavenia Maďarska v užšom i širšom geopolitickom priestore. Kľúčovým v zahraničnopolitickom uvažovaní sa stáva opäť pojem strednej Európy a Karpatská kotlina sa vôbec neobjavuje v mainstreamovom politickom diskurze (Hajdú 2013). V transformujúcom sa maďarskom politickom systéme existuje v tomto období konsenzus rozhodujúcich subjektov o stredoeurópskej a európskej identite Maďarska. Nejde však o výlučne maďarský prístup, ale politický koncept strednej Európy sa stáva súčasťou úsilia aj ďalších krajín o pripojenie sa k západoeurópskemu i euroatlantickému priestoru. Praktickým vyjadrením takéhoto uvažovania o postavení Maďarska v rodiacej sa novej geopolitickej konštelácii bola aj maďarská iniciatíva na založenie v roku 1991 Vyšehradskej skupiny ako stredoeurópskej platformy politickej spolupráce.²

V oficiálnom dokumente sa pojem Karpatská kotlina po prvýkrát sa objavuje v historicko-politickom kontexte, a to v Zákone o založení štátu a svätej Korune, prijatom v roku 2000 pri príležitosti tisícročia korunovácie svätého Štefana za

² Popri nej vzniká s väčším počtom účastníkov Stredoeurópska iniciatíva a Stredoeurópska zóna voľného obchodu (CEFTA)

uhorského kráľa. V preambule zákona sa uvádza, že vďaka kráľovi Štefanovi vznikol v Karpatskej kotline kvitnúci štát (2000 évi I. törvény Szent István állam alapításának emlékére és a Szent Koronáról 2000). Následne sa Karpatská kotlina ako označenie pre politický a hospodársky región v čoraz širšom meradle udomácňuje v politickom diskurze, v oficiálnych dokumentoch zaoberajúcich sa postavením a podporou Maďarov žijúcich v susedných štátoch, regionálnou hospodárskou stratégiou a podobne. V roku 2011 sa tento pojem stáva aj súčasťou ústavného textu. V Národnom vyznaní viery, ktoré je preambulou novej ústavy, sa poukazuje na záväzok ochrany maďarského kultúrneho dedičstva, vrátane hodnôt daných prírodou a vytvorených ľuďmi v Karpatskej kotline (Magyarország Alaptörvénye 2011). V tom istom roku je Karpatská kotlina po prvýkrát definovaná v oficiálnom dokumente. V materiáli vypracovanom ministerstvom hospodárstva je vymedzená nie ako výlučne prírodno-zemepisná jednotka, ale ako priestor zahrňujúci Maďarsko a s ňou susediace krajiny s výnimkou Rakúska a tou časťou Ukrajiny, ktorá sa nachádza na východ od Karpát. Súčasťou tejto charakteristiky sú spoločné dejiny etnická rôznorodosť a podobný spôsob myslenia (Wekerle terf 2011: 2).

V maďarskom politickom diskurze i v štúdiách analyzujúcich zahraničnú politiku Maďarska je evidentná vzájomná súvislosť, ako aj rozdielnosť medzi strednou Európou a Karpatskou kotlinou. Karpatská kotlina podľa nich tvorí akési jadro strednej Európy, ktorého stredom je práve Maďarsko, plniace úlohu integrátora medzi severnými a juhovýchodnými časťami strednej Európy. „Maďarsko vďaka tomu, že leží v priesečníku severo-južných a východozápadných osí infraštruktúrnych a veľkých rozvojových projektov...je priamo zainteresované na vypracovaní komplexných programov rozvoja regiónu, respektíve na ich realizácii a na naštartovaní regionálnej spolupráce v záujme získania vonkajších finančných zdrojov“ (Terényi 2010: 12-13).

Podstatný je kontextuálny rozdiel oboch priestorových pojmov. Karpatská kotlina sa maďarskými politikmi,

politológmi, ekonómami, a ďalšími spoločenskými vedcami používa takmer výlučne v súvislosti s politikou týkajúcou sa podpory maďarských komunít v susedných štátoch, ich práv, hospodárskeho rozvoja a pod. Aj keď sa poukazuje na to, že ide o hospodársky región, do ktorého patrí niekoľko štátov, rozhodujúci akcent zostáva na maďarsko-maďarských vzťahoch. O strednej Európe hovoria maďarskí politici v medzinárodnej komunikácii týkajúcej sa vzťahov k EÚ, k veľmociam, prípadne k iným regiónom, pričom ju často stotožňujú s krajinami V4.

Východiskom aktivít maďarskej politiky v Karpatskej kotline je koncepcia jednotného maďarského národa. Je to jeden zo základných princípov maďarskej zahraničnej i vnútornej politiky, ktorý bol zafixovaný aj v novej ústave krajiny prijatej v roku 2011. V článku D ústavy sa konštatuje: „Maďarsko vychádzajúc zo spolupatričnosti jednotného maďarského národa nesie zodpovednosť za osud zahraničných Maďarov“ (Magyarország Alaptörvénye 2011). Tento prístup sa prejavuje v riešení celého radu dôležitých otázok ako celonárodných, teda dotýkajúcich sa všetkých Maďarov, vrátane tých, ktorí žijú za hranicami Maďarska. Predseda vlády V. Orbán v súvislosti s požiadavkou dynamickejšieho demografického rozvoja hovoril napríklad o tom, že z hľadiska organizovania národa je potrebné zvýšiť intenzitu organizovania maďarského spoločenstva v Karpatskej kotline, zvlášť radikálneho zvýšenia jeho hospodárskej sily (Orbán Viktor beszéde 2017).

Pojem jednotného národa sa vrátil do maďarskej politiky už koncom osemdesiatych rokov, ale bez toho, aby bol zrejmy jeho presný obsah, to znamená, či sa pod ním chápe výlučne kultúrno-jazykové alebo aj politické spoločenstvo, čo bolo vzhľadom na historické súvislosti a skutočnosť, že v krajinách susediacich s Maďarskom žijú početné maďarské menšiny zahraničnopoliticky chýlostivé. Veľké medzinárodné polemiky vyvolal začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia výrok vtedajšieho maďarského premiéra, že sa v duchu cíti predsedom vlády 15 miliónov Maďarov, teda aj tých, ktorí žijú za hranicami Maďarska.

Na začiatku dvadsiateho prvého storočia sa v procese

prípravy krajanského zákona objavila koncepcie integrácie národa ponad hranice, ktorá by bez zmeny existujúcich hraníc zjednotila maďarský národ aj právne a politicky, prostredníctvom vytvorenia právnych väzieb medzi maďarským štátom a každým jednotlivým Maďarom žijúcim v niektorom zo susedných štátov. Takýto vzťah mal potvrdzovať krajanský preukaz oprávňujúci využívať rôzne podpory a výhody poskytované maďarským štátom predovšetkým v oblasti školstva a kultúry (Németh 2001). Politicky koncept jednotného národa vo vzťahu ku krajanom podľa maďarského historika N. Bárdiho znamená, že inštitúcie zahraničných Maďarov sú „napojené na centrum (budapešiansku politiku) a jeho prostredníctvom uplatňujú svoje záujmy. Teda aj politické elity za hranicami sa považujú za súčasť celonárodnej politiky, čo znamená, že aj ústredie môže formulovať regionálne strategické ciele“ (Bárdi 2004: 133).

Kvalitatívne novým stupňom národnej integrácie sa stal zákon o dvojakom občianstve prijatý maďarským parlamentom v roku 2010 a umožňujúci skrátenú naturalizáciu osôb maďarskej národnosti bez trvalého pobytu v Maďarsku.³ Zákon o dvojakom občianstve je chápaný ako isté zavŕšenie integrácie jednotného národa, keďže vytvára reálny právny vzťah medzi maďarským štátom a zahraničnými Maďarmi.

Vyjadrením politickej a právnej jednoty maďarského národa je aj udelenie zahraničným Maďarom s maďarským občianstvom práva voliť v maďarských parlamentných voľbách, čo znamená ich zapojenie do vnútropolitických procesov v Maďarsku. To sa však nestretáva s podporou väčšiny voličov v samotnom Maďarsku. Obávajú sa toho, že zloženie parlamentu a vlády ovplyvnia ľudia, ktorí nebudú znášať dôsledky svojej voľby, keďže nežijú v Maďarsku. V parlamentných voľbách v roku 2014 hlasy nerezidentných občanov rozhodli o jednom mandáte a tento sa stal kľúčovým pre získanie stranou Fidesz dvojtretinovej väčšiny v parlamente. Podľa prieskumu verejnej mienky uskutočnenej v roku 2017 inštitútom Publicus 57% opýtaných nesúhlasí,

³ Podľa oficiálnych údajov do konca roka 2017 bolo naturalizovaných 1 milión zahraničných Maďarov

pravdepodobne vychádzajúc aj z tejto skúsenosti, s volebným právom pre zahraničných Maďarov (A határon túli magyarok egyes jogairol 2017).

Na základe koncepcie jednotného národa a ústavnej zodpovednosti Maďarska za zahraničných Maďarov bola v roku 2011 prijatá stratégia národnej politiky. Vzhľadom na počet Maďarov žijúcich v susedných štátoch je jej ťažiskom práve priestor označovaný maďarskou politikou za Karpatskú kotlinu,

Maďarská národná politika sa vo všeobecnom vymedzení zameriava na rozvoj maďarských spoločností v zahraničí, ktorý chápe ako dôležitú podmienku rozkvetu celého maďarského národa a určuje postup maďarského štátu voči zahraničným Maďarom. Národná politika má prierezový charakter, dotýka sa všetkých oblastí činnosti maďarského štátu a verejnej správy. Opiera sa o také právne dokumenty ako sú ústava, zákon o občianstve a krajanský zákon a jej súčasťou sú jednotlivé stratégie v oblasti hospodárstva, školstva, demografie, migrácie, medzinárodných hospodárskych vzťahov vrátane systému finančnej podpory zahraničných krajanských organizácií (Magyar nemzet politika 2011: 5-6).

Ciele národnej politiky sa premietajú do rozhodnutí štátnej správy na všetkých úrovniach, a to tak horizontálnej, ako aj vertikálnej a na jej realizáciu bol vytvorený Sekretariát pre národnú politiku, ktorý je podriadený podpredsedovi maďarskej vlády. Takýto medzirezortný charakter pridáva národnej politike osobitný status v systéme maďarskej štátnej a verejnej správy.

Maďarsko-maďarské vzťahy sa opierajú o inštitucionálnu štruktúru, ktorá zabezpečuje koordináciu postupu maďarského štátu a organizácií zahraničných Maďarov v susedných štátoch v stanovení cieľov a v realizácii maďarskej národnej politiky. V roku 1999 vznikla Maďarská stála konferencia (maďarská skratka MÁÉRT) ako politický konzultačný orgán tvorený organizáciami zahraničných Maďarov, ktoré majú poslancov v parlamentoch alebo regionálnych zastupiteľstvách domovských krajín, parlamentnými stranami z Maďarska a maďarskou vládou.

Zvoláva ju raz ročne predseda vlády Maďarska a jej zasadania sú pripravované výbormi pre oblasť vzdelávania, hospodárstva, sociálnych vecí, práva, samosprávy, kultúry a európskej integrácie. Výbory sú zložené z odborníkov z radov zahraničných Maďarov a z Maďarska.

Parlamentnú dimenziu maďarsko-maďarských vzťahov zabezpečuje Fórum maďarských poslancov Karpatskej kotliny (maďarská skratka KMKF), ktoré vzniklo v roku 2004, keď sa v dôsledku rozporov týkajúcich sa referenda o dvojacom občianstve dostala do krízy MÁÉRT.

KMKF združuje zástupcov parlamentných poslancov z Maďarska, parlamentných poslancov strán maďarských menšín, prípadne ich predstaviteľov v regionálnych zastupiteľstvách susedných krajín. Má štatút konzultačného orgánu maďarského parlamentu a je financovaný z jeho rozpočtu. Plenárne zasadanie KMKF zvoláva predseda maďarského parlamentu a prerokúva strategické otázky týkajúce sa celého maďarského národa.

Národná politika sa odlišuje od ostaných štátnych politik tým, že mnoho jej opatrení sa týka občanov iných štátov a realizácia jej cieľov závisí od právneho poriadku, hospodárskych možností a politickej vôle iných krajín (Magyar nemzet politika 2011: 18). Má teda veľmi výrazný cezhraničný charakter, v dôsledku čoho nevyhnutne vstupuje do vzťahov s inými krajinami a priamo sa premieta do maďarskej zahraničnej politiky.

Podpora zahraničných Maďarov žijúcich v susedných krajinách je jedným z hlavných cieľov maďarskej zahraničnej politiky po roku 1990. Súvisí s presadzovaním ich požiadaviek a práv – politických i jazykovo-kultúrnych. Vo vzťahu k susedným štátom sú v otázke maďarských menšín dlhodobo deklarované požiadavky zabezpečenia individuálnych a kolektívnych práv, územnej a personálnej autonómie. Predovšetkým u susedov Maďarska s početnými maďarskými menšinami nie sú kolektívne práva a autonómia prijímané s porozumením a dôraz sa v nich kladie na individuálne práva. Jedinou výnimkou je Srbsko, kde boli na území Vojvodiny zavedené prvky kultúrnej autonómie.

Krajanská problematika je v maďarskej zahraničnej politike previazaná s rozvojom vzťahov so susednými krajinami. V mnohých prípadoch je však problematická harmonizácia týchto dvoch oblastí. Ešte na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia sa okolo tejto otázky rozvinula polemika medzi konzervatívnym kabinetom J. Antalla a maďarskými socialistami a liberálmi. Podľa tzv. Antalovej doktríny sú vzťahy Maďarska k susedným krajinám podmienené situáciou maďarských menšín. Na druhej strane socialisti a liberáli v tomto období vychádzali z toho, že postavenie minorít je možné zlepšiť len na základe dobrých susedských vzťahov. Uplatňovanie Antalovej doktríny malo v deväťdesiatych rokoch minulého storočia vážne dôsledky na vývoj bilaterálnych vzťahov s väčšinou okolitých krajín, vnášala do nich napätie a nestabilitu.

V realizácii cieľov zahraničnej politiky zameraných na rozvoj susedských vzťahov a podporu maďarských menšín je v prípade porušovania záujmov zahraničných Maďarov aj naďalej vedúcou zásadou národný záujem. (Magyar nemzet politika 2013: 18). Vychádzajúc z koncepcie jednotného národa to znamená, že v bilaterálnych i regionálnych vzťahoch sú preferované záujmy maďarských menšín.

Konkrétna politická prax ukazuje, že miera presadzovania takto chápaného národného záujmu závisí v konečnom dôsledku od politických a hospodárskych možností Maďarska v danom čase a priestore, politiky susedných krajín, ako aj od postojov menšinových politických reprezentácií. Menšinová otázka však zostáva vzhľadom na národnopolitické preferencie Maďarska veľmi citlivou v jeho bilaterálnych vzťahoch v regióne.

Maďarská politika zvlášť vyzdvihuje Karpatskú kotlinu ako európsky hospodársky makroregión, v ktorom je možné posilniť konkurencieschopnosť a zvýšiť výkonnosť maďarskej ekonomiky. Koncept Karpatskej kotliny ako jednotného hospodárskeho priestoru sa objavuje v roku 2007 v zahraničnopolitickej stratégii strany Fidesz ako súčasť politiky národnej súdržnosti zahŕňajúca rozvoj prihraničných regiónov a ďalších území obývaných maďarskými komunitami v susedných štátoch s využitím európskych fondov určených na

cezhraničnú spoluprácu (Következetes külapcsolatok 2007: 20-21).

Po voľbách v roku 2010, v ktorých Fidesz získal dvojtretinovú väčšinu, pristúpila vláda k vypracovaniu stratégie rastu maďarského hospodárstva, orientovaného na využitie potenciálnych zdrojov práve v bezprostrednom okolí Maďarska, označovaného ako Karpatská kotlina. V roku 2011 bol na I. hospodárskom fóreme Karpatskej kotliny zverejnený Wekerleho plán, nazvaný podľa uhorského predsedu vlády Sándora Wekerleho.⁴

Autori dokumentu vychádzali z toho, že región tvorí z pohľadu dominujúcich západných ekonomík jeden trhový celok, z čoho vyplýva racionalita integrácie krajín nachádzajúcich sa v tomto priestore, vrátane vytvorenia jednotného pracovného trhu, siete subdodávateľov automobilového priemyslu, spolupráce oblasti zelenej ekonomiky, potravinárstva, cestovného ruchu a kúpeľníctva.

Za strategických partnerov Maďarska v hospodárskom priestore Karpatskej kotliny sú považované maďarské komunity žijúce v susedných štátoch a cieľom plánu je zlepšením hospodárskych podmienok prispieť k zotrvaní Maďarov v ich domovine, teda v štátoch ich trvalého bydliska (Wekerle terv 2011: 4). Tento plán hospodárskej integrácie Karpatskej kotliny s Maďarskom ako jeho centrom sa však nepodarilo realizovať (Wiedeman 2016). Ťažko posúdiť, či by bol uskutočniteľný v tom rozsahu, ktorý v ňom bol načrtnutý, či nepresahoval reálne možnosti Maďarska. V každom prípade sa však maďarská vláda nepokúsila vyvinúť vážnejšiu iniciatívu vo vzťahu k susedným krajinám s výnimkou infraštruktúrnych projektov, zameraných na dopravné prepojenie s prihraničnými regiónmi okolitých krajín a s využitím európskych zdrojov na ich realizáciu. Aj ďalšie hospodárske iniciatívy v tomto priestore sa zameriavajú predovšetkým na maďarské komunity v okolitých štátoch.

Rozvoj maďarsko-maďarských vzťahov je kľúčovým v koncepcii Karpatskej kotliny ako hospodárskeho priestoru,

⁴ Úrad premiéra vykonával v rokoch 1892-1895, 1906-1910 a 1917- 1918

príčom po neúspechu Wekerleho plánu sa ťažisko úsilia maďarskej vlády presunulo takmer výlučne na podporu hospodárskych aktivít príslušníkov maďarských menšín žijúcich v susedných krajinách. V Srbsku (Vojvodina), na Zakarpatskej Ukrajine a v Rumunsku (zatiaľ na úrovni mikroregiónu v župe Mureš) boli vytvorené nadácie prípadne podnikateľské centrá, ktorých úlohou je na základe stanovených ekonomických cieľov a kritérií rozhodovať o pridelení finančných prostriedkov poskytnutých maďarským štátom na konkrétne projekty. V prípade Slovenska by mala rozhodovať o pridelení prostriedkov na základe pravidiel EÚ o hospodárskej pomoci pre podnikateľov a firmy z okresov s maďarskou menšinou organizácia z Maďarska (Széchenyiho programovacia kancelária), ktorá zodpovedá aj za cezhraničnú spoluprácu. Podľa oficiálnych vyhlásení by celková suma na podporu maďarských podnikateľov v susedných štátoch mala dosiahnuť 150 mld. forintov čo je takmer 500 mil. eur.

V rámci Národného obchodného domu, ktorý je štátnou akciou spoločnosťou zodpovednou za podporu exportných aktivít malých a stredných podnikov bola vytvorená Stredoeurópska sieť kancelárií, ktorá zahŕňa 22 regionálnych zastúpení vo všetkých krajinách susediacich s Maďarskom a v Poľsku (v Slovenskej republike bolo vytvorených 7 takýchto kancelárií), pričom sú, s výnimkou Poľska, v prihraničných oblastiach, alebo ako v prípade Rumunska, aj vo vzdialenejšom regióne so silnou maďarskou komunitou (Sikulsko). Úlohou kancelárií je popri vývozných aktivitách zakladanie spoločných podnikov, sprostredkovanie obchodných kontaktov a pod. V strednodobom horizonte by malo podľa verejne deklarovaných zámerov dôjsť k vytvoreniu stredoeurópskeho hospodárskeho priestoru, nie je však presnené, aká je predstava o jeho hlavných charakteristikách ani o cestách, ktoré by viedli k jeho vytvoreniu. Presah siete na juh Poľska viedol k rozlíšeniu v označení hospodárskeho priestoru v ktorom pôsobia kancelárie na sieť v Karpatskej kotline, kam patria zastúpenia Národného obchodného domu v štátoch susediacich s Maďarskom a na stredoeurópsku sieť v prípade, ak sa hovorí aj o poľskej pobočke.

4 Zhrnutie

Karpatská kotlina je špecifickým priestorovým vymedzením cieľov a aktivít maďarskej zahraničnej politiky, ktoré súvisí predovšetkým s určitými historickými a etnickými faktormi, v prvom rade s existenciou početných maďarských menšín v susedných štátoch, Samotné označenie sa uplatňuje výlučne v maďarskom politickom diskurze a nepoužíva sa ako geopolitický pojem ani v susedných štátoch ani v ďalších krajinách Európskej únie, ale ani v medzinárodnej komunikácii maďarských politikov. Karpatská kotlina je priestorom, v ktorom sa realizuje národná politika maďarského štátu s cieľom podpory maďarských komunít v zahraničí a v záujme rozvoja jednotného maďarského národa integrovaného ponad hranice. Úlohou maďarskej zahraničnej politiky je na jednej strane rozvíjať vzťahy spolupráce so susednými krajinami a zároveň presadzovať požiadavky maďarských menšín žijúcich v týchto štátoch, pričom deklarovanou zásadou je uprednostňovanie národných záujmov definovaných na základe koncepcie jednotného národa. Prioritu v politike realizovanej v danom priestore majú maďarsko-maďarské vzťahy, a to tak ich politické, hospodárske, ako aj kultúrne aspekty.

Zoznam literatúry:

- Krejčí, O. (2005): Geopolitics of the Central European Region: The View from Prague and Bratislava, Bratislava, Veda.
- Jeszenszky, G. (2006): Antall József a nemzetpolitikus, In: Jeszenszky, G. – Kapronzay, K. – Biernaczky, Sz. (2006, eds.): A politikus Antall József – az európai úton, Budapest, Mundus
- Hevesi, A. (2003): A Kárpát-medence és a Kárpátok természetföldrajzi tájtagolásáról, In: Földrajzi Értesítő, LII évf., füzet 3-4, [online]. Available at: <<http://docplayer.hu/6044001-A-karpat-medence-es-a-karpatok-termeszefoldrajzi-tajtagolasarol.html>> [Accessed 2. February 2018].
- Hajdú, Z. (2013): A Kárpát-medence fogalom újjászületése Magyarországon az 1980-as évek végétől, [online]. Available at: <www.regscience.hu:8080/jspui/bitstream/11155/306/1/hajdu_karpat_2013.pdf> [Accessed 3. February 2018]
- Apponyi Albert gróf delegációvezető szóbeli válasza a magyar békedelegációnak átadott békefeltételekre (2003), In: Zeidler, M. (2003, ed.): Trianon, Budapest, Osiris.
- Bethlen I. (2003): A trianoni békeszerződés revíziója és Európa békéje – Előadás a Balkan Committe rendkívüli ülésén, In: Zeidler, M. (2003, ed.): Trianon, Budapest, Osiris.
- Gyurgyák, J. (2007): Ezzé lett magyar hazátok: A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története, Budapest, Osiris.
- Bibó, I. (1996): Bieda východoeurópských malých štátov, Bratislava, Kalligram.
- Terényi, J. (2010): Közép Európa a magyar külpolitika optikájában, In: Külügyi Szemle, kilencedik évfolyam, 1szám, 3-17.
- Bárdi, N. (2003): Tény és való: A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete, Bratislava, Kalligram.
- 2000 évi I. törvény Szent István állam alapításának emlékére

- I és a Szent Koronáról (2000), [online]. Available at: <https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0000001.tv> [Accessed 30. January 2018].
- Magyarország Alaptörvénye (2011), [online]. Available at: <https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.AT> [Accessed 30. January 2018].
- Wekerle terv. A magyar gazdaság Kárpát-medencei léptékű növekedési stratégiája (2011), [online]. Available at: <www.pbkik.hu/hu/download.php?id=15967> [Accessed 28. January 2018]
- Orbán Viktor beszéde a XXVIII. Bálványosi nyári szabadegyetemen és diáktáborban (2017), [online]. Available at: <<http://www.kormany.hu/hu/aminiszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-xxviii-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban>> [Accessed 26. January 2018]
- Magyar nemzet politika. A nemzetpolitikai stratégia kerete (2013), [online]. Available at: <http://bgazrt.hu/_dbfiles/htmltext_files/5/0000000065/Magyar%20nemzetpolitika%20-%20A%20nemzetpolitikai%20strategia%20kerete.pdf> [Accessed 22. January 2018]
- Németh, Zs. (2001): Bontsuk le a nemzetet megosztó korlátokat, In: Magyar Nemzet, 2001 január 4.
A határon túli magyarok egyes jogairól (2017), [online]. Available at: <http://www.publicus.hu/blog/hataron_tuli_magyarok_egyes_jogairol/> [Accessed 25. January 2018]
- Wiedemann, T. (2016): Csendben kimúlt a Wekerle-terv, [online]. Available at: <mno.hu/gazdasag/csendben-kimulta-wekerle-terv-1332316> [Accessed 27. January 2018]
- Következetes kükapcsolatok: Magyarország külkapcsolati stratégiája (2007), [online]. Available at: <http://static-old.fidesz.hu/download/210/FideszSzpF1_belivek_148x210.pdf> [Accessed 20. January 2018]

Milan Kurucz *is an assistant professor at Department of International Political Relations at University of Economics in Bratislava, Slovakia*
[e-mail: milan.kurucz@euba.sk]

Discussion

ANALÝZA VZDELÁVANIA A VÝCHOVY K OBČIANSTVU V SLOVENSKEJ REPUBLIKE SO ZAMERANÍM NA VYUŽITIE MASOVÝCH MÉDIÍ¹

ANALYSIS OF THE EDUCATION FOR CITIZENSHIP IN THE SLOVAK REPUBLIC WITH FOCUS ON MASS MEDIA

Marcel LINCÉNYI

Abstract: *The European dimension of the education is topical not only for old member states of European Union but also for the new and future member states. The citizenship education unites several social science fields and disciplines such as education for Europeanism or environmental, global, media, multi-cultural, personal and social education and education for constitutional democracy. The aim of the research is to characterize the state of education for citizenship and European identity in the Slovak republic with respect to the possible use of mass media.*

Keywords: *citizenship, education, Europeanism, media, the Slovak Republic*

¹ Publikované v rámci projektu KEGA 003TnUAD-4/2018: Inovácia metodických listov pre učiteľov občianskej náuky z pohľadu potreby prevencie prejavov extrémizmu a výchovy k demokratickému občianstvu.

1 Úvod

Napriek aktívnej výchove k občianstvu a demokratickým hodnotám v Slovenskej republike v posledných rokoch narastajú nenávistné prejavy v spoločnosti, pričom zároveň pribúdajú názory, ktoré spochybňujú holokaust, či dokonca prezentujú obdiv k totalitným režimom a ich predstaviteľom.

Na alarmujúcu hrozbu šírenia extrémizmu na školách upozorňujú výsledky prieskumu z roku 2016, ktorý na vzorke žiakov 8. ročníka základných škôl a študentov 2. ročníka stredných škôl robila Štátna školská inšpekcia. So symbolmi a prejavmi extrémizmu sa v priestoroch školy stretla už väčšina žiakov základných a stredných škôl. Či už v podobe tričiek a iného odevu s preň typickými symbolmi, ale aj cez šírenie materiálov, ktoré ho propagujú.

Ako uvádzajú autori publikácie „Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku. Stav, trendy podpora“ Grigorij Mesežnikov a Oľga Gyárfášová z Inštitútu pre verejné otázky, úspech pravicového extrémizmu na Slovensku do veľkej miery spočíva v tom, že štandardné politické strany a inštitúcie neplnia svoje očakávané úlohy. Podľa spoluautora štúdie Grigorija Mesežnikova príkladom radikalizácie politických strán na Slovensku bola utečenecká kríza. Proti prerozdeľovaniu utečencov na základe tzv. povinných kvót dlhodobo vystupuje nielen premiér Robert Fico, ale aj predstavitelia opozičných strán.

Výchova k občianstvu, respektíve občiansky a spoločenský základ sú vzdelávacie odbory na sekundárnom stupni vzdelávania, ktoré využívajú poznatky niekoľkých spoločenskovedných odborov a ich disciplín. Zámerom je prispievať k občianskemu vzdelávaniu mládeže, posilňovať u nich rešpekt k základným princípom demokracie a pripravovať ich na zodpovedný občiansky život v demokratickej spoločnosti. (Staněk, A., 2009, 11-13) Ako uvádza Kredátus (2013, str. 5), úlohou občianskej náuky je formovanie mladých ľudí so snahou uchovať kontinuitu tradičných hodnôt našej spoločnosti a zároveň v súlade s aktuálnymi integračnými procesmi v Európe a vo svete.

Európska dimenzia vo vzdelávaní je v našej pedagogike stále ešte relatívne novou témou, aj keď počiatočný nedostatok študijných materiálov pre európske štúdia v pedagogike bol z časti prekonaný. Podľa Staněka (2007, str. 80) európska dimenzia v školskom vzdelávaní nemá ambíciu konštituovať sa ako nový vyučovací predmet. Ich zámerom je poskytnúť odbornej pedagogickej verejnosti dostatok podnetov pre iniciáciu zmien vo formálnom a skrytom kurikulu, a tak zaistiť rozšírenie obzorov žiakov a skvalitniť celý systém vzdelávania. „S príchodom nových spoločenských trendov a zmien na miestnej a globálnej úrovni sa vyvíja taktiež úloha vzdelávania, ktorá musí plniť potreby dnešných študentov. Výchova k demokratickému občianstvu a výchova k ľudským právam sú základom a spojivom mieru a dialógu v Európske a vo svete zajtrajška. Problematika riadenia konfliktov, rešpektovanie rozmanitosti, medzikultúrneho uvedomenia a pochopenia práv a povinností občanov sú základnými témami školských zariadení.“ (Brett, P. et. al., 2012, Str. 75)

Hlavným cieľom predkladanej výskumnej štúdie je deskriptívna charakteristika aktuálneho stavu vzdelávania a výchovy vo vzťahu k občianstvu a europianstvu v Slovenskej republike. Sekundárnym cieľom je hľadanie možností využitia masových médií vo zvýšení identity občanov s Európskou úniou.

2 Výchova k občianstvu a europianstvu v Slovenskej republike

Po roku 1989 sa na Slovensku uskutočňuje komplikovaný zápas politických síl o podobu participácie mládeže na občianskom a politickom živote a o podobu výchovy mládeže v škole.

Nakoľko bola celá oblasť výchovy zaťažovaná komunistickými ideologickými hodnotami, v prvom období (do 1. 9. 1993) sa tento predmet vyučoval v obmedzenej miere, s minimálnym množstvom učebných pomôcok a de facto bez učebníc. Mnohí učitelia si sami vytvárali učebné materiály, ktoré im nahrádzali učebnice i učebné pomôcky nevyhnutné

pre vyučovanie. Niektorí učitelia z vyučovacích hodín občianskej výchovy utvorili diskusné kluby, v ktorých sa venovali spoločenským problémom, o ktoré mali žiaci záujem. (Macháček, Šťava, 2012, str. 24)

V roku 1991 vznikla pri Ministerstve školstva, mládeže a športu SR expertná komisia poverená tvorbou novej koncepcie predmetu a nových osnov pre základné a stredné školy. Práca na novej koncepcii vyučovania predmetu občianska výchova sa skončila v roku 1993 a učebné osnovy novo skoncipovanej občianskej výchovy (na základných školách) a náuky o spoločnosti a občianskej náuky (na stredných školách) boli schválené výnosom Ministerstva školstva a vedy Slovenskej republiky 14. apríla 1993 pod číslom 2166/1993 – 31, s platnosťou od 1. septembra 1993.

Rozhodnutím MŠaV SR zo dňa 19. 8. 1993 sa výučba predmetu občianska výchova v 6. a 7. ročníku ZŠ zrušila v súvislosti so zavedením povinnej voliteľného predmetu etická výchova v alternatívne s náboženskou výchovou na 2. stupni ZŠ. V nasledujúcich štyroch rokoch sa občianska výchova vyučovala len v 8. ročníku a v niekoľkých triedach 9. ročníka ZŠ. Expertná komisia MŠaV SR pre tvorbu novej koncepcie občianskej výchovy a ŠPÚ na základe vyjadrenia odbornej pedagogickej obce požiadali MŠaV SR o možnosť znovu zaradenia povinného vyučovacieho predmetu občianska výchova do učebného plánu v 6. až 9. ročníku základnej školy. MŠaV SR po zvážení všetkých skutočností a po predložení návrhu učebných osnov predmetu občianska výchova pre 6. až 9. ročník ZŠ znovu zaradilo tento predmet do učebného plánu základných škôl v 6. až 9. ročníku a dňa 3. apríla 1997 výmerom číslo 1640/1997 – 151 schválilo návrh nových učebných osnov s platnosťou od 1. septembra 1997. (Macháček, Šťava, 2012, str. 24-25)

V Slovenskej republike je občianska náuka povinný samostatný vyučovací predmet, ktorý je zameraný na prvky výchovy k občianstvu podľa národného kurikula (ISCED 1, 2 a 3) na primárnej úrovni, ako aj stredoškolskej úrovni. (European Commission, 2012, str. 19)

Vyučovanie občianskej náuky v slovenských školách prebieha v súlade s koncepciou reformy školstva po

roku 2008, ktorej cieľom je aktivizácia žiakov na vyučovacích hodinách, zavedenie inovatívnych metód do vyučovania, vyučovanie a vzdelávanie pre praktický život. Vyučovanie občianskej náuky je formované viacerými všeobecne záväznými právnymi normami v rezorte školstva. Základnou normou je zákon č. 245/2008 Z. z. (zákon o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov – školský zákon), ktorý definuje viaceré princípy, z ktorých vychádza vzdelávanie a výchova v Slovenskej republike. (Kredátus, 2013, str. 6)

Ďalšou normou, resp. záväzným predpisom, ktorý reguluje vyučovanie občianskej náuky, je Štátny vzdelávací program - vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť pre 2. stupeň základnej školy s vyučovacím jazykom slovenským, a samozrejme, rámcový učebný plán pre gymnáziá s vyučovacím Inovácia metodických listov pre učiteľov občianskej náuky z pohľadu potreby prevencie prejavov extrémizmu a výchovy k demokratickému občianstvu jazykom slovenským, ktoré platia od roku 2011. Štátny pedagogický ústav v súlade s plnením úloh vyplývajúcich z Koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019 vydal tiež brožúrku na 11 strán s témou K prevencii extrémizmu a radikalizmu. (tamtiež, 2013, str. 6)

Pri charakteristike učebného predmetu Občianska náuka sa uvádza, že predmet prispieva k orientácii žiakov v rodinnom a školskom prostredí. *„Vedie ich k spoznávaniu svojej obce, regiónu, vlasti a Európskej únie. Umožňuje žiakom pochopiť seba samých a pomáha im v ich socializačnom procese. Učí ich demokraticky myslieť a konať, poznávať svoje práva a povinnosti a obhajovať práva druhých.“* (Drozdíková, 2011, str. 2)

Občianska náuka má v rámcovom učebnom pláne pre základné školy s vyučovacím jazykom slovenským hodinovú dotáciu 4 hodín do mesiaca, respektíve 12 hodín do mesiaca pri alternatívnom učebnom pláne pre základné školy s vyučovacím jazykom slovenským s posilnením spoločenskovedného vzdelávania. (Kredátus, 2013, str. 12-13)

3 Zhrnutie

Problematika radikalizácie a extrémizmu je rozsiahla, rôznorodá a zložitá predovšetkým pre pedagógov, ktorí pracujú s mládežou. Navyše, radikalizácia je dynamický proces ovplyvnený neustále sa meniacimi externými podmienkami a správaním aktérov. Napríklad aktéri z extrémistického prostredia pravidelne menia stratégie tak, aby sa vyhli zásahom bezpečnostných zložiek štátu a zároveň dokázali ovplyvniť čo najviac potenciálnych prívržencov. Na druhej strane, najmä študenti a mládež vo formatívnom veku často menia svoje nestabilné postoje k aktuálnym spoločenským otázkam. Stotožňujeme sa s názormi viacerých odborníkov, že je potrebné pracovať na ďalších aktualizovaných učebných pomôckach v tejto oblasti pre školy.

Dávame do pozornosti, že pri výchove k občianstvu je potrebné počítať aj s masovými médiami, ktoré majú v spoločnosti markantnú úlohu, keďže jej členom referujú potrebné informácie o svete, kultúre, politike, podávajú obraz o socializácii. (Lincényi, Getnet, 2013, str. 95) Viacerí autori zdôrazňujú význam médií pri formovaní verejnej mienky v spoločnosti. (Lincényi, Fabuš, Jankacká 2013, Polakevičová 2016, Szabo 2016). „Médiá sú neodmysliteľnou súčasťou života jedincov v spoločnosti. Masmédiá zohrávajú markantnú úlohu pri sprostredkovaní sociálnej reality a predstáv o nej smerom k percipientom. V spoločnosti zabezpečujú výmenu informácií a poznatkov, pričom tiež šíria platné hodnoty a normy. (Lincényi, Fabuš, Jankacká 2013, str. 89)

S vyššie uvedeného sa čoraz častejšie diskutuje o možnosti využitia mediálnej výchovy v prípade výchovy k občianstvu. Ako uvádza Lincényi (2013, str. 191), jedným z efektívnych riešení, ako ľudí chrániť pred klamlivou sociálnou realitou, je mediálna výchova v rámci celoživotného vzdelávania. Aj A. Staněk (2007, str. 80) poukazuje na to, že při realizaci evropské dimenze nemá škola výsadní pozici, ale musí aktivně spolupracovat s dalšími elementy (rodina, vrstevníci, masové sdělovací prostředky, atd.), které paralelně se školsním vzděláváním působí na její rozvoj. Podľa Gabrieli Cingelovej (2005, str. 60) sa mediálna pedagogika stáva

nezastupiteľnou vo vzdelávaní, pričom odporúča využívať filmovú tvorbu vo výučbe občianskej náuky či občianskeho a spoločenskovedného základu.

Autor upozorňuje na to, že výchova k občianstvu je potrebná nielen na školách, ale taktiež v rodine, či prostredníctvom masových médií. Jednou z možností zatriktívnenia predmetu občianska výchova by v budúcnosti mohla byť práve mediálna výchova.

Zoznam literatúry:

- BRETT, Peter – MOMPOINT-GAILLARDOVÁ, Pascale – SALEMOVÁ, Maria, H. 2012. Jak mohou všichni učitelé podpořit výchovu k občanství a lidským právům. Rámec pro rozvoj kompetencí. Masarykova univerzita : Brno, 2012, ISBN 978-80-210-5947-4.
- CINGELOVÁ, G. Mediální výchova jako prostředek k mediální gramotnosti školní mládeže? In *Civilia. Odborná revue pro didaktiku společenských věd*, 2015, roč. 6, č. 2, s. 52–61. ISSN 1805-3963.
- DROZDÍKOVÁ, A. 2011. Občianska náuka. (Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť) Príloha ISCED 2. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2011.
- KREDÁTUS, J. 2013. Občianska náuka v školskom vzdelávacom programe ISCED 2. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2013, ISBN 978-80-8052-482-1.
- LINCÉNYI, Marcel – TAMENE, Getnet. 2013. The media as public opinion leader in influencing and setting policy: the case of Slovakia. In: *Journal on Law, Economy & Management*. - London : STS Science Centre Ltd., 2013. ISSN 2048-4186. Vol.3,No.1,2013, p.95-99.
- LINCÉNYI, Marcel – FABUŠ, Michal – JANKACKÁ, Katarína. 2013. Mass media and the definition of public service society in the early 21st century. In: *The role of media in normalizing relations in the Western Balkans*. - Novi Sad : Faculty of Philosophy, 2013. - ISBN 978-86-6065-263-0. s.89-97.
- LINCÉNYI, Marcel. 2013. Application of media education in lifelong learning. In: *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 3*. Novi Sad : Faculty of Philosophy, 2013. ISBN 978-86-6065-203-6. s.191-198, CD ROM.
- MACHÁČEK, L. – ŠŤAVA, E. 2012. Občianske vzdelávanie a výchova mládeže k občianstvu. Národná správa z medzinárodného výskumu občianskeho vzdelávania

- ICCS 2009. Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania : Bratislava , ISBN 978-80-970261-7-2.
- MESEŽNIKOV, Grigorij – GYARFÁŠOVÁ, Olga. 2017. Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku. Inštitút pre verejné otázky a Nadácia Hannsa Seidela. Stav, trendy, podpora. Dostupné: <http://www.ivo.sk/7985/sk/aktuality/sucasny-pravicovy-extremizmus-a-ultranacionalizmus-na-slovensku>
- POLAKEVIČOVÁ, I., (2016): Controversy of media discourses in (a) political campaigns to referendum for protection of family 2015 in media space in Slovakia. In: *European Journal of Science and Theology*, februar 2016, vol.12, no.1,11-19 p.
- SZABO, P. (2016): Possibilities and limits of text strategies in the political marketing. In: *European Journal of Science and Theology*, februar 2016, vol.12, no.1, p.193-203.
- STANĚK, Antonín. (2009). *Výchova k občanství v současné škole: Profesní identita učitele výchovy k občanství*. Praha : Nakladatelství Epoque, 2009, ISBN 978-80-7425-082-8.

Marcel Lincényi is an associate professor at Department of Political Science at Trenčín University of Alexander Dubček in Trenčín, Slovakia.
[e-mail: marcel.lincenyi@tnuni.sk]

Discussion

POLITICKÁ KULTÚRA NA SLOVENSKU

POLITICAL CULTURE IN SLOVAKIA

Miroslav ŘÁDEK

Abstract: *Political culture is a complex of questions long-considered by philosophers and later by social scientists. Initial considerations about political culture are indirectly found in antique philosophy, for example, in Platon and Aristoteles, who formulated their ideas about the ideal functioning of the state and society. Political culture was mentioned at the time of intellectual disillusion at the turn of the 19th and 20th centuries also by the authors of elite theories. However, in the 1950s, behavioralists have become more aware of political culture. First, G. Almond talked about the orientations as the fundamental components of political culture when he examined political systems, and defined the four types of political culture that were later criticized for too much simplification. Later, together with S. Verba, the concept of political culture extended and formulated three basic types. Since political culture is still an up-to-date concept that needs to be examined through standard societal methods, we will try to explore it through a public opinion poll, with the aim of finding out about key policy factors such as, exercise of electoral law and political engagement.*

Keywords: *political culture, system, values, society, subculture*

1 Úvod

Politická kultúra je ťažko definovateľný pojem. Demokratická politická kultúra je nevyhnutným základom demokratického režimu. Novinári a politici tento termín používajú často, no často krát ho počujeme aj z úst samotných občanov. Avšak samotný pojem politická kultúra evokuje rozdielne názory, definície, odpovede a to aj z radov odborníkov t. j. politológov, sociológov či antropológov. Politická kultúra je nielen neohraničený pojem, ale aj pojem multidisciplinárny. V médiách sa často stretávame s vyhláseniami o nízkej politickej kultúre krajiny, politických strán alebo politických predstaviteľov, navyše veľakrát aj s tvrdením, že niektorí slovenskí politici, niektoré strany či dokonca slovenský národ ako taký, nemá žiadnu politickú kultúru. V predkladanom konferenčnom príspevku si preto podrobnejšie definujeme tento pojem. Ďalej sa budeme snažiť bližšie zadefinovať, aká politická kultúra prevláda na Slovensku prostredníctvom prieskumu, ktorý za týmto účelom bude vykonávaný medzi občanmi a jeho výsledky budú súčasťou záveru.

Gabriel Almond a jeho dielo Comparative Political Systems

V roku 1956 publikoval Gabriel Almond článok s názvom „Comparative Political Systems“, v ktorom po prvýkrát predstavil pojem politická kultúra. V tomto článku reaguje Almond na rôzne existujúce klasifikácie politických systémov napríklad na základe štrukturálnych, funkčných či politických odlišností. V tejto súvislosti potom uvádza, že takúto klasifikáciu považuje za nedostatočnú, keďže v sebe nezahŕňajú behaviorálne prvky a sociologické poznatky. „Pri snahe o rozlíšenie vtedajších politických systémov preto prináša do tohto výskumu nový aspekt, ktorým sú orientácie k politickému konaniu. Tieto orientácie považuje za jeden zo základných faktorov, ktorý by sme mali zohľadniť pri komparácii jednotlivých politických systémov a určení rozdielností medzi nimi“ (Skovajsa, 2005). Tieto orientácie rozdelil na tri typy:

1. poznávacia
2. afektívna (citová)
3. hodnotiacia

Zatiaľ čo poznávacia orientácia je súborom poznatkov o politickom systéme a jeho fungovaní, a afektívna orientácia je prejavom emócií vo vzťahu k politickým inštitúciám, politickým cieľom, poprípade riešeniam problémov; tak potom hodnotiacia orientácia predstavuje názory vychádzajúce z axiologických prístupov. Do uvedených orientácií je podľa Almonda zasadený každý politický systém. Súbor všetkých orientácií vyskytujúcich sa v danej spoločnosti potom vytvára špecifický vzorec, ktorý určitým spôsobom ovplyvňuje politický systém. Práve tento vzorec predstavuje politickú kultúru daného politického systému.

V tomto článku Almond uvádza taktiež prvú ucelenú konceptualizáciu politickej kultúry. Rozlišuje štyri politické kultúry, ktoré odpovedajú štyrom typom politického systému:

1. angloamerická politická kultúra
2. kontinentálna politická kultúra
3. totalitná politická kultúra
4. preindustriálna politická kultúra

Angloamerická politická kultúra a politické systémy vyznačujúce sa týmto typom politickej kultúry sú homogénne a pragmatické. Ich príslušníci sa vo väčšine prípadov zhodujú na politických cieľoch, hodnotách a prostriedkoch. Pre túto kultúru je charakteristická atmosféra trhu, kde voliči premieňajú svoje hlasy vo voľbách za prísľuby určitých politik.

Kontinentálna politická kultúra je viac fragmentovaná ako predchádzajúci typ politickej kultúry. Historický vývoj týchto politických systémov spôsobil, že tu stále pretrvávajú staršie kultúry. Tie potom získavajú v politickom systéme podobu politických subkultúr a silné štiepenie v spoločnosti. Almond uvádza tri základné subkultúry vyskytujúce sa v európskych kontinentálnych spoločnostiach: preindustriálna subkultúra, subkultúra starších stredných tried (konzervatívci, liberáli) a industriálna subkultúra (socialisti, komunisti). Kontinentálne politické systémy sú kvôli tomuto štiepeniu menej stabilné než angloamerické politické systémy a sú

náchylné k prevratom, keď moc prevezme charizmatický vodca.

Totalitná politická kultúra vykazuje tak isto ako angloamerická politická kultúra určitú homogenitu, avšak tá je v totalitnej kultúre dosahovaná mocenským nátlakom. Politický systém a taktiež celá spoločnosť a všetky organizácie sú kontrolované z mocenského centra.

Preindustriálnou politickou kultúrou sa vyznačujú politické systémy prechádzajúce rozvojom a modernizáciou s rôznymi politickými kultúrami. Táto kultúra je charakteristická prelínaním prvkov z ostatných kultúr, ktoré do jej vývoja zasahujú.

2 Almond – Verba a ich dielo The Civic Culture

Kniha od Daniela Almonda a Sidney Verba „The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations“ sa stala v oblasti výskumu politickej kultúry prelomovou ihneď po svojom vydaní v roku 1963. Kniha sa zaoberá podrobnejšou analýzou a rozpracovaním teórie politickej kultúry, ktorú Almond naznačil už v spomínanom článku Comparative Political Systems. V tomto diele obaja autori previedli podrobnú analýzu politickej kultúry Spojených štátov amerických, Veľkej Británie, Nemecka, Talianska a Mexika a následne uskutočnili podrobnú komparáciu.

Podľa jednej z najrozšírenejších definícií, ktorú vytvorili títo dvaja americkí politológovia, je politická kultúra súborom individuálnych politických prístupov a orientácií subjektov daného systému. V tomto diele autori okrem iného vymedzili aj pojem politický objekt. Politické objekty sú celkom štyri. Prvým je politický systém ako celok, teda štát a národ. Úplným opakom je potom jedinec ako politický aktér. „Ďalšie dva typy politických objektov sa vymedzujú podľa toho, či je ich funkcia prijímať od spoločnosti požiadavky na prevedenie politických rozhodnutí a predávať ich politickému systému, alebo politické rozhodnutia prijaté systémom v spoločnosti uskutočňovať. Hovoríme teda, o vstupových (input) alebo výstupových (output) objektoch. Príkladom vstupových objektov môžu byť politické strany, záujmové skupiny a

masové média. Medzi výstupové objekty zaradujeme napríklad byrokráciu, súdy alebo štátnu politiku.“ (Skovajsa, 2006) Pre klasifikáciu politických kultúr je potom dôležité, akú orientáciu zaujíma jedinec k jednotlivým typom týchto politických objektov. Na základe odlišných typov a existencie či neexistencie orientácie môžeme podľa Almonda a Verba rozlíšiť tri základné politické kultúry:

1. parochiálnu
2. poddanskú
3. participačnú

Parochiálna politická kultúra sa vyznačuje absenciou jasných orientácií k politickým objektom. Je charakteristická pre spoločnosť nachádzajúcu sa na nízkom stupni sociálno-politického vývoja, v ktorej sa politický systém ešte len konštituuje. V tejto politickej kultúre sa preto stretávame s minimálnymi vstupmi a výstupmi, keďže tu chýbajú špecializované politické úlohy a teda i politické objekty. Ľudia od politického systému neočakávajú akékoľvek zmeny a necítia voči nemu žiadne záväzky. Nepociťujú k politickému systému ani žiadny citový alebo hodnotiaci vzťah. Sú zameraní skôr na svoje blízke okolie a nepolitické objekty. Príkladom takejto spoločnosti sú napríklad africké kmene.

Poddanská politická kultúra sa vyznačuje pasívnym vzťahom občanov k politike. Ľudia disponujú kognitívnymi, citovými a hodnotiacimi orientáciami smerom k politickému systému. „Majú teda o politickom systéme a jeho aktéroch určité znalosti, názory a postoje. Avšak občania sa podriaďujú mocenským inštitúciám a akceptujú svoju submisívnu rolu v politickom systéme. Nesnažia sa ho nijakým spôsobom zmeniť a prijímajú ho taký, aký je. Poddanská politická kultúra je typická napríklad pre absolutistické štáty.“ (Čambalíková, 1996)

Participačná politická kultúra sa vyznačuje orientáciou členov spoločnosti na systém ako celok, teda na vstupové aj výstupové zložky. Oproti poddanskej politickej kultúre sa teda ľudia orientujú aj na tie politické objekty, prostredníctvom ktorých môžu politický systém ovplyvňovať a nie len pasívne prijímať jeho výstupy. Úloha jedinca je v rámci politického procesu aktívna a jeho väzba k politickému systému ja jasne

definovaná. Politická aktivita jedinca je tak jedným zo základných znakov demokratického zriadenia.

3 Prieskum politickej kultúry

Aby sme zistili, ako ľudia vnímajú politickú kultúru na Slovensku a do akej miery sa zaujímajú o politiku, uskutočnili sme rozhovory s ľuďmi. Zašli sme do Centra dôchodcov v Trenčíne, kde sme kládli otázky zamestnancom centra, ale aj priamo jeho obyvateľom. Keďže bolo veľmi náročné týchto ľudí zhromaždiť na jedno miesto, rozhodli sme sa, že rozhovory spravíme aj jednotlivito s ľuďmi z nášho okolia. Otázky, ktoré sme kládli boli nasledovné:

1. Čo si predstavujete pod pojmom politická kultúra?
2. Myslíte si, že by sa situácia na Slovensku zmenila, ak by bola účasť na voľbách povinná?
3. Ktorých typov volieb sa najčastejšie zúčastňujete?
4. Angažovali ste sa v minulosti v politike?/Chceli by ste sa v budúcnosti angažovať?
5. Zúčastnili ste sa niekedy na verejnom proteste?

Vekové zloženie respondentov bolo nasledovné: respondent 1: viac ako 66 rokov; respondent 2: 56-65; Respondent 3: 18-25; respondent 4: 36-45; respondent 5: 46-55

Odpovede na otázky:

1. Čo si predstavujete pod pojmom politická kultúra?

Respondent 1: „Neviem či je na Slovensku nejaká politická kultúra, keď sú v politike hentakí ľudia. Keď tam Kollár má svoje milienky a hovorí, ako sú krásne oblečení oproti ostatným. Takže aj takíto ľudia sa tam dostávajú. Mne to príde, že sa tam dostane len ten, kto má známosti.“

Respondent 2: „Na Slovensku asi nie je veľmi vysoká...Mne sa ľúbilo, keď kedysi v novinách bolo napísané „Anna dala Igorovi.“ Anna Malíková dala Igorovi Matovičovi na hubu.“

Respondent 3: „Neviem. Možno je to niečo ako správanie voličov a politikov. U nás nie je bohvieaká. Veď to vidíte každý deň v správach, čo sa deje v parlamente.“

Respondent 4: „Podľa mňa politická kultúra označuje neformálne, etické pravidlá.“

Respondent 5: „Podľa mňa politická kultúra znamená dodržiavanie pravidiel, ktoré verejnosť očakáva.“

2. Myslíte si, že by sa situácia na Slovensku zmenila, ak by bola účasť na voľbách povinná?

Respondent 1: „Kedysi to v podstate bolo povinné. Ale ľudia to tam len vhodili a boli vyškrtnutí zo zoznamu. Tí, čo nejdú voliť, tak väčšinou nejdú voliť, preto ako ja som nechodila voliť, lebo tých ľudí nepoznám. Keď tam napíšem toho a toho tak je to v podstate jedno, pretože nič o tých ľuďoch neviem. A neviem, akí tí ľudia v skutočnosti sú a ako to myslia....Niektorí ľudia volia len preto, lebo je to ich povinnosť, ale pritom ani nevedia, koho volia a prečo. Takže si myslím, že by sa nezmenilo nič.“

Respondent 2: „Nemyslím si. Síce dnes je iná doba, vtedy sme všetci volili KSČ. Dnes je už viacero strán...no neviem. Stretol som sa s kamarátom z Novej Dubnice a spýtal som sa či bol voliť. Nikdy sa to nikoho nepýtam, lebo ma to nezaujíma, ani ja som nebol voliť. Kamarát volil číslo 13. Tak som si to našiel. Neviem presne, ako sa tá strana volá, ale čosi proruské tam bolo. Povedal mi, že išiel voliť len preto, aby si spravil srandu.“

Respondent 3: „Hmmm...ťažko povedať. Možno by sa niečo trochu zmenilo, keby musia ísť voliť aj ľudia, ktorí bežne nevolia. Ale neviem, radikálna zmena by to asi nebola. Skôr by sa ľuďom politika ešte viac sprotivila, keby boli nútení robiť niečo, čo nechcú.“

Respondent 4: „Podľa mňa nie.“

Respondent 5: „To by nám nepomohlo, lebo ja si myslím, že tak či tak by voľby dopadli tak, ako oni chcú.“

3. Ktorých typov volieb sa najčastejšie zúčastňujete?

Respondent 1: „Kedysi som chodila voliť, potom som dlhú dobu nechodila, lebo som si hovorila, že ja tých ľudí aj tak nepoznám, v podstate neviem, koho volím. Teraz som zase po dlhej dobe bola voliť a povedala som, že už zase nepôjdem. Asi tak. Do európskeho parlamentu nie. Choďte voliť, keď neviete koho.“

Respondent 2: „No ja som bol naposledy v roku 2002, to boli parlamentné voľby. Ale na komunálne a euro voľby nechodím. Ani raz som nebol.“

Respondent 3: „Teraz som po prvý krát bola na voľbách do NRSR, lebo som prvovolič. Nevieťm či sa niekedy zúčastním komunálnych volieb. Nemyslím si, že sú až také dôležité a pochybujem, že tých kandidátov budem poznať. A keď budú voľby do europarlamentu, tak asi pôjdem. Uvidím, kto bude kandidovať.“

Respondent 4: „Málokedy sa zúčastňujem, pretože som bola donútená z finančných dôvodov odísť od rodiny pracovať do Rakúska.“

Respondent 5: „Ja sa zúčastňujem hlavne na parlamentných a komunálnych voľbách.“

4. Angažovali ste sa v minulosti v politike?/Chceli by ste sa v budúcnosti angažovať?

Respondent 1: „Aktívne nie. Ale pamätám si, keď som robila vo Slovakotexe, tam ma zobrali na taký politický pohovor, takú previerku, alebo také niečo. A ja som sa vtedy angažovala v Telovýchovnej jednote v Trenčíne a vtedy zrovna bolo obdobie Spartakiád a oni sa ma teda pýtali či sa nejako angažujem a ja som nevedela no. A povedali mi, že keď cvičím tak sa angažujem. Takže som sa angažovala len týmto smerom. A robila som aj pioniersku vedúcu na škole pre piatakov. Takže len v tomto smere.“

Respondent 2: „Ja som bol ochranca prírody, keď som bol malý. Okolo Váhu sme chodili a tak. A ešte som bol v čase normalizácie 71až 75 poslancom ONV. Tak som videl, ako sa robí politika, síce to bol iný režim. Bol som akože v Rade, ale nie ako hlasujúci, len som mohol byť prítomný. Tam to bolo na miestnej úrovni na dedine. Potom som prestal chodiť na schôdze. A takí dvaja fešáci v kravatách ma potom začali vyšetrovať, že prečo som prestal chodiť na schôdze. Videl som tam samé špinavosti, všetko možné.“

Respondent 3: „Nie, neangažovala. Ešte som mladá. A ani neviem či by som niečo s politikou chcela mať. Nemyslím si, že mám na to povahu.“

Respondent 4: „Nie, lebo ja nie som taký typ a ani by som nevedela klamať ľudí.“

Respondent 5: „S tým súhlasím. Ja taktiež nie.“

5. Zúčastnili ste sa niekedy na verejnom proteste?

Respondent 1: „Nie, Nezúčastnila.“

Respondent 2: „Áno. Bolo to keď ešte Schmögnerová Brigita bola ministerkou práce. Bolo to v Bratislave a bolo tam 40 až 50 tisíc ľudí. Vtedy som naposledy veril, ale zlyhali. Bola to sranda. Skončil meeting. Bol som tam aj s kolegom. Pred nami boli policajti aj so psami. Na-raz nejakú ženskú som počul „Ty p**a!“ nadávať. A ja sa pozerám, že komu to hovorí. A pani Brigita Schmögnerová bola obkolesená policajtmi, ale oni nezasahovali. A to boli učiteľky, čo jej hentak nadávali, tak slovensky vulgárne. Tak som sa pridala aj ja. Som čakal, že policajti zasiahnu, ale policajti nič. Ako keby nič nepočuli. Takže bol som na proteste. A ešte v Mikulášii, keď bývali Prvé máje. Ale to bolo len také, akože výlet. Väčšinou bolo pekne.“

Respondent 3: „Nie, nikdy som sa na nijakom proteste nezúčastnila. Možno by som sa na nejakom zúčastnila, ak by sa jednalo o niečo, čo ma zaujíma. Ale neviem či sa takými protes-tmi niečo zmení. To by muselo prísť veľmi veľa ľudí.“

Respondent 4: „Áno. V 89. roku na Nežnej revolúcii. Ja som vtedy 19 rokov mala, takže dá sa povedať, že ja som ani nevedela, že kam pôjdem. Len ma kolegovia volali, či nepôjdem s nimi protestovať.“

Respondent 5: „Štrngala som aj ja ako ostatní.“

4 Zhrnutie

Z odpovedí respondentov môžeme usudzovať, že ľudia nie sú spokojní so súčasným stavom politickej kultúry a politickej situácie všeobecne. Verejnosť si zjednodušene spája pojem politika s niečím negatívnym a kritickými slovami na adresu politikov. Za najväznejšie problémy označili korupciu, klamstvo a rodinkárstvo a to nielen na politickej scéne, ale aj v spoločnosti samotnej. Politici by mali ísť občanom príkladom, čo by mohlo pomôcť zdvihnúť politickú kultúru na Slovensku.

V súvislosti s politickou angažovanosťou si väčšina respondentov nevie predstaviť, že by sa v budúcnosti politicky angažovala. Dvaja respondenti sa vyjadrili, že v minulosti sa pokúšali angažovať, aj keď nie aktívne.

Pri výkone aktívneho volebného práva, teda účasti na voľbách, sa väčšina respondentov zúčastňuje hlavne volieb do NR SR. Respondenti taktiež uviedli, že komunálne voľby a voľby do Európskeho parlamentu ich až tak veľmi nezaujímajú z dôvodu, že kandidátov väčšinou osobne nepoznajú a nevedia, koho majú voliť.

Na základe zozbieraných údajov taktiež konštatujeme, že občania sú veľmi skeptickí k budúcnosti Slovenska. Dôvodom týchto nálad sú najmä stále nové korupčné škandály a vlastná životná úroveň. Najmä starší respondenti sa vyjadrili, že túto situáciu môžu zmeniť len mladí ľudia, ktorí by nahradili súčasné politické elity.

Zoznam literatúry:

- Čambalíková, M. (1996): K otázke občianskej participácie v transformujúcom sa Slovensku
- Skovajsa, M. (2005): Klasická koncepcie politickej kultúry v díle Gabriela A. Almonda, *Politologická revue* 2
- Skovajsa, M. (2006): *Politická kultura: přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky*, Praha: Karolinum

Miroslav Řádek *is an assistant profesor at Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.*

[e-mail: miroslav.radek@tnuni.sk]

Discussion

PREDSUDKY A KOMPETENCIE PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU⁷

PREJUDICE AND COMPETENCES FOR DEMOCRATIC CULTURE

Eva ŽIVČICOVÁ, Kristína BULKOVÁ

Abstract: *The paper discusses attitudes and ethnic prejudices that are the basis of hostile behavior and violent extremism. We understand the psychological characteristics of prejudices and ethical attitudes in the structure of competences for democratic culture created by the Council of Europe. Knowledge of the components of attitudes, prejudices and attitudinal pupils' constellation is essential for the innovation of the curriculum of individual subjects in primary and secondary education as well as the creation of cross-cutting themes for tolerance and acceptance of ethnic differences. In conclusion, we present some results of surveys conducted in the Slovak Republic and allow comparison with other research findings of attitudes and prejudices of children and youth.*

Key words: *competences for democratic culture, attitudes, ethnic prejudices, education*

⁷ Publikované v rámci projektu KEGA 003TnUAD-4/2018: Inovácia metodických listov pre učiteľov občianskej náuky z pohľadu potreby prevencie prejavov extrémizmu a výchovy k demokratickému občianstvu.

1 Úvod

Vhodné vzdelávacie postupy prax môžu posilniť demokratickú angažovanosť, oslabiť neznášanlivosť a predsudky a znížiť podporu násilného extrémizmu. Na dosiahnutie týchto cieľov potrebujú učitelia mať jasnú predstavu o demokratických kompetenciách, vytýčených v kurikule. Rada Európy vytvorila nový koncepčný model kompetencií, ktorý občania a občianky potrebujú k účasti na demokratickej kultúre a pre spoločný mierový život s inými ľuďmi v kultúrne rozmanitých spoločnostiach. Tento model „Kompetencie pre demokratickú kultúru“ je výsledkom intenzívnej dvojročnej práce a bol silne podporený medzinárodnými konzultáciami s poprednými vzdelávacími odborníkmi a odborničkami.

2 Model kompetencií pre demokratickú kultúru

Koncepčný model Kompetencie pre demokratickú kultúru opisuje súhrn kompetencií, ktoré by mali študujúci ľudia získať, ak sa majú účinne podieľať na kultúre demokracie a ak majú mierovo spolunažívať s ostatnými ľuďmi v kultúrne rôznorodých demokratických spoločnostiach.. Predpokladá sa, že model bude mať dosah na vzdelávacie rozhodovanie a plánovanie a že pomôže, aby vzdelávacie systémy poskytovali študujúcim prípravu na ich život ako kompetentných demokratických občanov a občianok. Na základe auditu sa identifikovali systémy pre jednotlivé kompetencie, čo viedlo k definovaniu 20 možných kompetencií, ktoré mohli byť zaradené do modelu. Model obsahuje nasledujúce domény a ich zložky(dostupné na <https://rm.coe.int/16806ccc07>), prehľadne ich uvádzame v tabuľke 1.

Tabuľka 1 Model kompetencií pre demokratickú kultúru

Doména	Zložky
hodnoty	uznanie dôležitosti ľudskej dôstojnosti a ľudských práv
	uznanie dôležitosti kultúrnej rozmanitosti
	uznanie dôležitosti demokracie, spravodlivosti, rovnosti a právneho štátu
postoje	otvorenosť voči kultúrnej inakosti, odlišným presvedčeniam, názorom a praktikám sveta
	rešpekt
	občianska uvedomelosť
	zodpovednosť
	vedomie vlastnej účinnosti tolerovanie mnohorakosti
zručnosti	schopnosť samostatného učenia schopnosť počúvať a sebareflexia
	schopnosť analytického a kritického myslenia
	empatia
	pružnosť a prispôsobivosť
	jazykové, komunikačné a viacjazyčné schopnosti
	schopnosť spolupracovať
	schopnosť riešiť konflikty
vedomosti, poznatky a kritické myslenie	poznanie a kritické chápanie seba samého
	poznanie a kritické chápanie jazyka a komunikácie
	poznanie a kritické chápanie sveta: politiky, práva, ľudských práv, kultúry, kultúr, náboženstiev, histórie, médií, ekonomík, životného prostredia, trvalo udržateľného rozvoja

Zdroj: vlastné spracovanie autorov

Model kompetencií vo svojej štruktúre ukazuje na zložky, ktoré nie sú geneticky podmienené. Všetky sú výsledkom učenia, ako procesu spontánneho v rámci adaptácie človeka na meniace sa životné podmienky, ako aj učenia systematického a inštitucionálne organizovaného.

Práve učenie inštitucionalizované je garantované štátom, cirkvou alebo inými spoločenskými inštitúciami. V takom kontexte je potrebné spracovať ciele a metódy podpory postojov, hodnôt a zručností rešpektujúcich kultúrnu rozmanitosť a mierové humanistické spolunažívanie.

3 Postoje a etnické predsudky

Vzdelávacie kurikulum venuje výraznú pozornosť vytváraniu žiaducich postojov k rozličným etnikám, kultúram a spoločenským. V psychológii sa skúmali postoje od začiatku odčlenenia sociálnej psychológie ako vedy. Postoje sú vzťahy, ktoré charakterizujeme ako relatívne stále útvary príznačné pre človeka, skupinu, triedu, spoločnosť. Často sa vysvetľujú ako isté, človekom zaujímajúce stanovisko, v ktorom odráža svoj vzťah k úlohám a cieľom. „Postoje predstavujú pohotovosť reagovať istým spôsobom, s určitou intenzitou a určitým smerom na podnet alebo skupinu podnetov“ (Farková, 2002, s. 62). Postoj je výsledkom skúsenosti, pričom v nasledujúcich činnostiach sa už uplatňuje ako riadiaci, takmer direktívny faktor, bez hlbokého uvažovania, rozhodovania. Znamená pohotovosť (pripravenosť) zaujať vzťah ku skutočnosti, ktorá nás obklopuje a ktorú vnímame. Postoje, ktoré si utvára človek, usmerňujú jeho reakcie voči okolitému svetu a vďaka nim nemusí zakaždým hľadať vhodný spôsob reagovania. Nakonečný (1999) postoj charakterizuje ako hodnotiaci vzťah k sociálnym objektom reality. Človek môže mať postoje len k tým veciam, ktoré existujú v jeho svete, v jeho zornom poli. Ak má obmedzený svet a nemá dostatok podnetov a skúseností, tak niektoré postoje nemá rozvinuté, alebo ich jednoducho nemá. Postoj má vždy určitú intenzitu – od výrazne pozitívnej až po úplne negatívnu. Z hľadiska významnosti hovoríme, že človek má centrálnu a okrajovú postoje (Nakonečný, 1995). Centrálnu postoje súvisia s integritou osobnosti, pomáhajú znižovať úzkosť, ohrozenie a udržiavať homeostázu. Okrajové postoje si vytvára človek k životným podmienkam, socio-ekonomickej situácii, historickým kontextom svojej existencie. Postoj je

psychologicky opisovaný tromi zložkami, ktoré tvoria jeho vnútornú štruktúru:

- **kognitívna**, poznávacia zložka, vyjadruje súbor názorov jednotlivca, jeho presvedčenia a predstavy o tom, aké sú alebo by mali byť objekty jeho postojov. Ide o hodnotiace súdy, ktoré sa utvárajú učením a vyjadrujú aj zovšeobecnenú skúsenosť jednotlivca či skupiny,
- **afektívna**, citová zložka, tvoria ju pozitívne alebo negatívne emócie vzťahujúce sa k predmetu postoja, emócie spojené s presvedčením (príjemné, nepríjemné naladenie, obľúbenosť či neobľúbenosť predmetu postoja),
- **behaviorálna**, konatívna zložka postoja, dispozícia, tendencia konať v pozitívnom alebo negatívnom smere vzhľadom na predmet postoja. Konanie človeka signalizuje, aké má postoje.

Vzájomné vzťahy medzi zložkami postoja označujeme pojmom konzistencia, teda súlad alebo naopak disonancia, nesúlad. Krecht, Crutchfiel, Ballachey (1968) s ohľadom na konzistenciu postojov rozlíšili niekoľko druhov postojov:

- **afektívne asociácie**, v ktorých prevažuje v nich emocionálna zložka, s minimom poznávacieho obsahu a s malou alebo žiadnou orientáciou na konanie (sentiment, viera, predsudok), v komunikácii sa vyznačujú pozorovateľnými fyziologickými prejavmi, na ich základe možno len veľmi ťažko predvídať určité správanie;
- **intelektualizované postoje**, v ktorých dominuje poznávacia zložka nad emocionálnou a pripravenosť konať je malá (mienka, zmýšľanie, názor, teoretické zdôvodnenie), vyznačujú sa snahou „objektívizovať“, stavať „iba“ na faktoch, eliminovať emocionálne ladené vyjadrenie vzťahu k objektom;
- **postoje orientované na konanie**, s prevažujúcou tendenciou vzhľadom na objekt postoja, majú minimálny kognitívny rozmer (akt, čin – podpora, partnerstvo, tendencia škodiť, trestať, odmietat' pomoc a pod.).

Postoje nie sú izolované osobnostné štruktúry, ale zoskupujú sa do skupín. Jednotlivci si tak vytvárajú „trsy“ alebo zoskupenia postojov a celkový súbor postojov jednotlivca sa nazýva **postojová konštelácia**. Pre nastavenia rozvoja osobnosti v zmysle vytýčených vzdelávacích cieľov je veľmi dôležité poznať osobnostné konštelácie žiakov a študentov. Nakonečný (1995) v tejto súvislosti hovorí o osobnej ideológii, osobnom porozumení a hodnotení sveta a života. To zväčša netvorí konzistentný celok, v niektorých oblastiach prevažujú emocionálne, v iných racionálne hľadiská a je v nich prítomný názor aj citový vzťah k určitému objektu. Je potrebné zohľadniť pri vzdelávaní, že individuálny systém postojov sa riadi skôr psychologickými než logickými kritériami usporiadania. „Postoj sa vytvára učením, zovšeobecnením skúsenosti jednotlivca alebo sociálnej skupiny (stalo sa mi, preto verím, že je to tak; členom spoločenstva, ku ktorému patrí, sa stalo/stáva, preto verím, že...) alebo preberaním postojov od autorít (od členov rodiny, priateľov, vrstovníkov, spolupracovníkov, predstaviteľov politických hnutí, záujmových skupín, cirkví či z médií)“ (Faltýn, 2008, s. 54).

Špecifickými postojmi v rámci osobnostnej postojovej konštelácie sú **predsudky**. Allport (2004, s. 41) definuje etnický predsudok ako „antipatiu, ktorá vychádza z chybnéj a strnulej generalizácie. Túto antipatiu je možné prežívať alebo vyjadriť. Môže byť namierená proti celej skupine, alebo jednotlivcovi, pretože k skupine patrí“.

Hayes (2003, s.121) upresňuje, že „predsudok je fixovaný, vopred sformulovaný postoj k objektu, prejavujúci sa bez ohľadu na individuálnosť. Človek, ktorý má predsudky, nezvažuje pri posudzovaní druhých žiadne alternatívne vysvetlenia. Výsledok jeho interpersonálneho hodnotenia je vopred určený ľubovoľnou vlastnosťou toho druhého“. Predsudok môže vyjadrovať hodnotenie pozitívne alebo negatívne. Predsudky sú základom extrémnych foriem správania osobnosti a tiež sociálnych skupín. Ak objektom predsudkov sú spoločenstvá, sociálne skupiny, hovoríme o **etnických predsudkoch**. Podľa intenzity odmietania sa v psychologickéj teórii vymedzujú jednotlivé štádiá etnických predsudkov (Verešová,2007):

- **očierňovanie**, nepriateľské reči, ohováranie,
- **izolácia**, oddeľovanie etnickej skupiny od dominantnej skupiny v spoločnosti – vznikajú getá,
- **diskriminácia**, upieranie občianskych práv, zamestnania a prístupu k istým formám bývania spoločenským menšinám,
- **telesné napadnutie** voči osobám a majetku, dopúšťajú sa ho rasistické organizácie, neorganizované skupiny i štát,
- **vyhladzovanie**, napr. pokusy nacistov o vyhladenie Židov a Rómov.

Predsudky majú v psychike človeka mnohé významné funkcie. Slúžia na zdanlivo logické ospravedlnenie hostility, prijateľné odôvodnenie kultúrne neprijateľných želaní a správania, pomáhajú zvládať potlačené potreby, ospravedlniť a vysvetliť vlastné sebestvo, zachovať ohrozenú sebaúctu, čím v terminológii S. Freuda majú úlohu obranných mechanizmov pomáhajúcich zachovať psychickú rovnováhu. Formovanie etnických postojov, resp. predsudkov sa usiluje vysvetliť viacero teórií. Podľa individualistického prístupu (Hayesová, 2003) sú predsudky podmienené vlastnosťami osobnosti, ako je autoritárstvo, dogmatizmus, psychotizmus a pod. Známa teória Tajfelova (1978) vysvetľuje vznik predsudkov internalizovanými vplyvmi sociálneho prostredia v procese utvárania sociálnej identity v skupine, ktorej je jednotlivec členom. Sociokultúrna teória chápe predsudky ako výsledok osvojenia si spoločenských noriem v procese socializácie. Doteraz v podstate nezodpovedanou je otázka, v ktorom veku sa u jednotlivca objavujú etnické postoje, resp. predsudky. Průcha (2001) na základe analýzy doterajších výskumov svetovej literatúry konštatuje, že výskumov zameraných k tejto problematike je málo, osobitne v európskom priestore. Odborníci nie sú jednotní v náhľadoch, či sa etnické postoje utvárajú už v predškolskom veku, výskumy skôr naznačujú, že v tomto veku sa utvára vedomie etnickej odlišnosti, čo má však ďaleko k potvrdeniu existencie etnických predsudkov. Pri formovaní etnických postojov je podmienkou dosiahnutie určitej úrovne vývinu etnického sebauvedomenia, odlišenia vlastného etnického spoločenstva

od iného. Podľa Zeľovej (1996, s. 135) sa utváranie etnických postojov ako „postupný komplexný proces diferenciacie a integrácie poznatkov, prežívaní a zámerov týkajúcich sa medzi etnických vzťahov“, začína vo veku 3-4 rokov vývinom vedomia vlastnej etnickej príslušnosti a odlišnosti iných skupín sa završuje v neskorej adolescencii. vekové vymedzenie od predškolského veku k adolescencii otvára priestor pre i utváranie pozitívnych etnických postojov v rámci edukácie, resp. riadenie zmeny postojov v procese výchovy a vzdelávania. Táto zmena je však zložitá a náročná, preto bolo vypracovaných niekoľko všeobecných modelov zmeny postojov, využívajúcich rôzne stratégie. K najznámejším modelom zmeny postojov patrí (Oravcová, 2004):

1. zmena postojov založená na sile presvedčania Model využíva silu presvedčania, argumentov, osobného pôsobenia, silu podávania nových, predsudkom odlišných informácií. osobou dôveryhodnou, s odbornou kompetenciou, atraktivnosťou.
2. zmena postojov založená na koncepcii kontaktnej hypotézy Model vychádza z predpokladu, že priama interakcia členov rôznych etnických skupín je cestou k pozitívnej zmene postojov a zlepšeniu medzi etnických vzťahov. Vychádza z presvedčenia, že v priamom kontakte členov rôznych skupín dôjde k dekategoriácii, čiže že jednotlivci nebudú vnímaní ako reprezentanti určitej skupiny (prestanú pôsobiť etnické stereotypy), ale budú vnímaní ako jedinečné osobnosti.

Zmena postojov je žiaduca, pretože prítomnosť negatívnych etnických postojov predstavuje určitú mieru rizika asociálneho správania a základ pre vznik diskriminačného či rasistického správania. Výsledky sociálno-psychologického skúmania ukazujú, že negatívne postoje sa premietnu do rasistického správania predovšetkým vtedy, ak sa vyskytne pre toto správanie priaznivá sociálna klíma.

4 Výskumy postojov a predsudkov mládeže na Slovensku

Naša spoločnosť bola v posledných 10 rokoch podrobená viacerým sociologickým a sociálnopsychologickým prieskumom etnických postojov, ktorých výsledky vo všeobecnosti hovoria skôr o negatívnych, diskriminačných až rasistických postojoch verejnosti predovšetkým k rómskemu etniku (v priemere 85% opýtaných viacerých prieskumov) a to v zmysle požiadaviek prísnejších zákonov, separácie, iného sociálneho systému, naopak o kladnom postoji k etniku českému a viac ľahostajnom k iným etnikám. Otázka, či existuje priamy vzťah medzi postojom a správaním, je v mnohých smeroch kľúčová, ale nebola doteraz jednoznačne objasnená. Ukazuje sa, že postoje, ktoré jednotlivci vyjadrujú verbálne, nemusia byť v súlade s ich skutočným správaním v konkrétnej situácii, skôr zakladajú pohotovosť k správaniu, ktorého realizácia však závisí od konkrétnych podmienok situácie.

Výskum prejavov intolerantného zmýšľania mladých ľudí voči niektorým skupinám boli vo výskume (Bieliková a kol, 2010) sledované u respondentov vo veku 13- 18 rokov. Ukázalo sa, že najväčšie výhrady majú žiaci základných a stredných škôl voči ľuďom, ktorí majú inú sexuálnu orientáciu (37,6%), sú mentálne postihnutí (27,7%), majú iné názory na život (16,5%), majú určité fyzické postihnutie (15,2%), sú inej rasy (13,6%), sú iného náboženského vyznania (7,0%), uznávajú iné kultúrne zvyky (6,9%), prípadne sú inej národnosti (6,5%). Na základe uvedeného autori uvádzajú, že deti a mladí ľudia sú oproti roku 2007 voči vybraným skupinám ľudí omnoho menej tolerantní.. Z výsledkov výskumu je zrejmé, že na Slovensku sú respondenti najmenej tolerantní k Rómom, pretože až 39,0% prezentovalo názor, že súhlasia s tvrdením, že títo ľudia sú menejcennejší než ostatní ľudia. Zaujímavé je zistenie, že v prípade černochoch (5,9%) a Aziatov (6,5%) uviedlo kladnú odpoveď asi 6,0% opýtaných. Z uvedeného je zrejmé, že respondenti vo veku od 13 do 18 rokov sú najtolerantnejší voči černochoch, pričom najnegatívnejšie vnímanou národnostnou menšinou sú Rómovia, s ktorými sa na Slovensku stretávajú omnoho

častejšie než s ostatnými dvomi etnickými skupinami obyvateľov.

V roku 2012 (Macháček, Bartoš, Pavlásek, 2012) bol realizovaný prieskum „Mládež a pravicový extrémizmus“ na vzorke 716 respondentov od veku 16 rokov. Respondenti reagovali viac súhlasne na výroky merajúce nacionálny elitarizmus (77 %) a anticigánizmus (66 %). 13 % respondentov súhlasilo s ideami ultrapravice a prezentujú vo svojich postojoch nielen rozladenosť, ale skôr o nevráživosť či dokonca nenávisť. Ako uvádzajú autori táto riziková skupina pochádza najmä z malých obcí do 2 000 obyvateľov (58 %).

5 Záver

Napriek tomu, že slovenské deti a mládež žijú v podmienkach demokratickej a otvorenej spoločnosti, ich správanie je ovplyvnené predsudkami. Postoje a predsudky sú výsledkom učenia, vzdelávania a výchovy, čo na jednej strane vyvoláva otázku, prečo mladí ľudia majú predsudky a tiež sa vytvára veľký priestor na zmenu týchto postojov. Zmeniť rozhodovanie mladého človeka a tak bojovať proti diskriminácii etnických skupín a eliminovať prejavy extrémizmu sú dôležité úlohy, ktorú musia rodičia a učitelia spoločne plniť. Rešpektovanie pestrosti názorov, a zároveň podpora hodnôt stanovených v záväzných školských dokumentoch je citlivá oblasť, z ktorej nemožno vynechať ani učiteľa a rodiča. Učiteľ vo svojom výchovnom pôsobení by si mal byť vedomý svojich vlastných postojov a hodnôt, ktoré ovplyvňujú jeho pedagogické pôsobenie. Ciele školskej socializácie sú vyjadrené v podobe kompetencií, ktoré sa majú u žiakov a študentov rozvíjať. Rozvoj nie je len v obsahu konkrétnych vyučovacích hodín či učebníc, ale je to výchova k vhodným vzorcom správania a konania cez prierezové témy a vhodné vzory správania.

Zoznam literatúry:

- ALLPORT, G., W. 2004. *O povaze predsudkú*. Praha: Prostor, 2004
- BIELIKOVÁ, M. a kol. 2010. *Prejavy intolerancie, násillia a extrémizmu u mladých ľudí vo veku 13 až 18 rokov*. dostupné na file:///F:/kega/Prejavy intolerancie, násillia a extrémizmu u mladých ľudí vo veku 13 až 18 rokov.htm
- FALTÝN, J. 2008. *Multikulturní andragogika*. Praha: Univerzita Karlova, 2008
- FARKOVÁ, M. 2002. *Úvod do psychologie*. VŠJAK, Praha 2002
- HAYESOVÁ, N. 2003. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 2003
Kompetencie pre demokratickú kultúru. dostupné na <https://rm.coe.int/16806ccc07>
- KRECH, D. – CRUTCHFIELD, R.S. – BALLACHEY, E. L. 1968. *Človek v spoločnosti*. Bratislava: SAV, 1968
- MACHÁČEK, L., BARTOŠ, F., PAVLÁSEK, V. 2012. *Mládež a pravicový extrémizmus*. dostupné na file:///F:/kega/kega/mladezapavicovyextremizmus.pdf
- NAKONEČNÝ, M. 1999. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999
- NAKONEČNÝ, M. 1995. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1995
- ORAVCOVÁ, J. 2004. *Etnické postoje a výchova k tolerancii*. dostupné na ile:///F:/kega/7991-13680-1-SM.pdf
- PRŮCHA, J. 2001. *Multikulturní výchova*. Praha: ISV, 2001
- TAJFEL, H. 1978. The social psychology of minorities. In: *M RG Report 1978*, č. 38.
- VEREŠOVÁ, M. 2007. Postoje, stereotypy, predsudky a ich zmeny. In: *Sociálna psychológia*. Nitra: Enigma, 2007
- ZEL'OVÁ, A. 1996. Sociálna psychológia - makrosociálne javy a procesy. In: Výrost, J., Zel'ová, A., Lovaš, L. *Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie III*. Bratislava: SAV, 1996

Príspevok je uverejňovaný v rámci projektu KEGA č. 003TnUAD-4/2018 Inovácia metodických listov pre učiteľov občianskej náuky z pohľadu potreby prevencie prejavov extrémizmu a výchovy k demokratickému občianstvu.

PhDr. Eva Živčicová, PhD., *Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Katedra sociálnych a humanitných vied, Študentská 2, 911 50 Trenčín*

Mgr. et Mgr. Kristína Bulková, PhD., *Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Katedra sociálnych a humanitných vied, Študentská 2, 911 50 Trenčín*

Reviews

SELECT RESEARCH METHODS IN POLITICAL SCIENCE

Ivana BULANDA

LINCÉNYI, M.: Vybrané metódy metódy výskumu politológii. Nové Zámky : Trenčianska Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2018. 131 s. ISBN-978-80-8075-801-1.

Authorial work by Assoc. prof. PaedDr. PhDr. Marcel Lincényi, PhD. The work titled "*Select Research Methods in Political Science*" is a textbook designed to provide a systematic and expository overview of the available knowledge on research methodology in the discipline "Methodology of Research with Focus on Politics and International Relations". The above text is published in accordance with the development of the graduate program in political science at Bachelors, Masters and PhD level, with a link to specific academic subjects – Methodology of creating a professional text (2nd year of Bc.), Methods of Empirical Research (3rd year of Bc.), Methodology of research in political science (1st year of Mgr.), Political analysis (2nd year of Mgr.), Methodology of research in political science (1st year of PhD.), Social and political analysis (1st year of PhD).

The work is formally divided into six chapters on 130 pages of text, which is appropriately structured and intelligible. The theoretical outcomes are based on a representative selection of bibliography of domestic and foreign provenience. The content of each chapter consists of an interpretative passage, and it is enriched by assignments, case studies and tasks.

The first chapter deals with the basic terminology, criteria of adequacy of the given methods, and the general theoretical scientific methods, which are used universally in scientific research. In the introduction, the second chapter deals with the specifics of the quantitative approach. Consequently, it focuses on the most commonly used research methods for data collection in quantitative research in political sciences and international relations – structured observation, interview, questionnaire, assessment scales, analysis of documents, content analysis. The third chapter is devoted to the most frequent methods in qualitative research – case studies, comparative methods, historiographic methods, unstructured observation, interview, discourse analysis, and educated guesses. The fourth chapter steers the reader toward the procedural aspects of data processing by means of quantitative and qualitative research methods. The fifth chapter deals with the analysis and interpretation of the resulting findings, i.e. the so-called evaluation phase in empirical research. The final sixth chapter presents some practical examples of research using the questionnaire and content analysis and research, in which the authors combine multiple research methods.

My comprehensive evaluation of the book *"Select Research Methods in Political Science"* is very positive. The textbook texts are designed in a way that the general definitions of basic concepts are linked with specific knowledge of select research methods and the research process itself in the qualitative or quantitative form projected in practical applications, which increases its educational value. Therefore, the publication is a valuable asset in higher education and it is a relevant study material for students.

In conclusion, I hereby **recommend** the present manuscript of the textbook *"Select Research Methods in Political Science"* **for publication.**

Ivana Bulanda is an assistant profesor at Department of Masmedial communication and advertisement at Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia.
[e-mail: ibulanda@ukf.sk]

Recenzia

EURÓPSKA INTEGRÁCIA A CESTA SLOVENSKEJ REPUBLIKY DO PREDSEDNÍCTVA V EURÓPSKEJ ÚNII

Marcel LINCÉNYI

HRIVÍK, P.: Európska integrácia a cesta Slovenskej republiky do predsedníctva v Európskej únii (Fakty, udalosti a súvislosti o vývoji európskej integrácie, o začlenení Slovenska do EÚ a jeho účinkovaní na poste predsedníctva Rady ministrov). Trenčín : Trenčianska Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2017. 181 s. ISBN-978-80-8075-757-1.

Novodobá európska integrácia je výnimočným fenoménom, ktorého je Slovenská republika súčasťou už trinásť rokov, keďže sa dňa 1. mája 2004 stala členskou krajinou Európskej únie. Slovensko má v súčasnosti svoje zastúpenie vo všetkých hlavných inštitúciách EÚ, stalo sa súčasťou schengenského priestoru, prijalo euro, v druhej polovici roka 2016 sa po prvý krát od svojho vstupu do Únie ujalo predsedníctva EÚ, čo je najviditeľnejšou reprezentáciou členských štátov. Je preto pochopiteľný krok doc. Ing. Pavla Hrivíka, CSc. rcds. zmapovať uvedené fakty, udalosti a súvislosti európskej integrácie do ucelenej vedeckej monografie.

Posudzovaná práca s názvom „Európska integrácia a cesta Slovenska do čela Európskej únie (Fakty, udalosti a súvislosti o vývoji európskej integrácie, o začlenení Slovenska do EÚ a jeho účinkovaní na poste predsedníctva Rady ministrov)“ vzhľadom na monotematický záber, rozsah (8,9 autorských stránok), prehľadnú štruktúru a náročnosť spracovania napĺňa podstatu, charakter a náležitosti pôvodnej monotematickej práce vedecko-objaviteľského charakteru. Autor vo vedeckej monografii dostatočne využíva, kritickyprehodnocuje

a syntetizuje známe poznatky o danej téme, pričom ich obohacuje o nové originálne poznatky, ktoré sú výsledkom autorovej vlastnej vedeckej práce.

Logická nadväznosť kapitol práce je zachovaná. Pri koncipovaní obsahu monografie autor postupoval logicky a systematicky od základných faktov, udalostí a súvislostí o vývoji európskej integrácie, o začlenení Slovenskej republiky do EÚ až po pôsobenie Slovenska na poste predsedníctva Rady ministrov. Práca obsahuje päť nosných kapitol: Formovanie novodobej európskej integrácie do vzniku EÚ, Európska únia – vznik a vývoj, Integrácia Slovenskej republiky do EÚ, Inštitút predsedníctva v Európskej únii a Predsedníctvo Slovenskej republiky v Rade.

Prvá kapitola čitateľovi ponúka prehľad prvých iniciatív pre naštartovanie európskej integrácie a následné míľniky vývoja európskej integrácie. Druhá kapitola sa zaoberá vznikom a vývojom Európskej únie od Maastrichtskej zmluvy až po Medzinárodnoprávnu subjektivitu ES a EÚ. V tretej kapitole sa autor zaoberá konkrétnymi faktami, udalosťami a súvislosťami integrácie Slovenskej republiky do EÚ od prípravy SR na vstup do EÚ až po samotné členstvo v eurozóne. Štvrtá kapitola ponúka čitateľovi prehľad úloh a činností inštitútu predsedníctva v Európskej únii, vrátane vývoja, legislatívneho rámca a inštitucionálneho rámca. Piata kapitola ponúka analýzu programu Rady na obdobie január 2016 - 2017 či priorit programu slovenského predsedníctva. Za veľmi podnetný a prínosný pre výskum a prax považujeme celkový diskurzívny pohľad na slovenské predsedníctvo.

Možno hodnotiť vysoko pozitívne, že v rukopise dominujú aktuálne bibliografické zdroje, pričom autor pracuje s významným počtom zahraničných literárnych prameňov. Autor korektne a starostlivo uvádza všetky parafrázované a citované zdroje, ktoré sú uvádzané v zmysle noriem.

Formálne spracovanie textu je na vysokej úrovni. Práca je písaná kultivovaným jazykom po štylistickej a gramatickej úrovni, pričom je dodržaný vedecký diskurz.

Autorovi posudzovanej práce odporúčam, aby na záver vedeckej monografie zaradil kapitolu resumé v cudzom jazyku.

Posudzovaný text Doc. Ing. Pavla Hrivíka, CSc., rcds považujem za kvalitný, prínosný a spĺňajúci kritériá vedeckej práce, pričom moje pripomienky majú iba formálny charakter. Publikovaná vedecká monografia je vítanou vedeckou literatúrou pre humanitné vedy, predovšetkým pre politické vedy, ale aj pre ekonomické vedy, právne vedy či masmediálne vedy.

Marcel Lincényi *is an associate professor at Department of Political Science at Trenčín University of Alexander Dubček in Trenčín, Slovakia.*

[e-mail: marcel.lincenyi@tnuni.sk]

Politologické fórum Prispievania do časopisu

V časopise možno uverejňovať niekoľko druhov textov. Rubrika **Štúdie** tvorí hlavnú časť časopisu. Do nej prijímame rozsiahle analytické články s veľkosťou min. 20 a max. 30 normostrán (asi 5000 – 7500 slov).

Ďalšou rubrikou je **Diskusia**, v ktorej sú umiestňované kratšie články s rozsahom 5-7 normostrán (asi 1500 až 2000 slov). Tieto články majú vyjadrovať pohľad autora na vybranú tému čísla, poprípade predstaviť nový, zaujímavý názor autora.

Treťou tradičnou časťou odborných časopisov je rubrika **Recenzie**. Autor v nej môže zhodnotiť zaujímavé knihy, ktoré nedávno vyšli v rámci jeho sféry záujmu. Recenzie sú spravidla v rozsahu 2 až 10 normostrán (asi 500 až 2500 slov).

Všetky zaslané príspevky sú posudzované redakciou časopisu a vybrané články sú poslané oponentom. V prípade ich odporúčenia bude článok zaradený na vydanie. Rozhodnutie o vydaní sa oznámi autorovi. Ak nie sme informovaní o opaku, predpokladáme, že ponúkaný článok je doteraz nepublikovaný a nebol súbežne s nami zaslaný žiadnemu inému časopisu, alebo zborníku. **Stručná informácia o autorovi** a jeho súčasnom, či minulých pracovných umiestneniach, ako aj plná kontaktná adresa, by mali byť priložené v sprievodnom liste k článku.

Príspevky je možné zasielať výhradne v elektronickej forme na e-mailovú adresu politologicke.forum@tnuni.sk v jednom z uvedených bežných formátov (.doc, .rtf, alebo .docx).

Formát príspevku v rubrike Štúdie

Nadpis: Arial, veľkosť 12

Nadpis v anglickom jazyku

Meno autora: arial, veľkosť 10, priezvisko veľkými písmenami

Nadpis v anglickom jazyku

Abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu 150 až 200 slov. Mal by obsahovať presnú tému článku, používanú metódu a zistenia autora.

Kľúčové slová: 5-6

Abecedný zoznam literatúry na konci textu

Text

Písmo: Arial, veľkosť 12

Odstavec: riadkovanie 1

Okraje: 2,5 cm

Formát: MS Word (.rtf, .doc, .docx)

Poznámky sú v texte priebežne umiestňované pod čiarou a označené arabskými číslicami. Nemali by byť zbytočne rozsiahle.

K tabuľkám, grafom a obrázkom je potrebné uvádzať zdroj a číslovať ich

Citácie a odkazy

meno autora vo vlastnom texte:

Susser (1992)

Susser (1992; 1994)

Meno autora mimo vlastný text:

(Mair 1997: 76)

(Mair 1993; 1998)

(Mair 1997; Gallagher 2005)

Mená viacerých autorov:

Mair and Gallagher (1998: 11-23)

(Mair, Gallagher 1998: 11-23)

Viacero diel od rovnakého autora s rovnakým rokom vydania:

Fiala (1998a; 1998b)
(Fiala 1998a; 1998b)

formát citácií

citovaný text je ohraničený dvojitými úvodzovkami („citácia“), bez kurzívy

Zoznam literatúry

monografie:

Mair, P. (1997): *Party System Change: Approaches and Interpretations*, Oxford, Oxford University Press.

Gallagher M. - Laver M. - Mair P. (2005): *Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties, and Governments*, New York, McGraw-Hill, 4th edition.

zborník:

Mair, P. – Zielonka, J. (2002, eds.): *The Enlarged European Union: Diversity and Adaptation*, London, Frank Cass.

príspevok v zborníku:

Kirchheimer, O. (1966): *The Catch-all Party*, In: *Mair, P.* (ed. 1990): *The West European Party System*, Oxford, Oxford University Press.

článok v časopise:

Lijphart, A. (1992): *Democratization and constitutional choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland, 1989-91*. *Journal of Theoretical Politics* , vol. IV, no. 2, 207-223.

Mareš, M. (2004): *Politický rozměr požadavků německé menšiny v České republice*. In: *Středoevropské politické studie*, roč. VI, č. 2-3, [online]. Available at: <<http://www.cepsr.com/index.php>> [Accessed 30. April 2006].

V prípade elektronických zdrojov je nutné uviesť, dátum ku ktorému sú aktuálne.

Political Science Forum Contributing to the journal

It is possible to publish several kinds of manuscripts in Political Science Forum. The **Studies** section constitutes the main part of the journal. To this section belong bigger analytical articles with the format of 12 to 20 pages (3000 – 7000 words).

The next section is called **Discussion** and shorter articles are placed there. An article in this section should be between 5 to 7 pages (1500 -2000 words) long and it should be presenting specific view of its author on the theme of the particular issue or alternatively to present a new interesting finding.

The last traditional section of scientific journals is **Reviews**. Authors can evaluate latest interesting books in their field of interest. Reviews are usually 2 to 10 page long (500 - 2500 words).

It is possible to submit manuscripts in electronic form to e-mail address of the General Editor, Marian Bušša: politologicke.forum@tnuni.sk or alternatively marianbussa@gmail.com in standard formats (.doc, .rtf or .docx).

All submitted manuscripts are evaluated by the editorial staff and selected manuscripts are sent out to peer review. In case of positive review the article will be listed for publishing. Every author will be informed about the decision to publish or to return the article. Unless informed otherwise we presume every manuscript we receive has not been published yet and was not submitted separately to be published elsewhere. Brief information about the author and his current and past positions along with full contact address should be attached in covering letter to the manuscript.

Style Guidelines for Manuscripts:

Title: arial size 12

Title in English language (if the original is not English)

Name: arial, size 10, last name in capital letters

Title in English language (if the original language is not English)

Abstract in English and length of 150 to 200 words. It should contain exact topic of the manuscript, used method and authors' findings.

Key words: 5-6

The reference list in alphabetical order at the end of the paper.

Text:

Font: Arial, size 12

Paragraph: 1 line spacing

Borders: 2,5 cm

Format: MS Word (.rtf, .doc, .docx)

Mark **footnotes** with Arabic numbers. Footnotes should be placed on the same page as the text reference, with the same number in the manuscript.

To **tables, graphs and pictures** please state the source and mark them with Arabic numbers.

Some Examples of the Preferred References Style:

Name of author in the text:

Susser (1992)

Susser (1992; 1994)

Name of author outside of the text:

(Mair 1997: 76)

(Mair 1993; 1998)

(Mair 1997; Gallagher 2005)

Names of authors:

Mair and Gallagher (1998: 11-23)

(Mair, Gallagher 1998: 11-23)

More sources by the same author in the same year of publication:

Mair (1997a; 1997b)

(Mair 1998a; 1998b)

Quotation format:

Quoted text is marked by double quotes, not by Italic.

List of References:

Books:

Mair, P. (1997): *Party System Change: Approaches and Interpretations*, Oxford, Oxford University Press.

Gallagher M. - Laver M. - Mair P. (2005): *Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties, and Governments*, New York, McGraw-Hill, 4th edition.

Edited Volumes:

Mair, P. – Zielonka, J. (2002, eds.): *The Enlarged European Union: Diversity and Adaptation*, London, Frank Cass.

Chapters from Monographs:

Kirchheimer, O. (1966): *The Catch-all Party*, In: *Mair, P.* (ed. 1990): *The West European Party System*, Oxford, Oxford University Press.

Articles in Journals:

Lijphart, A. (1992): *Democratization and constitutional choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland, 1989-91*. *Journal of Theoretical Politics* , vol. IV, no. 2, 207-223.

Mareš, M. (2004): *Politický rozměr požadavků německé menšiny v České republice*. In: *Středoevropské politické studie*, roč. VI, č. 2-3, [online]. Available at: <<http://www.cepsr.com/index.php>> [Accessed 30. April 2006].

In case of using Internet sources it is necessary to state the date of access.